

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ENFLASYONLA MÜCADELEDE,
MALİYE POLİTİKALARININ ROLÜ VE ETKİSİ
(1990-2008 YILLARI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET HAKAN BALAT

TEZ DANIŞMANI: YRD.DOÇ.DR. SUAT YAVUZ

İSTANBUL-2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

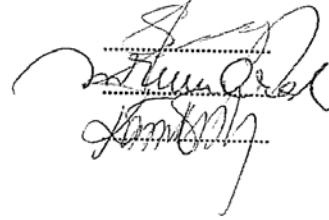
Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi AHMET HAKAN BALAT'ın TÜRKİYE'DE ENFLASYONLA MÜCADELEDE, MALİYE POLİTİKALARININ ROLÜ VE ETKİSİ (1990-2008 YILLARI) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.03.2010 tarih ve 2010-3/27 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 02.10.2010.
- 1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. SUAT YAVUZ
- 2) Jüri Üyesi : PROF. DR. MEHMET EMİN ARAT
- 3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. KAMİL USLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLO LİSTESİ.....	VI
ŞEKİL LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR VE SİMGELER	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT.....	X
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM : BELLİ BAŞLI ENFLASYON TEORİLERİ VE ÇEŞİTLERİ	
1.1. ENFLASYONUN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ	
1.1.1 Enflasyonun Tanımı	3
1.1.2 Enflasyonun Türleri.....	6
1.1.2.1. Talep Enflasyonu	6
1.1.2.2. Maliyet Enflasyonu	8
1.1.2.3. Yapısal Enflasyon	10
1.1.2.4. İthal Enflasyon.....	10
1.1.3. Şiddetine Göre Enflasyon.....	11
1.1.3.1. Düşük Oranlı (Sürünen) Enflasyon	11
1.1.3.2. İlimli Enflasyon.....	11
1.1.3.3 Dörtmala Enflasyon.....	12

1.1.3.4. Hiperenflasyon.....	13
1.1.3.5. Kronik Enflasyon.....	13
1.2. ENFLASYONUN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ	
1.2.1. Yetersiz Üretim ve Piyasaların Yetersizliği.....	15
1.2.2. Nüfus Yoğunluğu ve Nüfus Artışı.....	16
1.2.1. Ülkedeki Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık.....	17
1.3. KLASİK, KEYNESYEN, MONETARİST ENFLASYONİST GÖRÜŞLER	
1.3.1. Klasik Teori.....	19
1.3.1.1. Fisher Yaklaşımı: Muamale açısından Miktar Teorisi	19
1.3.1.2. Cambridge Denklemi: Elde Tutulan Para Açısından Miktar Teorisi	20
1.3.2. Keynes ve Enflasyon.....	21
1.3.3. Monetarist Enflasyon.....	23
1.3.4. Yapısalcı Yaklaşım.....	24
II.BÖLÜM :TÜRKİYE’DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ, ENFLASYONLA MÜCADELEDE ETKİNLİĞİ (1990-2008)	
2.1 Türk Ekonomisinde Genel Durum Ve İstikrar Tedbirleri	26
2.2 Türkiyede Enflasyonla Mücadelede Kamu Harcamalarının Etkinliği.....	39
2.2.1 Cari Harcamalar.....	40
2.2.2 Yatırım Harcamaları	46
2.2.3 Transfer Harcamaları	49
2.2.3.1 Sosyal Transferler.....	49
2.2.3.2 İktisadi ve Gayeli Mali Yardımlar.....	50

2.2.3.3 Faiz Ödemeleri.....	51
2.3 Enflasyonla Mücadelede Vergilerin Etkinliği.....	53
2.3.1. Dolaysız Vergiler.....	56
2.3.1.1 Gelir Vergisi	56
2.3.1.2 Kurumlar Vergisi.....	60
2.3.1.3 Servet Vergileri.....	62
2.3.2 Dolaylı Vergiler.....	64
2.3.2.1 Harcama Vergileri	67
2.3.2.2 Genel Tüketim Vergileri.....	68
2.3.2.3 Özel Tüketim Vergileri.....	69
2.3.3 Türkiye Dolaylı ve Dolaysız Vergiler.....	70
2.4 Enflasyonla Mücadelede Borçlanmanın Etkinliği.....	71
2.5 Türkiyede Uygulanan Maliye Politikasının Enflasyonla Mücadeleye Etkisi	78
2.5.1 Enflasyon Oranları.....	78
2.5.2Kamu Harcamaları	81
2.5.3 Vergi Gelirleri.....	83
2.5.4 Borçlanma.....	85
SONUÇ	86
YARARLANILAN KAYNAKLAR	88

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: TÜFE Mal ve Hizmet Ağırlıkları.....	5
Tablo 2: ÜFE Endeksine Dahil Olan Maddeler ve Ağırlıkları.....	6
Tablo 3: Türkiye’de 1952 yılından itibaren enflasyon oranları.....	28
Tablo 4: Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi (1989-2000).....	43
Tablo 5: Türkiyede Cari Harcamalar.....	45
Tablo 6: Türkiyede Yatırım Harcamaları.....	48
Tablo 7: Türkiyede Transfer Harcamaları	52
Tablo 8: Türkiyede Gelir ve Kurumlar Vergisi.....	62
Tablo 9: Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergikler.....	70
Tablo 10: Türkiye’de İç Borçlar	76
Tablo 11: Türkiye’de Dış Borçlar	77
Tablo 12: Türkiye’de Yıllar İtibarı İle Enflasyon Oranları.....	78
Tablo 13: Türkiye’de Bütçe Giderleri ve Enflasyon İlişkisi.....	82
Tablo 14: Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Enflasyon İlişkisi	83
Tablo 15: Türkiye’de İç Borç ve Enflasyon Karşılaştırması.....	84

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Talep Artışı ve Enflasyon.....	7
Şekil 2: Maliyet Artışı ve Enflasyon.....	9
Şekil 3: Kamu Harcamalarının Daraltıcı Etkisi.....	39

KISALTMALAR VE SİMGELER

a.g.e	: Adı Geçen Eser
s	: Sayfa
C	: Cilt
S	: Sayı
Çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksi
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Genel Endeksi
ÜFE	: Üretici Fiyatları Endeksi
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
KDV	: Katma Değer Vergisi (Türkiye uygulamasının kısaltması)
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de enflasyonun önlenmesinde maliye politikası araçlarının etkinliğini araştırmaktır. Bu nedenle öncelikle enflasyon türlerini ve iktisat okullarının enflasyon teorileri incelenmeye çalışılmıştır. Enflasyonun tanımı ve nedenleri üzerinde farklı okulların görüşlerine yer verilmiştir.

Enflasyonun önlenmesinde maliye politikası araçlarının etkinliği teorik olarak açıklanmaya çalışılmış, buna paralel olarak Türkiye’de 1990-2008 arası dönemde uygulanan istikrar programları, bu istikrar programlarının uygulama sonuçları , ve maliye politikası araçlarının Türkiye’de enflasyonun önlenmesinde etkinliği incelenmeye çalışılmıştır.

Sadece Enflasyonla mücadelede için değil değil ekonomi politikası olarak baktığımızda da para ve maliye politikaları birlikte yürütülmektedir. Ancak tez kapsamında sadece maliye politikasının etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Kamu Harcamaları, Maliye Politikası, Vergiler

ABSTRACT

The aim of this study is to research the efficiency of finance policy tools in preventing the inflation in Türkiye, after 1980's. For this reason, first of all, the types of inflation and the inflation theories of the economic schools is tried to be studied. We described the definitions and the reasons of inflation from point of different economic schools view.

The efficiency of finance policy in preventing inflation is tried to be explained theoretically. The stability programs that have put into practice between 1990 and 2008 in Türkiye and the results of this programme is tried to be studied. At last, the efficiency of finance policy tools in preventing the inflation is analysed.

More than preventing the inflation, also from point of all economic politics used for stability programs, both finance and money ploicy tools should be used together. But in this research we only focused on effects of finance policy tools.

Keywords : Inflation, Finance Policy, Public Expenditure, Taxes

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de enflasyonun önlenmesinde maliye politikası araçlarının etkinliğini araştırmaktır. Bu nedenle ilk bölümde enflasyon türlerini ve iktisat okullarının enflasyon teorileri incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde enflasyonun önlenmesinde maliye politikası araçlarının etkinliği teorik olarak açıklanmaya çalışılmış, buna paralel olarak Türkiye’de 1990-2008 arası dönemde uygulanan istikrar programları, bu istikrar programlarının uygulama sonuçları , ve maliye politikası araçlarının Türkiye’de enflasyonun önlenmesinde etkinliği incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada temel metodoloji olarak kaynak taraması ve resmi kurumların internet sitelerindeki mali göstergelerden yararlanılmıştır.

Çalışma sırasında özellikle 1990-2008 yılları incelenmiştir. Ancak 1990’lı yılların ekonomik şartlarının anlaşılması için 1980 yılından itibaren yaşanan değişim sürecinin etkilerinin de gözönünde bulundurulması gerektiği için bu döneme ait gelişmeler ve 1980 yılından 2008 yılına kadar uygulanan itikrar programları da kısaca ele alınmıştır. Çünkü liberalleşme, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dışa açılımın geri dönülemez şekilde başladığı ve köklerinin atıldığı yıllar 1980’li yıllar olmuştur.

Enflasyonla mücadele hem maliye hem para politikalarının birlikte ve karalılıkla uygulandığı, arkasında siyasi irade ve halk desteğini gerektiren topyekün bir süreçtir. Bu inceleme sırasında istikrar programlarının maliye politikaları ayağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Amacımız maliye politikalarının enflasyon ile mücadelede etkisini götürebilmektir. Ayrıca maliye politikalarının istikrar, gelir dağılımı ve büyüme ile ilgili etkilerinden daha çok enflasyonla ilişkisine bakılmıştır. Bu nedenle derlenen tablolarda ve yapılan yorumlarda özellikle enflasyon ile ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Enflasyonun toplam talebin toplam arzı aşmasından kaynaklandığı görüşü üzerinde çalışılmıştır. Talep fazlasının kısılması ile ilgili etki yapacak olan maliye politikası araçları detaylı incelenmiştir. Maliye politikası araçları ile kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi,

vergi gelirlerinin artırılması ve borçlanma ile ÷lkedeki likit fazlasının alınmasının enflasyonu dñřürücü etkisi olması beklenmektedir. Türkiye’de de özellikle IMF destekli istikrar programları kapsamında bu politikalar ağırlıklı yer bulmuştu. Hedef, toplam harcamaların kısılması ve toplam gelirlerin artırılması ile denk bir bütçeye yaklaşılması sonucunda enflasyonun dñřür÷lmesi ve sürekli kontrol altına alınması idi. Bilindiđi gibi Türkiye’de uygulanan istikrar programlarında bu politikalar başarıya çoğunlukla ulaşamamıştır. Uygulanan programların başarısını eleştirmekten çok bu tez kapsamında amacımız bu maliye politikası araçlarının rakamsal sonuçları ve bunların sonuçlarının enflasyon oranları ile arasında ilişki olduğunu göstermektedir.

I.BÖLÜM

BELLİ BAŞLI ENFLASYON TEORİLERİ VE ÇEŞİTLERİ

1.1. ENFLASYONUN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

1.1.1. Enflasyonun Tanımı

Kelime olarak Latince "şişme" anlamına gelen enflasyon, "Toplam talebin toplam arzı aşması sonucu fiyatlar genel seviyesinde görülen sürekli artışlardır. Fiyatlar genel seviyesi üzerindeki sürekli bir artış, genel bir talep yükselişini ve piyasada satınalma gücü ile desteklenen bir maliyet artışını"¹ ifade eder. Bu tanımla ilgili olarak açıklık getirilmesi gereken iki önemli nokta vardır. "Bunlar sırası ile;

- Ele alınacak olan fiyatlar genel düzeyidir. Yani tek tek fiyat artışları enflasyon olarak tanımlanamaz.
- Fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış içinde olması gerekir. Yani bir veya bir kaç malın fiyatının sürekli artış göstermesi ya da bütün malların bir defa artış göstermesi enflasyon değildir."²

Devlet açısından enflasyonun etkisi, devletin gelir kaynaklarının devletin giderlerini karşılayamaması; kamunun vergi ve diğer gelirlerinin yetersiz kalması, finansman dengesinin bozulması, bütçe açıklarının ve buna bağlı olarak borçlanmanın ve emisyonun artması şeklinde kendini gösterir. Enflasyon aynı zamanda parasal bir kavram olarak da ele alınmaktadır. Bir ülkenin enflasyon oranı ne zaman büyük boyutlara ulaşırsa, bu ülkedeki para arzı büyüme oranı da büyük boyutlara ulaşır.³

¹ Nazan SUSAM, Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikaları, DERİN Yayınları, İstanbul, 2009 s.63

² Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU, Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi 12. Basım İstanbul 2008, s 266

³ Fredrik MISHKIN, Para Teorisi – Politikası, (Çev: İlyas IŞIKLAR, Ahmet ÇAKMAK, Suat YAVUZ), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000, s.296

Enflasyonun ölçümünde fiyat endeksleri temel göstergelerdir. Endeks, belirli bir istatistiksel olaya ait verilerin zaman ve yer boyutunda gösterdiği değişim olarak tanımlanabilir. Fiyat endeksi hesaplamasının yapılması için gerekli değişkenler şunlardır:

“ Mal ve hizmet sepeti : Endekslerin hesaplanabilmesi için fiyatları sürekli izlenen mal ve hizmetlerin oluşturduğu bileşimdir.

Ağırlık : Endeks için seçilmiş mal ve hizmetlerin sepet içinde değerlerine bağlı olarak aldıkları paydır.

Temel yıl fiyatı : Sepete dahil olan mal ve hizmetlerin, endekse başlangıç olarak seçilen yıl içindeki fiyatlarının 12 aylık ortalamasıdır.

Cari Fiyat : Sepete dahil olan malların cari aya ait derlenen fiyatlarıdır.”⁴

Piyasaların en önemli ekonomik göstergelerinden biri enflasyon değerleridir. Uzun yıllar boyunca enflasyon ile içiçe yaşayan ülkemizde bu gösterge daha da önemlidir. Enflasyonu DİE düzenli aralıklarla resmi olarak açıklamaktadır. Ekonomideki fiyatların ne kadar arttığını ya da azaldığını gösteren enflasyon hesaplamasında kullanılan endeksleri dört kategoriye ayırabiliriz. Bunlar; Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) -ki daha sonra Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) bunun yerine kullanılmıştır-, Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), Deflatör ve Özel sektör kuruluşları tarafından hazırlanan fiyat endeksleridir.⁵

Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), bir dönem içerisinde belirli bir kesim tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin fiyat değişikliklerini zaman içinde ölçen endekstir. Türkiyede bu endekse giren mal ve hizmetlerin seçiminde 2003 yılında yapılan “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” kullanılmaktadır. Dolayısı ile endeksin baz yılı 2003 yılıdır. Mal ve hizmet sepetine alınan mallar ve hizmetler Tablo 1’deki kategorilere göre sınıflandırılmaktadır. TÜFE bu tablo çerçevesinde her ay yeniden derlenen fiyatlarla oluşturulur. Endeksin fiyat kapsamı, satın alma fiyatları olarak belirlenmektedir. Fiyatlar

⁴ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU, a.g.e., s 269

⁵ Saruhan ÖZEL, Türkiye’de Enflasyon Devalüasyon ve Faiz, Alkım Yayıncılık, İstanbul 2000

vergiler dahil ve peşin ödeme olarak alınmaktadır. Endekste toplam 164043 adet fiyat değerlendirilmektedir. Bu endekste fiyat derlemesi 18595 işyeri ve 4108 konuttan yapılmaktadır. Burada yer alan ağırlık her yıl değişmektedir.⁶

Tablo 1: TÜFE Mal ve Hizmet Ağırlıkları

Madde Grubu	Ağırlık (%)
Gıda ve alkolsüz içecekler	28,47
Alkollü içecekler ve tütün	5,06
Giyim ve ayakkabı	7,86
Konut, su , elektrik,gaz v.b.	16,62
Mobilya, ev aletleri, ev bakım hizmetleri	7,22
Sağlık	2,66
Ulaştırma	11,6
Haberleşme	4,41
Eğlence, Kültür	3,16
Eğitim	2,15
Lokanta ve Oteller	6,4
Çeşitli mal ve hizmetler	4,39
Toplam	100

Kaynak : <http://www.tuik.gov.tr/icerikgetir.do?istab=142> (08.05.2010)

Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE), ülke ekonomisinde üretim faaliyetleri içinde yer alan maddelerin fiyatlarında aydan aya ortaya çıkan değişimleri ölçmekte kullanılan bir endekstir. ÜFE'nin baz yılı 2003'tür. 759 maddeyi kapsayan endeks, 2003 yılı Sanayi Üretim, Madencilik ve Taşocakçılığı, Elektrik, Gaz ve Suyun dağıtım anketlerinden elde edilen bilgi ve verilerden derlenmiştir. Üretici fiyatları endeksine dahil olan mallardan madencilik ve imalat sanayiine girenler her ayın 5,15,25'inci günleri derlenmektedir. Elektrik fiyatları TEDAŞ'tan, su fiyatları seçilen belediyelerden, doğalgaz fiyatları BOTAŞ'tan yine her ayın 5,15 ve 25'inci günlerinde derlenmektedir. Tablo 2'de belirtilen dağılıma bakıldığında endeksin dörtte üç ağırlığının imalat sanayii malları olduğu görülür.⁷

⁶ Mahfi EĞİLMEZ,Ercan KUMCU, e.g.e s.273

⁷Mahfi EĞİLMEZ,Ercan KUMCU, e.g.e s.274

Tablo 2 : ÜFE Endeksine Dahil Olan Maddeler ve Ağırlıkları

Madde Grubu	Ağırlık (%)
Tarım Sektörü	18,2
İmalat Sanayi	74,5
Enerji	5,9
Madencilik	1,4
Toplam	100

Kaynak : <http://www.tuik.gov.tr/icerikgetir.do?istab=142> (08.05.2010)

Her ne kadar farklı kurumların yayınladığı farklı endeksler değişik sonuçlara ulaşılar da, bir ekonomide yaşanan enflasyon hızının yüksek olması halinde değişik endekslerin seçilmiş olması ciddi bir problem doğurmayacaktır.

1.1.2. Enflasyonun Türleri

Enflasyonun piyasa mekanizması içinde çeşitli kriterlerden dolayı farklı türleri vardır. Bunlar sırası ile aşağıda sıralanmakta ve incelenmektedir.

1.1.2.1. Talep Enflasyonu

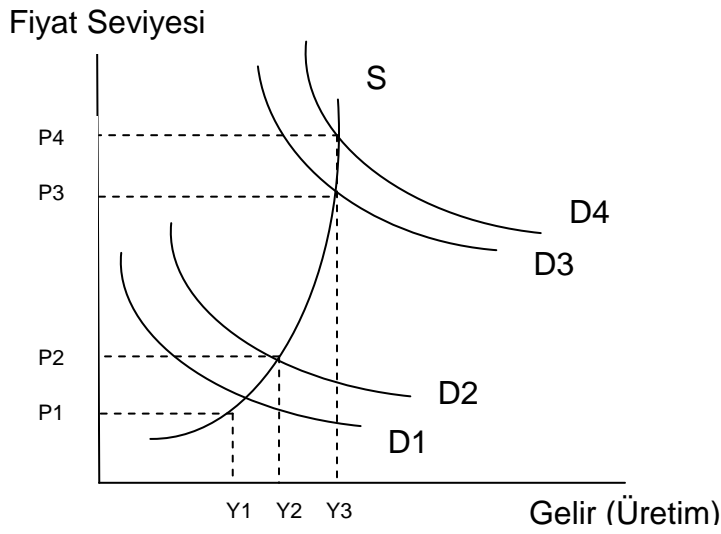
Bir ekonomide, cari fiyatlarla toplam talebin toplam mal ve hizmet arzını aşması sonucu ortaya çıkan enflasyona talep enflasyonu adı verilir⁸. Talebin yükselmesi ile ekonomideki mevcut üretim faktörlerinin tümünün kullanılması sonucunda, tam istihdam seviyesine kadar üretim artışı gerçekleştirilecek, ancak bu düzey aşıldıktan sonra toplam talebin sürekli artması, üretim artışına değil fiyatlar genel seviyesindeki artışa neden olacaktır.⁹

Bu enflasyon açıklamasını toplam talep ve toplam arz eğrilerini ihtiva eden bir şekil yardımı ile gösterebiliriz. Şekil 1’de toplam talepte para arzına ya da başka bir nedene bağlı ortaya çıkacak artışların talep eğrisini D1, D2, D3 ve D4 seviyelerine kaydıracağı gösterilmiştir. D1 ile D3 arasındaki kaymalar fiyat yanında üretimde de artış yaratır. D3 ise

⁸ Özhan ULUATAM, Makro İktisat, Savaş Yayınları, Ankara, 2001 s. 38

⁹ Nazan SUSAM a.g.e s.64

ülkenin belli bir andaki kaynaklarının belirlediği tam istihdam durumundaki toplam talebi göstermektedir. Bu andan itibaren meydana çıkacak talep artışlarının nerdeyse tek etkisi fiyatları yükseltmek olacaktır. Keynes buna gerçek enflasyon adını vermektedir. D1-D3 arası üretim artışları ile birlikte görülen ve tam istihdama yaklaştıkça ortaya çıkan çeşitli kıtlıklar, darlıklara bağlı fiyat artışları ise “tıkanıklık” enflasyonu adı ile adlandırılmaktadır.¹⁰

Şekil 1 : Talep Artışı ve Enflasyon

Talep enflasyonuna neden olan bir başka önemli faktör ise, kamu kesiminin gelirinden fazla harcama yapması; yani kamu kesimi açıklarıdır. Bu durum toplam talep eğrisini sağ yukarı kaydırarak fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki; kamu kesimi açıklarının enflasyona neden olabilmesi için bu açıkların özel kesim tasarruflarıyla kapatılamıyor olması gerekir. Özellikle, yüksek oranlı ve sürekli enflasyon yaşanan ülkelerdeki en önemli enflasyon nedeni kapatılamayan kamu

¹⁰ Özhan ULUATAM, a.g.e s. 327

kesimi açıkları veya kamu kesimi açıklarının para arzının artırılması yoluyla finansmanıdır¹¹.

1.1.2.2. Maliyet Enflasyonu

Üretim sürecine katılan faktörlerden(emek, sermaye, toprak, girişimci) birinin, bir kaçının yada tamamının fiyatlarındaki bir artış sonucu artan üretim maliyetlerinin, ürün satış fiyatlarına yansıtılması sonucu ortaya çıkan enflasyona maliyet enflasyonu denir¹².

Başka bir deyişle piyasada talep ile desteklenen ancak öncelikle maliyetlerin yükselmesi ile ortaya çıkan fiyat artışları maliyet enflasyonu olarak tanımlanmaktadır¹³. Üretim maliyetleri içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak üretim sürecini etkileyen unsurların maliyetleri girer. Buna göre başta üretim faktörlerinin maliyetlerinin artmasından sözedilebilir. Gerçekten emek faktörünün maliyeti olan ücret ödemelerinin artması üretim maliyetlerini artıran unsurlardan biridir. Özellikle sendikacılığın güçlü olduğu yerlerde verimlilikte bir artış olmadığı halde sendikaların baskısı ile ücretlerde artışlar ortaya çıkabilir. Bu artışlar üretim maliyetlerinin artışına yol açar. Bunun dışında kiralara artması, hammadde fiyatlarının artması, üretim sürecinde döviz ile alınan malları önem taşıyan sektörlerde döviz kurundaki yükselişler maliyetlerin artmasına yol açabilir¹⁴.

Bu konuda toplu sözleşmeler döneminde Türkiye'deki uygulama öngörülerini aşmış ve ücretlerdeki artış enflasyonun yükselmesinin önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur. Bu trend 1980 hareketinden sonra durmuş ve son yıllarda tersine dönmüştür. 1982 anayasasına dayanılarak sendikal haklar ve özgürlükler ile toplu pazarlıklar sistemine

¹¹ Sadun AREN, 100 Soruda Para ve Para Politikası, Gerçek Yayınları, İstanbul, 2003 s. 146.

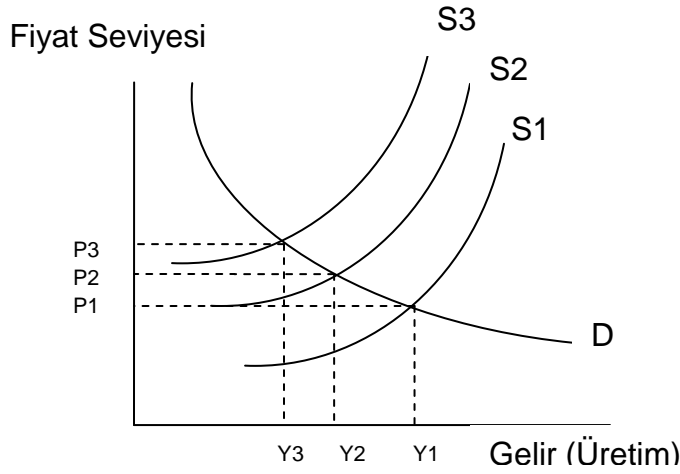
¹² Mehmet Hasan EKEN, Enflasyonun Bankacılık Üzerine Etkilerinin Risk ve Karlılık Açısından Değerlendirilmesi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000 s. 11

¹³ Nazan SUSAM, a.g.e. s.64

¹⁴ Abdulkadir IŞIK, Habib YILDIZ, Temel GÜRDAL, Kamu Maliyesi (Ders notları) Sakarya Kitabevi, Adapazarı, 2004 s.147

getirilen müdahaleler ücret artışlarının fiyatlar genel seviyesinin gerisinde kalmasına yol açmış, ücret artışları enflasyon sebebi olmaktan çıkmıştır.¹⁵

Maliyet Enflasyonunun oluşumunu Şekil 2'deki arz eğrilerinin kayışları ile görmek mümkündür. Belli bir durumda ekonomide toplam arz ve talep eğrileri S1 ve D iken toplam üretim ve fiyat seviyeleri de Y1 ve P1 de dengede bulunurken, toplam arz eğrisi S1'e kayduğunda toplam üretim ve fiyat seviyeleri Y2 ve P2 olarak değişecektir. Bu yeni denge içerisinde fiyat seviyesi yükselirken üretim seviyesinin düştüğüne dikkat edilmelidir. Toplam talep eğrisi de aynı zamanda kayma göstermedikçe arz eğrisindeki yukarı kayışın etkisi üretimi azaltma ve fiyatları yükseltme yönünde olacaktır¹⁶.

Şekil 2 : Maliyet Artışı ve Enflasyon

¹⁵ İsmail TÜRK, Maliye politikası, Turhan Kitabevi, 12.Baskı, Ankara, 1999 s.86

¹⁶ Özhan ULUATAM, a.g.e s. 329

1.1.2.3. Yapısal Enflasyon

Ekonominin yapısından kaynaklanan enerji, bazı hammaddeler veya nitelikli eleman eksikliği gibi nedenlerle, talep yapısının üretim yapısına uydurulamaması sonucu ortaya çıkan fiyat artışları yapısal enflasyon olarak tanımlanmaktadır.¹⁷

Özellikle az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin tarıma dayalı olması ve tarımsal ürünler arzının yeterince esnek olmaması, hızlı nüfus artışı ve köylerden şehirlere göç; talep yapısının üretim yapısına uymaması; dış ticaret dengesinin sürekli açık vermesi ve ithal kapasitesinin esneksizliği; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin verimlilik farklılığı; üretim faktörleri arası dengesizlik; piyasalarda görülen tekelci eğilimler ve piyasa başarısızlığı; tasarruf ve dolayısıyla yatırım azlığı, sermaye piyasalarının yokluğu ve kurumsal bozukluklar (bürokrasi, kayıt sistemi, kamu yönetimi vb.) yapısal enflasyonun başlıca nedenleridir. Örneğin, hızlı nüfus artışı ve köylerden şehirlere göç konut talebini uyararak inşaat malzemeleri (demir, çimento v.s.) talebinin artmasına neden olabilir, inşaat malzemeleri arzının, yükselen talebi karşılayacak düzeyde arttırılamaması (arz esneksizliği) halinde ise bu girdilerin fiyatları yükselecektir. Dolayısıyla da, hem konut maliyetleri hem de üretiminde bu girdilerin kullanıldığı diğer malların maliyetleri artacaktır. Bu da fiyatlara yansiyarak yapısal enflasyona neden olacaktır¹⁸.

1.1.2.4. İthal Enflasyon

Dışa açık ekonomilerde görülen enflasyon türüdür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik ve teknolojik yetersizlikler nedeniyle gerek hammadde ve aramaları, gerekse yatırım mallarını dışardan ithal etmek zorunda kalmaları enflasyonist bir etki yaratır¹⁹.

¹⁷ Nazan SUSAMa.g.e. s.64

¹⁸ Beyhan ATAÇ, Maliye Politikası, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı yayınları, Eskişehir, 2000 s. 82

¹⁹ Temel ERGUN, İthal Edilmiş Enflasyon ve Türkiye Örneği, Kavram Yayınları, İzmir, 2002 s.62

Yani girdilerin fiyatlarındaki artışlar sonucu fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen yükselmeler ithal enflasyon olarak adlandırılır. Şöyle ki bu ülkelerin ekonomileri herhangi bir nihai mal üretmediğinde dışardan ithal etmekte, dış piyasaya olan talep ise malın fiyatını artırmaktadır. Görüldüğü gibi bu bir talep enflasyonu niteliğindedir. Ancak, hammadde ithal ediliyorsa, uluslararası piyasalarda hammadde fiyatlarının artması, yurt içinde üretim maliyetini artırarak maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Tüm bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi ithalat enflasyon, karşımıza bazen talep enflasyonu, bazen de maliyet enflasyonu olarak çıkar. İthalat enflasyonuna neden olan bir başka önemli faktör ise devalüasyondur. Devalüasyon hem ithal mallarının fiyatlarını, hem de üretiminde ithal girdilerin kullanıldığı malların maliyetlerini yükselterek enflasyona neden olur²⁰.

1.1.3 Şiddetine Göre Enflasyon

Enflasyonun yıllık artış durumuna göre incelenmesine şiddetine göre enflasyon denir. Şiddetine göre enflasyon düşük oranlı enflasyon, ılımlı enflasyon, dörtlü enflasyon, hiperenflasyon ve kronik enflasyon olmak üzere beş başlık altında aşağıda incelenmiştir.

1.1.3.1. Düşük Oranlı (Sürünen) Enflasyon

Yıllık fiyat artış oranı, ortalama olarak %10'un altında olan enflasyondur. H.Frisch'e göre ise fiyatlar genel düzeyindeki yıllık artışların %2-3'ü geçmediği ve enflasyonist beklentilerin oluşmadığı durumlar düşük oranlı(sürünen) enflasyon olarak adlandırılır. Bu tür enflasyonla mücadele edilmesi, zaten düşük oranlı olduğu için kolaydır²¹.

1.1.3.2. İlimli Enflasyon

Enflasyonun ılımlı olarak nitelendirilebilmesi için fiyatlar genel düzeyindeki artış hızının yüzde kaç olması gerektiği sorusuna literatürde farklı cevaplar verilmektedir.

²⁰ Halit ÇÖLOĞLU, Stagflasyon G.Ü.İ.İ.B.F Yayınları, Ankara, 2001 s.63.

²¹ Arzu İMREN, Türkiye'de ve Dünya'da Enflasyon, Era Yayınları, İstanbul, 2000 s. 138

P.Samuelson ve W.Nordhaus, yıllık %0-20 arası fiyat artış oranlarını ılımlı enflasyon olarak nitelendirirlerken; R.Dornbush ve S.Fischer, en azından ardarda üç yıl için, yıllık %15-30'luk enflasyon oranlarını ılımlı enflasyon olarak nitelendirmişlerdir. H.Frisch ise, %2-3'lük fiyat artışlarının üzerindeki artışları ılımlı enflasyon olarak nitelendirmektedir²². İlimli enflasyonun yaşandığı ülkelerde bireyler, paraya güvendikleri için ellerinde para tutmayı isterler, uzun dönemli sözleşmeleri imzalamaktan çekinmezler ve dolayısıyla da zamanlarını, servetlerinin reel değerini veya refahlarını korumak için harcamazlar. Bu ölçüte göre, Türkiye'de 1965-1970 yılları arasında ve 2004 yılından bugüne ılımlı enflasyon yaşanmıştır.

1.1.3.3. Dörtnala Enflasyon

Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen, yıllık %100 veya %200 gibi 3 basamaklı artışlar dörtnala enflasyon olarak isimlendirilmektedir. P.Samuelson ve W.Nordhaus'a göre, dörtnala enflasyonun üç ayırdedici özelliği vardır. Bunlardan ilki, sözleşmelerin çoğunun fiyat endekslerine veya dolar gibi yabancı bir paraya endekslenmesidir. İkincisi, ulusal paranın değerindeki hızlı düşüş sebebiyle ulusal paradan kaçış yaşanması ve bireylerin yabancı para talebindeki artışların bu süreci iyice hızlandırmasıdır. Üçüncüsü ise, yüksek enflasyon sebebiyle faiz oranlarında artış meydana gelirken, yüksek faiz oranlarının yatırımları azaltması sonucu, reel kesimde kriz başlamasıdır. Bu ayırdedici özelliklere ek olarak, ılımlı enflasyonun yaşandığı ülkelere kıyasla, dörtnala enflasyonun yaşandığı ülkelerde, enflasyonun ortam sağladığı cebri tasarruf etkisinin daha güçlü olduğu; kredi vadelerinde ve sözleşme sürelerinde kısaltmalar görülmektedir²³.

Türkiye'de 1978 yılından bu yana görülen enflasyon, dörtnala enflasyonun özelliklerini taşımaktadır. Özellikle 1994 Krizinde, dörtnala enflasyonun yukarıda saydığımız tüm ayırdedici özellikleri açık bir şekilde gözlenmiştir.

²² Ziya ÖNİŞ, Kriz Ekonomisi, Ezgi Yayınları, Bursa, 2001 s. 6

²³ Ercan UYGUR, 2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi ve Ekonomi Öğretimi, T.E.K. Yayınları, Ankara, 2000 s. 14.

1.1.3.4. Hiperenfilyasyon

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yedi büyük enflasyon dönemini inceleyen P. Çağan, elde ettiği bulgulardan hareketle, fiyatlar genel düzeyindeki aylık %50 veya daha fazla orandaki yükselişleri hiperenfilyasyon olarak isimlendirmektedir. Hiperenfilyasyonun üç ayırdedici özelliği vardır: Bunlardan birincisi, ücret ve fiyatların tam bir esnekliğe sahip olduğu, sözleşme ve fiyat değişikliklerinin tümüyle senkronize olduğu bir sisteme karşılık gelmesidir. Parasal hesapların yapılamaması ve bunun sonucunda para sisteminin tahrip olması ikinci ayırdedici gerçektir. Üçüncüsü ise, hiperenfilyasyonun piyasa ekonomisinin kurumlarının olağan işleyişi sonunda ortaya çıkan bir durum değil, ya siyasal otoritenin çöküşü ya da dış ticaret sorunlarıyla ilgili bir olgu olmasıdır²⁴.

Hiperenfilyasyon yaşanan bir ekonomide; para, değer saklama fonksiyonunu tamamen, değişim aracı olma fonksiyonunu da kısmen yitirirken; reel para talebinin şiddetle düştüğü ve nisbi fiyatların son derecede kararsız olduğu görülür. Hiperenfilyasyon, işletme sermayelerini erittiği, gelecek için hesap yapma olanağını ortadan kaldırdığı ve krediyle mal sağlanmasını güçleştirdiği için hiperenfilyasyon yaşanan ülkelerin üretiminde düşmeler görülür²⁵. Hiperenfilyasyonun yukarıda değinilen ayırdedici özellikleri dikkate alınarak, Türkiye'de hiç bir dönemde hiperenfilyasyon olgusunun yaşanmadığı ve böyle bir nitelendirmede bulunmanın doğru olmadığı söylenebilir.

1.1.3.5. Kronik Enflasyon

Ekonomide görülen uzun süreli ve yüksek oranlı enflasyona kronik enflasyon adı verilir. Kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde, enflasyonla birlikte yaşamayı öğrenen bireyler, tıpkı geçmiş dönemlerde olduğu gibi, gelecek dönemler boyunca da fiyatların belirli bir oranda yükseleceğini tahmin ederler ve beklentilerini buna göre oluştururlar. Sözleşme yaparlarken de, bu beklentilerini hesaba katarak enflasyonu sözleşmenin imzalandığı dönemdeki düzeyinde dondurmaya amaçlarlar. Hükümetlerin uyguladıkları

²⁴ Necip ÇAKIR, "Türkiye Ekonomisinde Enflasyon", İ.Ü.S.B.F. Dergisi, S.3-4-5., C.19 İstanbul,2001 s. 30

²⁵ İlker PARASIZ, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa: 1998, s. 146

anti-enflasyonist politikaların etkilerinin görülmesi, yapılan nominal sözleşmelerin sürelerinin sona ermesiyle mümkün olacağından, bu sözleşmeler, sistem içinde önemli bir gecikmeye neden olur. İşte, sistemdeki gecikmelerin etkisini artıran bu sözleşmelerin (açık ya da örtük) varlığı, kronik enflasyonun birinci ayırdedici özelliğidir. Kronik enflasyonun ikinci ayırdedici özelliği ise, enflasyonla birlikte işsizlik oranının da artış göstermesidir. Kronik enflasyonun bir başka ayırdedici özelliği de, bu tür enflasyonun yaşandığı ülkelerde görülen kamu kesimi gelir-gider dengesinin ve cari işlemler dengesinin sürekli olarak açık vermesi olgusudur. Bu ayırdedici özelliklere ekonomik birimlerin kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde sergiledikleri kısa dönemci davranışları da eklemek gerekir. Bu davranışların bir sonucu olarak fiziki yatırımlar azalmakta, finansal piyasalar adeta kumarhaneye dönüşmekte ve sermayenin de yurtdışına kaçışı gözlenmektedir ki; bütün bunlar ekonomik durgunluğun ve ulusal çaresizliğin artması anlamına gelmektedir.²⁶

Bu anlamda Türkiye’de , 80’li yılların ikinci yarısından bu yana meydana gelen gelişmeler enflasyonun kronikleştiğinin bir habercisi, hatta göstergesidir. 1980-1986 döneminde ortalama olarak enflasyon %46, işsizlik %7.3 iken; 1987-1994 döneminde enflasyon %64, işsizlik ise %8.1 oranına yükselmiştir. Toplu iş sözleşmelerinin süreleri ise, üç yıldan iki, hatta bir yıla inerken; ücret ayar lamaları yıllık yerine altı aylık dönemler için, memur maaşları ayarlamaları da yıllık yerine önce altı aylık sonra da üç aylık dönemler için yapılmaya başlanmıştır.²⁷

Görüldüğü gibi, 80’li yılların ikinci yarısından itibaren kronik enflasyonun yukarıda bahsedilen ayırdedici özellikleri Türkiye ekonomisinde de belirginlik kazanmıştır. Dolayısıyla, sözü edilen dönem için kronik enflasyon nitelemesi de yapılabilir.

²⁶ Nilsen ALTINTAŞ, “Hiperenflasyon Olgusu”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, S. 7 C.12 Ankara, 2000 s. 57

²⁷ DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara, 2000 s. 28

1.2. ENFLASYONUN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

1.2.1. Yetersiz Üretim ve Piyasaların Yetersizliği

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve az gelişmiş ülkelerde üretim yetersizliği en önemli enflasyon kaynağı olarak belirtilebilir. Enflasyon, toplam talebin toplam arzdan hızlı artması ve bunun da fiyatlar genel düzeyini yükseltmesi olarak tanımlarsa, yükselen talep ile birlikte göreceli olarak yetersiz üretim, enflasyonun temel sebeplerinden birini teşkil eder.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik ve teknolojik yetersizlikler nedeniyle gerek hammadde ve aramaları, gerekse yatırım mallarını dışardan ithal etmek zorunda kalmaları enflasyonist bir etki yaratır²⁸. Şöyle ki bu ülkelerin ekonomileri herhangi bir nihai mal üretmediğinde dışardan ithal etmekte, dış piyasaya olan talep ise malın fiyatını artırmaktadır. Görüldüğü gibi bu bir talep enflasyonu niteliğindedir. Ancak, hammadde ithal ediliyorsa, uluslararası piyasalarda hammadde fiyatlarının artması, yurt içinde üretim maliyetini artırarak maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Tüm bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi ithalat enflasyon, karşımıza bazen talep enflasyonu, bazen de maliyet enflasyonu olarak çıkar. İthalat enflasyonuna neden olan bir başka önemli faktör ise devalüasyondur. Devalüasyon hem ithal mallarının fiyatlarını, hem de üretiminde ithal girdilerin kullanıldığı malların maliyetlerini yükselterek enflasyona neden olur²⁹.

İthal enflasyonun etkisini kırmak için ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi uygulanabilir. İthal ikameci sanayileşme stratejisini uygulayan ülkelerde iç talebe dönük üretim anlayışını yerleştirmek amacı ile gümrük tarifeleri, kotalar, selektif kredi politikası, aşırı değerlenmiş döviz kuru ve faiz tavanı gibi politikalar ile ekonomi baskı altında tutulmaya çalışılır. Sözkonusu politikaları uygulayan ülkelerde, üretim artışı ve yüksek büyüme hızı sağlanabilir. Ancak iç talebe dönük üretim anlayışı büyük ölçekte üretim ve ileri teknoloji kullanımı ile uluslararası piyasalarda rekabet etme hedefi gütmaz. Bu

²⁸ Temel ERGUN, a.g.e. s.62

²⁹ Halit ÇÖLOĞLU, a.g.e., s. 63

anlayışın uzun süre devam ettiği ülkelerde ihracat sadece basit işlemlerden geçmiş sınıai mamuller ile tarımsal ürünlere dayalıdır. Bu durum ara malı ve yatırım malları üretimi için gerekli olan dövizin kazanılmasını imkansız kılar. Aşırı değerlenmiş kur politikası ve iç talebe dönük üretimi destekleyici teşvik politikaları, döviz darboğazı sorununa yol açmaktadır. Bu sorun yine maliyet enflasyonuna neden olacak şekilde ithal girdi fiyatlarını yükseltmekte hem de ekonomiyi dış fiyat şoklarına karşı daha kırılgan bir hale getirmektedir. Aşırı korumacılığın doğal sonucu olarak oligopolcü bir piyasa yapısı oluşmaktadır. Bu tür piyasa yapısının oluştuğu sektörlerde girdi fiyatlarında meydana gelen bir artış aynı oranda fiyatlara yansımaktadır. Ayrıca kamu iktisadi kuruluşlarının sanayi sektörüne ucuz girdi sağlamak amacı ile uyguladığı düşük fiyat politikası, bu kuruluşların zarar etmesine dolayısı ile sürekli finansman açıkları sorunu ile karşı karşıya kalmalarına, sonuçta, bütçe açıklarının artmasına ve parasal genişlemeye yol açmaktadırlar. Bu da enflasyonu artıracak bir etki olarak kendisini göstermektedir.³⁰

1.2.2. Nüfus Yoğunluğu ve Nüfus Artışı

Nüfus artışı ile birlikte özellikle temel ihtiyaç maddelerine olan talep doğrudan etkilenecektir. Gıda ve temel ihtiyaç maddelerinin talep enekliğinin düşük olması nedeni ile bu talep artışı doğrudan fiyatlar genel seviyesinde enflasyonist bir baskı oluşturacaktır.

Özellikle az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin tarıma dayalı olması ve tarımsal ürünler arzının yeterince esnek olmaması, hızlı nüfus artışı ve köylerden şehirlere göç; yapısal enflasyonun başlıca nedenleridir. Örneğin, hızlı nüfus artışı ve köylerden şehirlere göç konut talebini uyararak inşaat malzemeleri (demir, çimento v.s.) talebinin artmasına neden olabilir, inşaat malzemeleri arzının, yükselen talebi karşılayacak düzeyde arttırılamaması (arz esneksizliği) halinde ise bu girdilerin fiyatları yükselecektir. Dolayısıyla da, hem konut maliyetleri hem de üretiminde bu girdilerin kullanıldığı diğer

³⁰ Osman Z. ORHAN, Seyfettin ERDOĞAN, Para Politikası, Yazıt Yayın Dağıtım, 4.Baskı, Ankara, 2007, s.325

malların maliyetleri artacaktır. Bu da fiyatlara yansiyarak yapısal enflasyona neden olacaktır³¹.

1.2.3. Ülkedeki Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık

Siyasi istikrarsızlık ve seçim ekonomisi uygulamaları enflasyonun en temel kaynaklarından. Hükümetler seçim öncesi dönemlerde uyguladıkları genişletici politikalar ile ekonominin üretim ve fiyat yapısını ypay bir şekilde değiştirerek, ekonominin olağan seyrini çarpıtmaktadırlar. Üstelik Türkiye’de seçim olgusunu sadece genel seçimlerle sınırlı kalmamaktadır. Türkiye’de genel seçimlere gitmeden de siyasi iktidarın el değiştirdiği bilinen bir gerçektir. Gerçekten de Türkiye’de 27 Ekim 1965 ile 31 Aralık 2001 döneminde 28 hükümet göreve gelmiştir. Sözkonusu hükümetlerin ortalama görev süresi 16 ay ile sınırlı kalırken, hükümet değişikliklerinin sadece 7 tanesi genel seçimlerle gerçekleşmiştir.³²

Bu gibi siyasi istikrarsızlık ortamlarında uygulanan bazı popülist uygulamalar siyasi istikrarsızlığın ekonomik istikrarsızlığa etkisini artırmaktadır. Bunun en önemli etkisi kamu kesimi açıkları olarak kendisini göstermektedir. Başta görev zararları olmak üzere bazı kamu harcamalarının kamu bankalarına şeffaf olmayan şekilde yüklenmesi, kamu kesiminde aşırı istihdam ve popülist amaçlı ücret artışları, popülist kaygılarla yürütülen tarımsal destekleme politikaları, yüksek maliyetle çalışan kamu iktisadi teşebbüsleri iktisadi istikrarsızlığa yol açan temel siyasi hatalardır.

Türkiyede kronik kamu açıkları problemi enflasyonist eğilimleri tetikleyen en önemli etkenlerdendir. Herşeyden önce kronik kamu açığı probleminin yaşandığı ekonomilerde, finansman yönetimi olarak iç borçlanma sık kullanılan bir yöntemdir. Bu durumda risk primi oranı artacağından, faizler üzerinde yükselme yönünde bir baskı oluşur. Türkiye’de 1990’lı yıllarından itibaren gözlenen bu süreç enflasyonist bekleyişlerin kırılmasını güçleştirmektedir. Kamu açıkları sadece iç borçlanma ile finanse edilmez.

³¹ Beyhan ATAÇ, a.g.e s.82

³² Osman Z. ORHAN, Seyfettin ERDOĞAN, a.g.e s.333

Açıkların para basılarak da finanse edilmesi olasıdır. Sadece açıkların finansmanı için değil faiz oranlarının düşürülmesi için de para arzı artırılabilir. Dolayısı ile para arzındaki artış sürekli olarak enflasyonu tetikler. Kamu açıklarının yüksek faizli iç borçlanma ile finanse edilmeye çalışılması özel kesimin fon bulma imkanlarını kısıtlamakta, ödünç alma maliyetini artırmaktadır. Yüksek maliyetli ödünç alma maliyet enflasyonunu artırdığı gibi üretim darlığına da yol açarak arz talep dengesinin kurulmasını güçleştirip fiyat artışlarına neden olmaktadır. Ayrıca özel kesim yüksek faiz oranları ile yatırım yapmak yerine kamu borçlanma senetleri almayı tercih edebilir. Yani reel yatırımların yerini finansal yatırımlar ikame etmiş olur. Bu durum üretim kapasitesini daraltmakta ve arz talep dengesinde daha da büyük farklar oluşmasına dolayısıyla enflasyon artışına sebep olmaktadır. Yani sadece monetarizasyon değil iç borçlanma politikası da enflasyona yol açabilmektedir.³³

³³ Osman Z. ORHAN, Seyfettin ERDOĞAN, a.g.e., s.326-330

1.3. KLASİK, KEYNESYEN, MONETARİST ENFLASYONİST GÖRÜŞLER

Enflasyonu konu alan bu incelemede teorik yaklaşımlara da yer verilmesi uygun görülmüştür. Bu teorik yaklaşımlar; Klasik Teori, Keynesyen Yaklaşım, Monetarist Yaklaşım olarak aşağıda incelenmiştir.

1.3.1. Klasik Teori

Klasik iktisat teorisi, ekonominin her zaman tam istihdamda dengeye geldiği, her arzın kendi talebini yarattığı (Say Yasası), ücret fiyatların esnek olduğu gibi bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlardan hareketle klasik iktisatçılar "para arzındaki artışların enflasyonun tek sebebi olduğu" sonucuna varmışlardır³⁴.

Bu görüşe göre para arzındaki artışlar üretim, yatırım, istihdam, tasarruf gibi reel büyüklükleri etkilememekte sadece ve sadece fiyatlar genel düzeyini etkilemektedir. Dolayısıyla para arzı arttığında, ekonomi yalnızca fiyatları ayarlayarak dengeye gelebilmektedir. Bu teori iki yaklaşımla ifade edilmektedir; 1)Fisher Denklemi, 2) Cambridge Denklemi. Aşağıda bu iki yaklaşıma sırası ile değinilmektedir.

1.3.1.1. Fisher Yaklaşımı: Muamele Açısından Miktar Teorisi

Irwing Fisher oluşturduğu mübadele denklemiyle, miktar teorisine ölçülmeye elverişli bir nitelik kazandırmıştır. Mübadele denklemini ilk olarak 1897 yılında ortaya koyan Fisher, 1911 yılında yayınladığı "Paranın Satılma Gücü" isimli eseriyle denkleme son şeklini vermiştir. Fisher bu denklemi ile para arzı ve fiyatlar genel düzeyi arasındaki doğru yönlü ilişkiyi matematiksel olarak ortaya koymuştur.

Fisher'in mübadele denklemi şöyledir: “

$$M.V = P. T$$

³⁴ Mehmet Hasan EKEN, a.g.e s. 12

Denklemdaki M, para miktarını; T, reel işlem hacmini (Değişime konu olan ürün miktarı) ; P, fiyatlar genel düzeyini; V, paranın dolanım hızını göstermektedir. Fisher'e göre, T ile V kısa dönemde veri olduğundan fiyatlar genel düzeyi, para miktarındaki değişimler ile aynı yönde ve aynı oranda değişecektir³⁵.

Para arzı denetimden çıktığı zaman enflasyon artmakta, yani yerli paranın değeri hızla düşmekte, buna karşılık yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri daha da hızlı düşmektedir. Para arzı denetime alındığı zaman ise enflasyon hızı kesilmekte, yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybı da azalmaktadır³⁶.

1.3.1.2. Cambridge Denklemi: Elde Tutulan Para Açısından Miktar Teorisi

Fisher'in mübadele denkleminde, fertlerin sahip oldukları para miktarının bir kısmını tedavüle sokmayarak ellerinde tuttukları gerçeği göz ardı edilmektedir. Oysa, para miktarında bir artış meydana gelmesi halinde, fertlerin artan kısmı ellerinde tutması ve fiyatlar genel düzeyinde değişme olmaması mümkündür. Marshall olayın bu yönünü dikkate alarak elde tutulan para açısından miktar teorisini geliştirmiştir.

Cambridge denklemi adıyla da anılan bu denklem şöyledir:

$$Md=k.P.T$$

Denklemdaki Md, ekonominin toplam para talebini; k, halkın nominal gelirlerinin para olarak elde tutulan oranını; T, nihai tüketicilere fiziksel satış hacmini; P, ise nihai satışlarda ortalama fiyat seviyesini göstermektedir. Marshall'ın bu denklemi, fiyatlar genel düzeyinde, halkın para talebindeki değişmelerden kaynaklanan yükselmelere, para miktarındaki değişimler kadar çok yer verir. Ne var ki, Marshall'ın formülündeki (k) da, Fisher'in (V)'si gibi uzun dönemde değişen yapısal etkenlerle belirlenmektedir; yani kısa

³⁵ Naci KEPKEP, Enflasyon, Kuramlar Politikalar ve Avusturya Keynesciliği, Cem Yayınları, İstanbul, 2001 s. 14

³⁶ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU a.g.e, s.269

dönemde veridir. Bu sebeple, Marshall da Fisher'den farklı bir sonuca varmaz ve fiyatlar genel düzeyinin para miktarıyla aynı yönde ve aynı oranda değiştiğini söyler³⁷.

Sonuç olarak klasiklere göre enflasyonun sebebi para arzıdır ve para arzını kısıtlayıcı önlemlerle enflasyonun önüne geçebileceklerini savunurlar.

1.3.2. Keynes Ve Enflasyon

Keynes'e göre, ücret ve fiyatlar esnek olmadığı için ekonomi eksik istihdamda da dengeye gelebilir. Devlet otonom harcamalar yaparak ekonominin dengeye gelmesini sağlar. Bu tür harcamalar para miktarının artmasına neden olur. Fakat bu artış klasik iktisatçılardaki gibi sadece fiyatları etkilemez. Önce milli gelir etkilenir, daha sonra milli gelir ve fiyatlar genel düzeyi , ve belli bir noktadan sonra da sadece fiyatlar etkilenmeye başlar³⁸.

Keynes'e göre, enflasyonun sebebi, talep fazlalığıdır. Talep fazlalığının sebebi ise kısa vadede üretimin artırılmaması yani arz yetersizliğidir. Klasik teoride para arzı, fiyatlar genel düzeyini etkilemektedir. Keynes'de ise fiyatlar genel düzeyini istihdam hacmi belirler. Keynes teorisinde para, yalnız işlem ve ihtiyat saikiyle değil aynı zamanda spekülasyon saikiyle de talep edilmektedir. Keynesyen modellerde para arzındaki değişimler üretimi esas olarak faiz oranlarındaki ve yatırım harcamalarındaki değişimler kanalı ile etkilemektedir³⁹.

Keynes'de spekülatif para talebi faize karşı duyarlıdır. Az gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının artması kişilerin ellerindeki paralarını altın, döviz, gayrimenkul gibi yastık altı fonlara yatırmalarına neden olur ki, bu durum yerli paranın değerini düşürerek enflasyonu olumsuz yönde etkileyebilir.

³⁷ Gülten KAZGAN, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Yayınları, İstanbul,2002 s. 155

³⁸ Mehmet Hasan EKEN, a.g.e., s. 13

³⁹ ÇUBUKÇU Tuğrul, Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon, H.Ü. İİBF Yayınları, Ankara, 2001 s. 15

Keynesyen görüşe göre enflasyonla mücadelede en etkili araç maliye politikası araçlarıdır. Çünkü enflasyon talep fazlalığından ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla toplam talebin belirleyicisi maliye politikası araçları olan kamu harcamaları ve kamu gelirleri, talep fazlalığını gidermede en etkili araçtır. Para politikası ise fazla etkili değildir. Çünkü likidite tercihi olduğu için belli bir noktadan sonra para arzı artsa bile faiz oranları etkilenmeyecektir (likidite tuzağı). Bu nedenle para politikasının bu noktadan sonra hiçbir etkisi kalmamaktadır. Görüldüğü gibi Keynesyen iktisatçılar enflasyonla mücadelede daraltıcı maliye politikasından yanadır. Böylece doğrudan doğruya devlet harcamalarının, vergi politikası yoluyla da özel harcamaların kısılabileceğini savunmaktadırlar. Keynesyen İktisatçılar enflasyonla mücadelede bir başka araç olarak da "moral suasion"ı önermektedir. "Bu araç, hükümet politikaları ile halkın bir malı tüketmemeye ya da kemer sıkmaya ikna edilmesi şeklinde tanımlanabilir"⁴⁰.

Neo-keynesyen iktisatçıların görüşüne göre, para arzı ile gelir arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Politika sonucu para arzındaki değişimler nominal gelirden dalgalanmalar yaratabileceği gibi nominal gelirdeki dalgalanmalar da para arzında dalgalanmalara neden olabilmektedir. Örneğin, canlanma döneminde para talebi artarken, faiz oranında istikrar sağlamak amacı ile parasal yetki kurumları para arzını arttırabilirler, daralma döneminde ise azaltabilirler. Bu iddaa monateristlerin para-gelir arasındaki tek yönlü sebep-etki varsayımına ters düşmektedir. Neo-Keynesyenler de sürekli bir enflasyonun devamlı bir para arzı genişlemesi ile gerçekleştiğine inanmaktadırlar. Ancak toplam talebi etkileyen beklenmedik bir tüketim, yatırım, kamu harcaması veya ihracat kelimelerindeki gelişme sonucunda da kısa süreli enflasyon durumlarının ortaya çıkabileceğini öngörmüşlerdir. Bu tür fiyat artışlarının para arzı ile takviye edilmemesi halinde kendiliğinden duracağını (unvalidated inflation) savunmuşlardır⁴¹.

Enflasyonla mücadelede Keynesyen maliye politikalarının etkisi, kısa dönemde toplam talebin azaltılmasına yöneliktir. Eğer enflasyonun sebebi toplam talepteki bir

⁴⁰ Mehmet Hasan EKEN, a.g.e., s. 14

⁴¹ Nur KEYDER, Para teori-politika-uygulama, Seçkin Yayıncılık, 8.baskı, Ankara, 2002, s.313

artıştan kaynaklanıyorsa, devlet vergileri artırarak ya da kamu harcamalarını kısıarak enflasyonist baskıları kısıabilir. Ancak enflasyonun nedeni maliyet artışları ya da üretim yapısı ile talep yapısı arasındaki dengesizlik ise maliye politikaları talebin kısılması ile talebin kısılması fiyat artışlarını frenlemekte yeterli olamayabilir⁴².

1.3.3. Monetarist Yaklaşım

Monetarist yani "parasalacı" görüşün öncüsü Milton Friedman'dır. Monetaristlere göre, enflasyonun tek nedeni para arzındaki artışlardır. Gerek maliyet ve gerekse talepteki artışlar nedeniyle fiyatlar arttığında hükümetler oluşan yeni fiyat düzeyinde tam istihdamı devam ettirmek için üretimdeki artışları dikkate almadan para arzını artırırılar. Bu durum ise enflasyonun artmasına neden olur. Milton Friedman'ın önermesine göre fiyatlar genel düzeyindeki artıma uzun süreli bir artış ise parasal bir kavramdır. Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli ve hızlı artış şeklinde tanımlandığında iktisatçıların büyük bölümü(ister monetarist, ister keynesyen) Friedman'ın paranın tek suçlu olduğu şeklindeki görüşünü kabul etmektedirler⁴³.

M.Friedman, para arzı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi "Modern Miktar Teorisi" ile açıklamaya çalışmıştır. Modern Miktar Teorisi:Amerikalı iktisatçı M.Friedman tarafından ortaya atılan modern miktar kuramı, klasik miktar kuramına benzemekle birlikte; ekonominin eksik istihdamda dengeye gelebileceği, paranın dolaşım hızının sabit olmadığı, paranın sadece işlem amacıyla talep edilmediği, para arzındaki değişmelerin reel büyüklükleri de etkileyebileceği gibi farklı yönleri de içermektedir⁴⁴.

Friedman'a göre para talebi son derece istikrarlıdır. Bu nedenle enflasyonun tek bir sebebi vardır; o da para arzındaki artışlardır. Para arzındaki beklenmedik bir artış para arz ve talebi arasındaki dengeyi bozmaktadır. Bu durumda para arzı fiyatları etkileyen tek unsur; para talebi ise istikrarlı yapısıyla serbest piyasa koşulları içerisinde para arzıyla eşitlenerek dengeyi sağlayan bir fonksiyonudur. Monetaristler ekonomik yapıdaki

⁴² Nazan SUSAMA.g.e, s.64

⁴³ Fredric MISHKIN, a.g.e. s.299

⁴⁴ Özhan ULUATAM, a.g.e., s. 387

bozuklukların da enflasyona yol açabileceğini kabul etmekte fakat yapısal sorunların, hükümetlerin piyasaya müdahalesi sonucu oluştuğunu savunmaktadırlar. Eğer hükümetler piyasaya müdahale etmezse (serbest piyasa mekanizması) enflasyonun önüne geçilebilir⁴⁵.

Monetaristler enflasyonla mücadelede gerek moral suasion, gerekse para ve maliye politikaları araçlarının kullanımına karşıdırlar. Bunun sebebi "gecikmeler" sorunu ile açıklanmaktadır. Buna göre enflasyonist bir ortamda uygulanacak sıkı para politikasının etkileri anında görülmeyecektir. Etkiler görülmeye başladığı zaman ise ekonomiye örneğin durgunluk hakim olabilecektir. Onlara göre ekonomik istikrar ya da çok düşük oranlardaki bir enflasyonun sağlanması için yapılacak tek şey para miktarının her dönem sabit bir hızla artırılmasıdır. Bu artış hızı reel ulusal gelirdeki uzun dönem artış ortalamasıyla paralellik göstermelidir⁴⁶.

1.3.4. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı iktisatçılara göre tüm ekonomilerde özellikle de az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde enflasyonun sebebi, ekonominin yapısındaki sorunlardır. Bunlar; ekonominin tarıma dayalı olması, teknolojik yetersizlikler, hızlı nüfus artışı, hızlı şehirleşme, çarpık vergi sistemi, dışa bağımlı sanayi, yaygın tüketim anlayışı, ihracatın ithalatı karşılayamaması ve dengesiz gelir dağılımı gibi sorunlardır.

Yapısalcılar, enflasyonu yapısal bir sorun olarak gördükleri için enflasyonla mücadelede yapısal zayıflıkların giderilmesinin zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre yapısal aksaklıkların giderilmesinde para ve maliye politikaları gelişmiş sanayileşmiş ülkelerde başarılı olabilir. Fakat az gelişmiş ülkelerde bu politikalar yetersiz kalır. Çünkü Enflasyon olgusu gelişme sorunuyla doğrudan ilişkilidir. Ekonomik gelişme ve yapısal değişim ekonominin kendi kendine gelişmesini sağlayacak biçimde ve düzeyde olmadıkça enflasyon kaçınılmazdır. Yani kalkınma sağlanmadığı sürece fiyat istikrarı sürekli olmaz. Belirtilmelidir ki yapısalcı yaklaşım kendi içinde tutarsızdır. Çünkü kendi kendine gelişen

⁴⁵ Yakup KEPENEK, Nurhan YENİTÜRK, Türkiye Ekonomisi, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1996, s. 45.

⁴⁶ Mehmet Hasan EKEN, a.g.e., s. 14

bir ekonomi zaten gelişmiş bir ekonomidir ve az gelişmiş ülkeler kategorisine koyulamaz. Ayrıca gelişmiş ülkeler de dahi ekonomi gelişmiş olmasına rağmen enflasyon sorunu ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla enflasyon sorunu sadece az gelişmiş ekonomilere özgü bir sorun değildir⁴⁷.

⁴⁷ Yakup KEPENEK, Nurhan YENİTÜRK, a.g.e., s. 376

II.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARININ, ENFLASYONLA MÜCADELEDE ETKİNLİĞİ (1990-2008)

Maliye Politikası iktisat teorisi ve iktisat politikası içerisinde inceleyebileceğimiz bir alandır. İktisat teorisi, bir ekonomide meydana gelen iktisadi olayların nasıl oluştuğu ile ilgililenen bilim dalıdır. İktisat politikası ise, bazı ekonomik amaçları gerçekleştirebilmek için iktisadi değişkenlerin ne yönde değişmesi gerektiğini inceler⁴⁸.

Maliye Politikası, ekonomide ulaşılmış bulunan dengeyi korumak veya daha iyi bir dengeye geçmek veya ortaya çıkan dengesizlik hallerini gidermek amacı ile kamu kesimi gelir, gider ve borçlanmalarını kullanarak uygulayan politikaların tümüdür⁴⁹. Bu araçların enflasyonla mücadelede nasıl kullanılması gerektiği ve Türkiye uygulaması bu bölümde ele alınacaktır.

2.1. TÜRK EKONOMİSİNDE GENEL DURUM ve İSTİKRAR TEDBİRLERİ

Elimizde bulunan en eski endekslerden başlayıp bir derleme yaparsak Türkiye'nin 1939'dan bu yana enflasyonla yaşadığı söylenebilir. Belli dönemlerde bu ılımlı enflasyon ya da dörtlü enflasyon tanımına uygun bir görünüm sergilemektedir. Üstelik bu enflasyon son 30 yılda iki haneli yüksek bir enflasyon olmasına karşılık Türkiye 1939-2000 aralığındaki 60 yıldan uzun süre içerisinde hiperenflasyona geçmemiştir. Türkiye'de enflasyonla mücadelenin öncelikli ekonomi politikası tercihi olması 1984 yılından sonra başlamıştır. Başbakan Turgut Özal, enflasyonla mücadeleyi ekonomi politikasının baş hedefi yapmış fakat başarılı olamamıştır. 1980'li yıllardan beri öncelikli hedef olmasına karşın enflasyonla mücadelede kısmi başarıları bir kenara bırakırsak Türkiye başarısız olmuştur denilebilir. Türkiyede uygulanan enflasyonla mücadelede maliye politikası

⁴⁸ Nazan SUSAM, a.g.e, s.41

⁴⁹ Mahfi EĞİLMEZ,Ercan KUMCU a.g.e s.349

önlemleri kamu kesimi açıklarını geçici önlemlerle ve geçici dönemler için düşürmekten ve vergi gelirlerinde geçici artışlar sağlamaktan öte gidememiş ve kalıcı önlemler olamamıştır. Öte yandan Türkiye'nin önemli sorunlarından biri olan kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması da yıllardan beri başarılammıştır. Enflasyonla mücadelede en ciddi girişim 2000-2002 yıllarını kapsayan ve IMF stand-by düzenlemesi ile de desteklenen program olmuştur. Bu program bir yandan kamu gelirlerini artırıcı ve giderleri kısıtıcı bir maliye politikasına yönelirken, bir yandan da para arzını kısıtlayıcı bir para politikası uygulamaya koymuştur. Döviz kuru nominal çapasına dayalı bir enflasyonla mücadele politikasını da sisteme dahil eden bu program bunlara ek olarak ücret artışlarını beklenen enflasyona bağlamak ve kira artışlarına sınır getirmek gibi yarı heterodoks politikaları da işin içine katmıştır. Bununla birlikte program 2000 yılının kasım ayında çıkan krizle gündemden düşmüştür. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında yeniden tanımlanan bir istikrar programına giren Türkiye, 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçmiştir⁵⁰

⁵⁰ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU a.g.e s.277

Tablo 3: Türkiye’de 1952 yılından itibaren enflasyon oranları

Yıl	ÜFE 12 Aylık ortalama	Yıl	ÜFE 12 Aylık ortalama	Yıl	ÜFE 12 Aylık ortalama
1952	0,8	1971	15,9	1990	53,1
1953	2,3	1972	18,0	1991	55,3
1954	11,0	1973	20,5	1992	62,1
1955	7,2	1974	29,9	1993	58,4
1956	16,8	1975	10,1	1994	120,7
1957	18,7	1976	15,6	1995	88,5
1958	15,1	1977	24,1	1996	75,9
1959	19,5	1978	52,6	1997	81,8
1960	5,3	1979	63,9	1998	71,8
1961	2,9	1980	107,6	1999	53,1
1962	5,7	1981	37,6	2000	51,4
1963	4,2	1982	25,7	2001	61,6
1964	1,2	1983	30,4	2002	50,1
1965	8,1	1984	50,4	2003	25,6
1966	4,8	1985	43,2	2004	11,1
1967	7,6	1986	29,6	2005	5,9
1968	3,2	1987	32,1	2006	9,3
1969	7,2	1988	68,3	2007	6,3
1970	6,7	1989	69,6	2008	12,7

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir., <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

Yukarıdaki tabloda 1952-2008 yılları arasında Türkiye’de enflasyon oranları belirtilmektedir. Türkiyede 1954-1959 dönemi yeni ekonomi ve maliye felsefesinin etkilerini göstermeye başladığı yıllardır. 1950’de başlayan özel sektöre ağırlık veren ve özellikle talep yaratan, tüketimi özendirilen bu dönemde talep enflasyonu patlama yapmıştır. 1971-1979 yılları arasında enflasyon kabul edilebilir seviyeleri aşmıştır. Bu dönemde yıllık fiyat artış ortalaması %27 civarındadır. 1971 yılına kadar makul sınırlar içinde tutulan enflasyonun, bu yıldan itibaren giderek hızlandığını 1977’den itibaren tehlikeli bir noktaya geldiğini görmekteyiz. 1980-1991 döneminde enflasyon umulan seviyelere inmemiş, özellikle 1984 sonrası devamlı yükselmiştir. Bu yıldan sonra enflasyon 2002 yılına kadar

%50'nin altına düşmemiştir. Enflasyon ancak 2004 yılından sonra tek haneli rakamlara inebilmiştir.

Makroekonomik istikrar, finansal ve reel plandaki dengelerin kurulmasını birlikte kapsar. Genel fiyat düzeyi hızlı artış ya da şiddetli iniş çıkışlar ve cari işlemler bilançosu büyük açıklar göstermemeli; öyleki ekonomik ajanlar yarın için büyük belirsizliklerle ve karar alma güçlükleri ile karşı karşıya kalmassınlar. Reel planda ise varolan üretim kaynakları tam olarak kullanılmalı, yüksek oranlı işsizlik ya da üretim kapasitesindeki aylıklık nedeni ile ekonominin etkinliği düşmemelidir. Bu ölçütlere göre Türkiye 1978'den bu yana ekonomik istikrarsızlık içindedir⁵¹.

Dünya ekonomisi 1970'lerin başında yaşadığı ekonomik bunalım sonucu yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Türkiye ekonomisi de yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu yeni yapıya 1980 yılından beri uyguladığı iktisat politikaları ile uyum sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki en önemli sorunlardan biri olan enflasyonla mücadele etmek ve yukarıda belirtilen yeni dünya düzeni ile uyum sağlamak için Türkiye, bu süreç içerisinde, 24 Ocak 1980 istikrar Programı, 5 Nisan 1994 istikrar Programı ve 2000 ve 2001 istikrar programlarını uygulamaya koymuştur.

Ekonomik konjonktürde daralmanın yaşandığı, 1977-1979 kriz yılları ve bu yıllarda alınan önlemlerin yetersiz kalması ile birlikte 24 Ocak 1980 tarihinde yeni bir ekonomi politikası uygulanmaya başlamıştır. 24 Ocak kararları aslında sadece Türkiye'deki değişimin değil, dünya ekonomisindeki bir dönüşümünde göstergesi idi. Çünkü 24 Ocak 1980 programının teorik temeli Neo-liberal yaklaşıma dayanmaktadır. 1980'lerden sonra ekonomi politikalarında, ekonomideki temel sorunun devletin ekonomiye müdahalesi olarak belirlenmesi, ekonomide arz-talep dengesinin piyasanın işleyişine bırakılması fikrini

⁵¹ Gülten KAZGAN, Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınlar, 4.Baskı, İstanbul, Eylül 2009 s.282

yeniden ön plana çıkarmıştır. Keynesci maliye politikaları terk edilerek dünya genelinde piyasaların serbestleştiği yeni bir sürece girilmiştir.⁵²

Türkiye’de 24 Ocak 1980’de uygulamaya konulan istikrar tedbirleri yalnızca ekonominin karşı karşıya bulunduğu istikrarsızlıklar ile mücadeleyi değil, yeni bir ekonomik gelişme anlayışını da beraberinde getirmektedir. Yani ekonomide bir yapısal dönüşüm yaşanmıştır. Ekonomide içe dönük ithal ikameci politikalar terk edilerek dışa açık büyüme modeli benimsenmiş ve ihracatı teşvik eden politikalar uygulanmıştır. 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları, devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünü azaltıp, piyasa mekanizmasına ağırlık veren bir görüşe dayandırılmıştır. Bu istikrar programı ile dış çevrelerden ve IMF’den gereken destek ve dış kaynak gereksinimi karşılanabilmiştir. Bu çerçevede oluşturulan 24 Ocak İstikrar Kararları sonucu iktisat politikası araçları kullanılmaya başlanmış ve bu araçlar içerisinde maliye politikası uygulamaları da önemli yer tutmuştur. Sonuç olarak, bu program hem tatmin edici bir ekonomik gelişmeye hem de dış açıktaki önemli bir azalışa sebep olmuştur. Uluslar arası Para Fonu ile yapılan standby anlaşması çerçevesinde uygulamaya giren bu ekonomik program iki ana eksen üzerinde tasarlanmıştır. Bunlardan birincisi kısa dönemli makroekonomik istikrar programları, ikincisi ise sonuçları daha uzun bir sürede görülecek olan yapısal uyum reformlarıdır. 1970’lerin sonlarına kadar değişik ülkelerde uygulamaya koyulan Uluslar arası Para Fonu programları daha çok birinci ana eksen etrafında tanımlanmıştır. Ancak, özellikle sanayileşmemiş ülkelerde makro politikaların uygulanmasını ya da uygulansalar bile beklenen sonuçların alınmasını engelleyen yapısal tıkanıklıkları aşmak amacıyla, kısa dönemli makro ekonomik politikaları desteklemek üzere 1970’lerin sonuna doğru Klasik Uluslar arası Para Fonu programlarına yapısal reform ekseni de eklendi. Buna bağlı olarak bu yeni yaklaşımın dünyada kapsamlı olarak uygulandığı ilk örneğin Türkiye olduğu söylenebilir. Nitekim, uygulanan programları desteklemek amacıyla standby anlaşmasına

⁵² Nazan SUSAM, a.g.e. s.169

bağlı olarak Türkiye'ye kullandırılan Uluslararası Para Fonu kredisinin hacmi o yıllara kadar görülmemiş bir düzeye çıkarıldı⁵³.

Bu dönemde özellikle 1983'ten sonraki uygulamalar, başta dış çevreler olmak üzere hemen her çevreden olumlu yankılar aldı. Özellikle başta IMF ve Dünya bankası olmak üzere Turgut Özal ve onun ekonomik uygulamaları yutduğunda çok beğenildi. Hatta Özal'ı "Dünyada yılın adamı" ilan eden ünlü dergiler oldu. Bu arada muhalefetin eleştirileri ise pek yankı bulmuyordu. Bu dönemin muhaliflerinden İsmet Sezgin şöyle diyordu: "Bugünkü yöneticiler sadece, ihracat için türk lirasının değer düşürmesini, hayali ihracatı bile kabul eder durumdalar. Döviz girdileri çoğalsın, borçlarımızı ödeyelim, zam yapalım diyorlar. Hep parasal tedbirler".⁵⁴

24 Ocak kararlarının dayandığı Uluslararası Para Fonu programlarının ikinci eksenini oluşturan yapısal uyum reformları üç temel alanda yoğunlaşmaktadır. Para piyasalarında serbestleşme, dış ticarete serbestleşme ve bütçe disiplini. Para piyasaları ve dış ticarete serbestleşme yönünde ilk uygulamalar hemen devreye sokuldu. Böylece 1980 sonrası dönemin en çok tartışılan kararlarından biri olan 32 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tamamlanan serbestleşme süreci başlamış ve bankacılık alanında da yabancı sermayenin girişine de izin verilmiş oldu⁵⁵. Ancak askeri yönetim altında geçen ilk iki üç yıl hariç, bütçe disiplininin sağlanması konusunda kalıcı bir başarı elde edilemedi.

" Bu programın ana hatları şöyle özetlenebilir.

- Türk lirası %32,7 oranında devalüe edilerek, günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiştir.
- Devletin ekonomideki payını küçülten tedbirler alınmıştır.
- KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır.

⁵³ Hüseyin ŞAHİN, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006, s.179

⁵⁴ Arslan Başer KAFAOĞLU, Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-2, Kaynak Yayınları 2008 s.71

⁵⁵ Yakup KEPENEK, Nurhan YENİTÜRK,a.g.e s.191

- Gübre, ulaştırma ve enerji dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.
- Dış ticaret serbestleşmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmıştır.
- Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.
- İthalat kademeli olarak serbestleştirilmiş, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre değişik teşvik sistemleri ile teşvik edilmiştir.
- Döviz alım satımı serbest bırakılmış, döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmıştır.
- Faiz oranları serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiştir.
- Fiyat kontrol ve sınırlamaları kaldırılarak piyasa kurallarının geçerliliği hedeflenmiştir. ”⁵⁶

12 Eylül 1980 tarihinde askeri müdahale sonucu yaşanan iktidar değişikliği programın uygulanmasında herhangi bir kesintiye veya değişime neden olmamıştır. Ekonomiyi yöneten bürokrat kadro değişmediği için, askeri yönetim programının uygulanması bakımından daha elverişli bir ortam saęlamıřtır⁵⁷.

İşçilerin sosyal hakları askıya alındığı için hızlı enflasyon sürecinde reel işçi ücretleri ve reel memur maaşları sürekli geriletildi. 1977’den 1983’e, net yurtiçin faktör gelirlerindeki ücret-maaş payı %34,8’den, %24,8’e düştü. Tarım üreticisi ve ücretli-maaşlı kesim gibi faal nüfusun üçte ikisini oluşturan kesimlerin reel gelirinin düşmesi, iç talebin de şiddetle azalması demektir. Bunun sonucunda Türkiye’nin içe dönük kurulmuş imalat sanayii, bu baskı-dürtü sistemi ile ihracata yöneldi. Ayrıca özel imalat sanayiindeki atıl kapasiteler devreye girerken, birim sabit maliyetlerin düşmesi ve ihracata vergi iadesi teşvikleri buna eklendi. 1978’de GSMH’nin %4’ü olan 2,3 milyar dolarlık ihracat rakamı,

⁵⁶ Nazan SUSAM, a.g.e. s.169

⁵⁷ Nazan SUSAM, a.g.e. s.170

1983'te GSMH'nin %11,2'si olan 5,72 milyar dolarlık bir rakama ulaştı. İhracat artışı istikrar politikalarının en başarılı alanı oldu. En başarısız alanı ise herhalde, mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması ardından 1982'de yaşanan finansal çöküş ve büyük banker iflasları oldu.⁵⁸

Programa paralel olarak, IMF 1984'e kadar para miktarını denetim altında tuttu.TCMB'nin kamu kesimine ve kamu kesimine açtığı kredilere ve net iç varlıklarına getirdiği sınırlamalarla enflasyonu indirmeyi başardı. 1978-1980 arası yılda ortalama %73 olan TEFE artış hızı 1981-1983 arasında %32,5'e düşmüştü. Yurtiçi tasarruf oranında küçük bir artış ve yatırım oranında küçük bir azalış iç kaynak açığında bir iyileşme yaratmıştı.Türkiye bu dönemde dış dünyadan net kaynak transferi aldı, yani cari işlemler açığı dış borç faiz ödemelerini aştı. Ekonomideki enflasyon hızının düşmesi, GSMH'nin büyümesi, yaşanan para piyasası krizine rağmen yatırımların sürmesi bu kaynak transferi sayesinde oldu.⁵⁹

1984 yılından itibaren ekonomide serbestleşme süreci ivme kazanmıştır. 1982/1983 yıllarında tekrar denetim altına alınmış olan mevduat faizler serbest bırakılmış, 1985 yılında çıkarılan serbest bölgeler kanunu ile yabancı sermaye yatırımlarının arttırılması için yeni imkanlar yaratılmıştır. Askeri yönetim döneminde sınırlanan toplu sözleşme ve grev hakkı geri verilmişti.⁶⁰

Katma değer vergisi uygulamaya alınarak vergi politikasında yeni bir yapısal dönüşüm başlatıldı. İthalatta miktar kısıtlamaları kaldırıldı. Yerini gümrük vergisi ve fonlar toluyla fiyat korumasına bıraktı, ancak bu arada gümrük vergileri de %76,3'ten, %48,9'a indirildi⁶¹. Böylece mal faktör ve finansal piyasaları kapsayan, geniş bir alanda serbestleşme sürecine girildi.

⁵⁸Gülten KAZGAN, Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.134

⁵⁹ a.g.e s.135

⁶⁰ Nazan SUSAM, a.g.e. s.172

⁶¹ Gülten KAZGAN, Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, a.g.e. s.138

Sözü edilen uzun ve kısa vadeli amaçlara serbest piyasa mekanizmasının işleyisi ile ulaşılması programın temel stratejisi idi. Bu strateji piyasa güçlerine dayanılarak ekonominin dışa açılmasını esas alıyordu. Ekonominin işleyişinde idari kararlar değil, serbest piyasa güçleri etkili olacaktı. KİT dahil tüm kamu kesimi daraltılacak ve özel girişim teşvik edilecekti. İthalatta serbesti sağlanacak ve yabancı sermaye teşvik edilerek fiyat rekabeti tesis edilecekti. Sadece mal fiyatları değil, başta döviz kuru ve faiz haddi olmak üzere faktör fiyatlarının da serbest şartlarda teşekkül etmesi amaçlanıyordu⁶².

1984-1987 aralığında GSMH büyüme hızı yılda ortalama %7 gibi yüksek bir düzeye ulaştı. Bu Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde (1977'ye kadar) ulaştığı ortalama yıllık büyüme hızına eşitti. TEFEDeki artış hızı bir miktar düşmüştü (%38,9) ama yıllık enflasyon tek haneli rakamlara inmenin çok uzağındaydı. Ancak buna hızlı büyümenin bedeli diye bakıldı. Atıl kapasiteleri ihracat sayesinde kullanabilen imalat sanayiinin büyüme hızı ise yılda %8,9 gibi rekor bir düzeyde idi. Tarım da %2 gibi düşük de olsa, önceki dönemim olumsuzluğunu aşan bir büyüme hızına ulaşabilmişti. Türkiyeyi uluslararası propaganda malzemesi yapan rakamlar bunlardı. Ayrıca Cari işlemler açığı da, 1983'te %4 iken, 1987'de %1,7'ye inmişti⁶³.

Bütün bu iyimser tabloya rağmen 1987 yılı sonunda ekonomi yine ciddi sıkıntılara girmiş ve 1988 yılından itibaren stagflasyon süreci başlamıştır. 24 Ocak istikrar tedbirleri ile birlikte daraltıcı maliye politikası uygulamasına gidilmiş ancak 1984 yılından itibaren sıkı maliye politikası terk edilmiş ve harcamalar enflasyona da paralel olarak artarken gelirler bu genişlemenin gerisinde kaldığı için 1984'ten itibaren bütçe açıkları yeniden artmaya başlamıştır. Gerçi 1984-1989 döneminde kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı artmıştır, ancak harcamalardaki artışı karşılayamamıştır. Serbestleşme sürecinde devlet gelirlerinin artırılmasına yönelik vergi politikalarının yerine çoğunlukla iç borçlanmaya gidilmesi toplam borç yükünün vergi gelirlerine oranını aşırı şekilde yükseltmiştir. 24 Ocak kararları ile enflasyona çözüm bulmak için temel hedef serbestleşme ile birlikte kamu

⁶² Hüseyin ŞAHİN a.g.e. s.180

⁶³ Gülten KAZGAN, Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, a.g.e. s.141

kesiminin ekonomideki payının küçültülmesi olarak belirlenmiştir, ancak kamunun ekonomideki nispi büyüklüğünü gösteren kamu harcamalarında istenen düşüşler sağlanamamıştır. 1980-1990 yıllarına ait dönemlerde cari fiyatlarla, kamu harcama kalemleri sürekli artış göstermiştir. Bu dönemin vergi gelirleri açısından en önemli özelliği vergi sisteminde getirilen yenilikler ve dolaylı vergilere özellikle de KDV uygulaması ile birlikte geçilmesidir. Gelir vergilerinin, uygulanan liberal politikalar ve vergisel teşviklerinde etkisi ile, vergi gelirleri içindeki payı azalmıştır. Ağırlıklı olarak uygulamaya geçilen dolaylı vergilerin payında ise artış olmuştur⁶⁴.

Özellikle 1987 yılına gelindiğinde, enflasyon yükselmeye başlamıştı. Bir yandan hızlı devalüasyonlar TL fiyatı artan ithal malları yoluyla maliyetleri ve fiyatları yükseltiyor, diğer yandan da fiyatlardaki artış nedeni ile tekrar devalüasyon gerekiyordu. Böylece bir enflasyon-devalüasyon sarmalına girilmiş oldu. Bir yanda da en büyük bozulma borçlanma rakamlarında oluşmuştu. 1987 sonuna gelindiğinde toplam borç anapara ve faizleri, vergi gelirlerinin %94'ü gibi bir orana ulaşmıştı. İç ve dış borç stokunda bir patlama yaşanmış ve bunlar da sırası ile GSMH'nin %22 ve %44,8'ine çıkmıştı. Bu finansal dengesizliklere karşı uygulamaya konular politikalar 1988-1989'daki stagflasyonu hazırladı. 4 Şubat 1988 kararları ile bu sürecin önüne geçilmek istendi. Ancak durgunluk içinde enflasyon kırılmadı ve stagflasyon dönemi 1989 yılına da taşındı⁶⁵.

Uygulamaya konulan bu program, Türkiye ekonomisini liberal bir yapıya dönüştürerek dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi amaçlamakta ve dünya ekonomisi içinde kendine verilecek işlevi yüklenmeye hazır olduğunu göstermekteydi. Türkiye'de 1980'den günümüze kadar uygulanan iktisat politikalarının nihai hedefi bu amaçların gerçekleştirilmesidir. Maliye politikasının genellikle para politikasının gölgesinde kalmakla birlikte, ekonominin liberalleşmesini ve dışa açılmasını destekleyici yönde uygulandığı görülmektedir. 1989 yılında Türkiye içine düştüğü krizi atlatamamışken, Berlin duvarı yıkılıyor ve Doğu Bloku parçalanıyordu. Bunu SSCB'nin 1991'de dağılması izledi.

⁶⁴ Nazan SUSAMA.g.e. s.173-185 arası verilerden derlenmiştir.

⁶⁵ Gülten KAZGAN, Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, a.g.e. s.145

Türkiye de kaçınılmaz olarak bu gelişmelerin etkisinde kaldı, ve bu konjonktür ile 1990'lı yıllara geçildi.

2000 yılına gelinceye kadar enflasyonla mücadelede uygulanan en ciddi politika, para politikası olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren hazinenin Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımının derece derece düşürülerek 1990'da en düşük noktasına ulaşması sonucu enflasyonun daha ileri boyutlara gitmesi önlenmiştir. 1991 yılı sonlarından itibaren hazinenin yeniden Merkez Bankası'ndaki avans limitini sonuna kadar kullanmaya başlaması ile birlikte, enflasyonla mücadelede para politikası da bir seçenek olmaktan çıkmıştır⁶⁶.

Türkiyede 2000'li yıllara gelinceye kadar izlenen enflasyonla mücadele politikası, hepsi aynı zaman aralığında ve birarada olmamak üzere, arz yönlü ekonomi yaklaşımının “vergi indiriminin vergi gelirlerini artıracığı” tezinin, yeni klasik iktisatçıların “en iyi politika, politikasızlıktır” görüşünün, klasik istisadın “devleti küçültmenin, piyasaları müdahaleden uzak tutacağı ve serbest piyasa sisteminin sorunları çözeceği” iddaasının ve monetaristlerin “enflasyonun parasal bir olgu olduğu” iddaasına dayalı olarak para politikasının enflasyonla mücadelenin temel aracı olarak alınması gerektiği felsefesinin etkisi altında kalmıştır. Keynesyen maliye politikası araçlarına itibar edilmemiş ve genellikle bir bütünlük içinde uygulanmamıştır. Maliye politikalarının etkin olarak kullanımı için tetikleyici unsur krizler ve ardından zorunlu gelen istikrar programları olmuştur.

Enflasyonla mücadelede maliye politikalarının birincil aracının vergidir ve enflasyonist dönemlerde vergi artırımlarının etkin kullanılması gerekmektedir. Buna karşılık Türkiye'de siyasal iktidarlar 2000 yılına gelinceye kadar vergi sorununun üstesine gitmemiş, bu anlamda dolaylı bir arz yönlü ekonomi politikası uygulamışlardır. Aynı dönemde kamu giderlerinin gerçek anlamda kısılması yönünde bir uygulama yapılmamıştır. 1990-2000 yılları arasına bakıldığında konsolide bütçe giderlerinin GSMH içindeki payının

⁶⁶ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU a.g.e. s. 376-378

sürekli olarak arttığı görülmektedir. Gerek yeteri kadar vergi toplanamaması ve borçlanmanın vergi yerine ikame edilmesi ve gerekse kamu giderlerinin kısılamaması sonucu kamu kesimi borçlanma gereği %10 ların altına çekilememiştir. Dolayısı ile enflasyonla mücadelede maliye politikası araçlarından ciddi bir şekilde yararlanılmamıştır. 2000 yılına gelinceye kadar enflasyonla mücadelede uygulanan en ciddi politika para politikası olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren hazinenin Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımının derece derece düşürülerek 1989 ve 1990'da en düşük noktasına ulaşması sonucu enflasyonun daha ileri boyutlara gitmesi önlenmiştir. 1991 yılı sonlarından itibaren hazinenin yeniden avans limitlerini sonuna kadar kullanması ile birlikte, enflasyonla mücadelede para politikası bir yöntem olmaktan çıkmıştır.⁶⁷

1980 öncesinde 10 yılda bir yaşanan krizlerden farklı olarak 1990'larda finansal krizlerin patlaması sıklaştı; ülke 1991'de, 1994'de ve 1998'in ikinci yarısında krize girdi. 1991'de patlayan krize 1990 yılının aşırılıkları neden olmuştur denilebilir. Reel büyüme hızı 1988-1989 durgunluğundan sonra 1990'da %9,4'e ulaşmıştı. Ne varki Körfez krizi ve Körfez Savaşı Türkiyeyi riskli bir ülke durumuna getirdi ve sermaye kaçıışı başladı. 2.6 milyar doları aşan sermaye kaçıışı ardından büyüme hızı %0.3'e inerken, TÜFE %52,4, TEFE ise %64 artış gösterdi. 1993 yılında başlayıp 1994 yılında patlayan kriz ise üstüste iki yıldır süremekte olan temel dengesizliklerin üzerine Avrupa para piyasasındaki kargaşanın eklenmesi ile patladı. 1994 tam bir felaket yılı oldu. Toplam net sermaye çıkışı 4,2 milyar dolara ulaştı; faiz hadleri birara hazine bonolarında %400'ü aşarken TEFE %121, TÜFE ise %106 gibi çok yüksek bir artış gösterdi. 1994 krizinden sonra ortalama %80'in üzerinde çıkan enflasyon oranı(TÜFE) 1997 sonunda %100 ulaştı. Hükümet bu durumda ciddi önlemler almak için kamu harcamalarını kısarken, vergi reformu yoluyla gelirini artırmaya çalıştı. Yoğun durgunluğa rağmen TÜFE yılın başındaki üç haneli rakamdan (%101,6) yıl sonunda ancak %69,7'ye inebilmişti⁶⁸.

⁶⁷ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU a.g.e, s. 376-377

⁶⁸ Gülten KAZGAN, Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, a.g.e. s.282-286

1997'de Uzak Doğu mali krizinden kalkınmakta ülkelerle birlikte Türkiye de etkilendi ve ülkelerden para çıkışları oldu. 1998 başında ise enflasyonla mücadele ilk defa ülkenin öncelikli sorunu haline gelerek önem kazandı. Bir kısım önlem paketi ile ekonomik durum normalleştirilmeye çalışılsa da, arkasından Ağustos 1998 Rusya krizi patlak verdi. Arkasından Ağustos 1999'da büyük Marmara depremi durumun daha da kötüleşmesine neden oldu. Türkiye'de 1999 yılının yılının sonuna doğru ekonomik açıdan önemli bir küçülme dönemine girilmiştir. Ekonomik büyüme negatife dönmüş ve %-6,1 olmuştur. Enflasyon oranı ise TEFE'de %70'e ulaşmıştır. Bütçe açıkları büyümüş ve hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik faiz oranı %106'ya çıkmıştır. Bundan sonraki aşama ise hiperenflasyona geçiş olarak görülmeye başlamıştı. Ekonomide yaşanan bu daralmayı aşmak için 2000 yılına IMF stand-by desteğinde yeni bir ekonomik program ile girilmişti. Ancak 2000 yılı içerisinde enflasyonun öngörülen seviyeye indirilememesi, uygulanan sabit kur politikası, faiz oranının artması, TL'nin değer kazanması ve cari işlemler açıklarının oluşması Türkiye ekonomisinin bir borç krizi içine girmesine neden olmuştur. Bu etkenler Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine yol açmıştır. Bu dönemde enflasyon %20'ler hedeflenirken, tekrar %70'lere dayanmıştır.⁶⁹

2001 sonrası uygulanan istikrar programı ile yeni bir sürece girilmiştir. Bu dönemde IMF ile 18. stand by anlaşması "güçlü ekonomiye geçiş programı" adı altında tekrar uygulamaya sokulmuştur. Bu dönemden sonra 2002 yılından itibaren 3 yıllık bir program yapılmış, 2005 yılında yenilenen program 2008 yılında başarı ile tamamlanmıştır⁷⁰. Bu dönemde enflasyonda beklenen düşüş sağlanmış ve enflasyon 2003'te %20'nin altına, 2004'ten itibaren ise %10'un altına indirilmiştir.

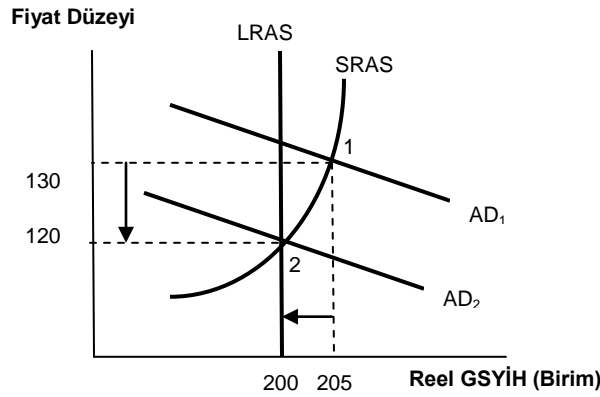
⁶⁹ Nazan SUSAMA, g.e s.206-210

⁷⁰ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU a.g.e s. 397

2.2. TÜRKİYEDE ENFLASYONLA MÜCADELEDE KAMU HARCAMALARININ ETKİNLİĞİ

Kamu harcamaları piyasa ekonomisinde kamu kesimine düşen görevlerin parasal tutarıdır. Devletin tam kamusal hizmet üretmesi, yarı kamusal hizmetlerin üretimine müdahale etmesi, kamu ekonomik kuruluşlarının açıklarını finanse etmesi ve geliri yeniden dağıtmasının bir maliyeti vardır. Devlet kamu hizmetlerini üretirken üretim faktörlerini satın alır, üretim faktörlerinin dışında özel kesim ürünlerini de kullanabilir, özel üreticilere sübvansiyon verebilir. Bütün bunların parasal sonucuna kamu harcaması denir⁷¹.

Enflasyonla mücadelede kamu harcamalarının etkinliğine baktığımız zaman genel olarak toplam talebi kıstak ya da harcama fazlasını çekebilmek için kamu harcamalarının azaltılması gerekir⁷².

Şekil 3 : Kamu Harcamalarının Daraltıcı Etkisi

Eğer ekonomide enflasyon sözkonusu ise ve bu nedenle ekonominin uzun dönemli dengesinden uzaklaşmışsa, yani şekildeki uzun dönem toplam arz eğrisi(LRAS), toplam talep eğrisinin(AD_1), kısa dönemli toplam arz eğrisini(SRAS) kestiği noktadan(1) geride

⁷¹ Ömer Faruk BATIREL, Kamu Maliyesi ve Yönetimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları No:24, İstanbul 2007, s.76

⁷² Nazan SUSAMA.g.e. s.64

bir yerde ise kamu harcamalarının kısılması toplam talep eğrisini sola kaydıracaktır. Yeni denge noktasında(2), toplam talep eğrisi(AD_2) hem kısa dönem toplam arz eğrisini, hem de uzun dönem toplam arz eğrisini aynı noktada keserek dengeyi sağlamış olacaktır⁷³.

Reel ve transfer harcaması ayrımı kamu harcamalarının temel ayırım türüdür⁷⁴. Harcama türlerine göre bir değerlendirme yapacak olursak, ekonomide gelir yaratan cari harcamaların büyük çoğunluğu personel harcamalarından kaynaklanmaktadır. Reel harcamaların bir diğer önemli ayağı ise yatırım harcamalarıdır. Transfer harcamaları ise daha çok sosyal nitelikli gelir aktarımları ile gelir dengesini ve verimliliği teşvik amaçlıdır. Enflasyonla mücadele için harcamaların kısılması öncelikli politikalardan birisidir, ancak harcamaların kısılmasının ciddi yan etkileri de vardır. Maliye politikası araçları içinde kamu harcamaları kısıntısı, personel harcamaları açısından kamu hizmetlerinin niteliğinin bozulması, yatırım harcamaları açısından uzun vadede hem ekonomik büyümeye hem de özel yatırımların verimlilik kaybına neden olması, transfer harcamaları açısından ise sosyal içerikli gelir aktarımlarını engellemesi açısından, uygulamaya alınırken dikkatli ele alınması gereken bir araçtır⁷⁵. Bunun için de önce harcama türlerinin sınıflandırılması ve buna göre enflasyonla mücadeledeki etkinliklerinin ortaya konulması gerekmektedir.

2.2.1. Cari Harcamalar

Reel harcamalar, devletin mal ve hizmet ya da faktör satınalma giderleridir.⁷⁶ Devlet bu tür harcamalar yoluyla dolaylı veya dolaysız bir şekilde üretim faktörlerinin ya mülkiyetine ya da kullanım hakkına sahip olur⁷⁷. Bir başka deyişle reel harcamalar toplam arza katkı yapan kamu hizmetlerinin bedelidir. İlköğretim eğitim hizmeti gerçekleştirmek, devletin yol yapması ya da milli savunma tesisleri meydana getirmesi birer reel harcama örneğidir. Reel harcamaları cari ve yatırım olmak üzere ikiye ayırabiliriz⁷⁸.

⁷³ Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU, a.g.e. s.351

⁷⁴ Ömer Faruk BATIREL a.g.e. s.76

⁷⁵ Nazan SUSAMA a.g.e. s. 65

⁷⁶ Ömer Faruk BATIREL, a.g.e. s.76

⁷⁷ Abdurrahman AKDOĞAN, Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara: 1998, s.171

⁷⁸ Ömer Faruk BATIREL, a.g.e. s.77

Cari harcamalar kamu tüketimi ile ilgili giderlerdir. Daha ziyade milli eğitim, sosyal güvenlik, ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi sonucu, insan üzerine yapılan yatırımlar diyebileceğimiz cari harcamalardan meydana gelen giderlerdir. Ayrıca iktisadi gayeli yatırımlar dolayısı ile tarım hizmetlerinin geliştirilmesinden doğan giderler de cari harcamalar arasında sayılmaktadır.⁷⁹ Cari harcamalar personel harcamaları ve diğer cari harcamalardan oluşmaktadır. Personel harcamaları bütçe içindeki en büyük harcama kalemlerinden biridir. Türkiyeden örnek verirsek 1990-1999 döneminde harcamaların içinde en büyük paya sahip kalem personel harcamaları olarak görülmektedir. Personel harcamaları bu periyod içinde 1990 yılında harcamalar içinde %39 pay alırken, 1999 yılında harcamaların %25'ini oluşturmuştur.⁸⁰

Enflasyonla mücadele ederken kamu harcamaları yoluyla toplam talebi kısabilmek açısından düşünülebilecek önlemlerden birisi de, cari harcamalarda kısıntıya gitmektir. Cari harcamalar içerisinde büyük bir paya sahip olan personel harcamaları kısa sürede, özellikle bir bütçe yılında değiştirilemez. Bu konuda devletin birtakım sınırlamalar ile karşı karşıya kaldığı bir gerçektir. Personel giderlerinin kısılması, kamuoyu nezdinde meydana getireceği tepkiler nedeni ile pek fazla uygulama alanı bulmamaktadır. Gerçekten, enflasyonist bir dönemde, personel giderlerinin enflasyon oranının altında bir artış kazanması bile, reel ücretlerde düşme yaratacağı için arzulanmamaktadır⁸¹.

Aslında bu kesimin marjinal tüketim eğilimi yüksek olduğundan, transfer edilen kaynaklardaki bir kısıntı doğrudan toplam talepte bir azalmaya neden olacağından anti enflasyonist politika aracı olarak kullanılması etkin olabilir. Fakat, enflasyondan en çok etkilenen düşük gelir gruplarına yapılan harcamalarının kısılması hiçbir ülkede sözkonusu olmamakla birlikte, böyle bir uygulamanın sosyal devlet anlayışına uymadığı da söylenebilir⁸².

⁷⁹ İsmail TÜRK a.g.e s.41

⁸⁰ Saruhan ÖZEL a.g.e., s.44

⁸¹ Beyhan ATAÇ, Maliye Politikası, a.g.e. s.121

⁸² Ahmet Ulusoy,. Maliye Politikası. Derya Kitabevi, Trabzon, 1999, s.115

Kamu cari harcamalarının kısılması tamamlanan yatırımlarında verimsizliğine yol açabilir⁸³. Şöyle ki, yapımı tamamlanan bir okul veya hastane, nicelik ve nitelik açısından yeterli personele sahip olmadığında, sözkonusu hizmetler aksayacak, yatırımların verimliliği de azalacaktır.

Cari harcamalar içerisinde yer alan diğer cari harcamalar ise, kamu faaliyetlerinin yerine getirilmesinde kullanılan günlük tüketime yönelik harcamalardır. Bilgisayar, tebeşir, fotokopi kağıdı v.b. kırtasiye malzemeleri bu guruba girmektedir. Enflasyonun önlenmesi için bunların kısılması, hem fayda maliyet yönüyle, hem de etkinlik açısından düşünülen bir tedbir değildir. Uzun dönemde enflasyonla mücadelede özellikle cari harcamalarda verimlilik artırılabilir. Devlet bu amaçla personel idaresini ıslah eder, memurlarını en verimli oldukları yerlerde çalıştırır, idari teşkilatında değişiklik yapar, daha az elemanla daha çok iş yapma imkanlarını arar, idareyi politik baskının dışında tutar, memurlarını daha iyi denetler, mahalli idareler üzerindeki idari vesayeti daha rasyonel esaslar üzerine oturtur. Devletin aldığı bu tedbirler cari harcamalarda prodüktiviteyi artırması beklenebilir⁸⁴.

1990 yılından itibaren stagflasyon ile başlayan süreçte Türkiye ekonomisinde genişleyici maliye politikaları uygulanmaya başlamıştır. Bu politika ise bir yandan faiz oranlarının yükselmesine, diğer yandan Türk parasının aşırı değerlenmesine ve buna bağlı olarak dış ticaret açığının rekor düzeylere yükselmesine sebep olmuştur. Cari işlemler açığının 6.5 milyar dolara ulaştığı bir dönemde hükümetin faiz oranlarını düşürme operasyonu, dış açığı sürdürülemez olarak gören spekülative sermayenin yurtdışına çıkmasına yol açmış ve bu zaten bozuk olan makro ekonomik dengeleri alt üst etmiştir⁸⁵

1989 yılından itibaren kamu kesiminin gelir gider dengesi ciddi şekilde bozulmaya başlamıştı. Kamu açıklarındaki hızlı büyüme özellikle iç borçlanmanın ve bu arada faiz oranlarının hızla artmasına yol açmıştır. Yükek faizli bu spekülative ortam iç borç yükünü ağırlaştırdığından, 1991-92-93 yıllarında bütçe faiz dışı fazla verememiş ve bütçe açıkları

⁸³ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.111

⁸⁴ İsmail TÜRK, a.g.e. s.113

⁸⁵ YILDIRIM Erhan ve YILDIRIM Refia, 1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Maliye Sempozyumu,2001, s.8

artmıştır. Bu durum Tablo-4’te rakamlar ile ifade edilmiştir. 1994 yılında büyüyen bütçe ve kamu açıkları ekonomide iç dengeleri bozmuştur. Ekonominin geldiği bu noktada alınan 5 Nisan kararlarının temelini de kamu maliyesi alanında alınan tedbirler oluşturmuştur. Bu dönemde bir taraftan kamu harcamalarının azaltılması diğer yandan da kamu gelirlerinin artırılmasına çalışılmıştır. Temel amaç kamu kesimi açıklarını aşağı çekmek ve borç faiz kısır döngüsüne son vermektir⁸⁶.

Tablo 4
Konsolide Bütçe Gelir Gider Dengesi (1989-2000)

Yıl	Konsolide Bütçe Giderleri	Konsolide Bütçe Gelirleri	Faiz Dışı Fazla	GSMH	Bütçe Gelir /GSMH	Bütçe Gider /GSMH	Bütçe Açıkları /GSMH	Tüfe Yıl Sonu
1989	38.871.230	31.368.631	757	230.369.937	13,6%	16,9%	-3,3%	68,8%
1990	68.354.409	56.572.566	2.184	397.177.547	14,2%	17,2%	-3,0%	60,4%
1991	132.400.882	99.084.246	-9.243	634.392.841	15,6%	20,9%	-5,3%	71,1%
1992	225.398.207	178.070.168	-7.030	1.103.604.909	16,1%	20,4%	-4,3%	66,0%
1993	490.437.973	357.333.013	-16.635	1.997.322.597	17,9%	24,6%	-6,7%	71,1%
1994	902.454.000	751.615.000	147.445	3.887.902.917	19,3%	23,2%	-3,9%	125,5%
1995	1.724.194.000	1.409.250.000	261.172	7.854.887.167	17,9%	22,0%	-4,0%	78,9%
1996	3.961.308.000	2.727.958.000	264.051	14.978.067.283	18,2%	26,4%	-8,2%	79,8%
1997	8.050.252.000	5.815.099.000	42.764	29.393.262.147	19,8%	27,4%	-7,6%	99,1%
1998	15.614.441.482	11.811.064.294	2.373.219	53.518.331.580	22,1%	29,2%	-7,1%	69,7%
1999	28.084.685.000	18.933.065.000	1.569.220	78.282.966.809	24,2%	35,9%	-11,7%	68,8%
2000	46.705.028.000	33.440.143.000	7.174.977	125.596.128.755	26,6%	37,2%	-10,6%	39,0%
2001	80.579.065.000	51.542.970.000	12.026.131	176.483.953.021	29,2%	45,7%	-16,5%	68,5%
2002	115.682.350.000	75.592.324.000	11.780.633	275.032.365.953	27,5%	42,1%	-14,6%	29,7%
2003	140.454.842.000	100.250.427.000	18.404.748	356.680.888.222	28,1%	39,4%	-11,3%	18,4%
2004	141.020.860.000	110.720.859.000	26.188.489	428.932.343.026	25,8%	32,9%	-7,1%	9,4%
2005	146.097.573.000	137.980.944.000	37.562.903	486.401.032.274	28,4%	30,0%	-1,7%	7,7%
2006	178.126.033.000	173.483.430.000	41.320.106	575.783.962.136	30,1%	30,9%	-0,8%	9,7%
2007	204.067.683.000	190.359.773.000	35.044.981	646.893.000.000	29,4%	31,5%	-2,1%	8,4%
2008	227.030.562.000	209.598.472.000	33.229.215	716.596.000.000	29,2%	31,7%	-2,4%	10,1%

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

⁸⁶ Nazan SUSAM, a.g.e s.193-195

Kamu harcamalarını kısmak için alınan bu tedbirler sadece 1994 ve 1995 yıllarında göreceli bir düşüş sağlamıştır. 1990-2000 aralığında, toplamda bakıldığında da bütçe giderleri GSMH'ye oranla, 1994-1995 hariç, sürekli bir artış göstermiştir. 1990'da %17,2 ile başlayan oran sürekli yükselmiş ve 2000'de %37,2'ye kadar çıkmıştır.⁸⁷

Ekonomik dağılıma göre kamu harcamaları değerlendirildiğinde 1980'li yıllarda transfer harcamalarında başlayan artış, 1990'lı yıllarda cari harcamaların da önüne geçmişti. Bu dönemde 1994 sonrası kamu harcamalarında başlatılan tasarruf uygulamaları sonucu savunma harcamaları hariç cari harcamalar %30 oranında daraltılmıştır. Kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli olan mal ve hizmet alımları kısılmıştır. Kamu kesiminde kadrolu personel alımı ve geçici işçi alımı durdurulmuştur. Ücret ve maaşların bütçe imkanları ile sınırlı olarak arttırılacağı ve enflasyon altında artışlara endekslenmiştir. Yatırım harcamaları ise kamu harcamaları içinde yine en az paya sahip harcama kalemi olarak kalmıştır. Ayrıca 1994 istikrar programından sonra kamu yatırım programına yeni proje eklenmemesi, ihalelerin bir bölümünün ertelenmesi ve altyapı projelerinin yap-işlet-devret yöntemi ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Kamu yatırımlarının payı %10'dan %5'e düşmüştür(1990-2000 yılları)⁸⁸.

Aşağıdaki Tablo 5'de cari harcamalar, personel ve diğer cari olarak iki ana başlıkta incelenmiştir. Personel cari harcamalarının 1994 yılından itibaren toplam harcamalar içindeki payı sürekli azaltılmaya çalışılmıştır. Personel harcamalarının kısılması ile toplam talepte beklenen azalma nedeni ile enflasyonla mücadelede en önemli kalemlerden biri olmuştur. 1992'de %42 olan payı, 1995'te %22'ye kadar gerilemiştir. Toplam harcamalar içindeki payının dışında personel harcamalarındaki artış kendi başına önemli bir etken olarak görülmektedir. 1990-1993 arasında personel harcamalarının artış hızı enflasyonun çok üzerinde idi. Sonuç olarak 1994 yılında enflasyon zirveye ulaştı. Bu

⁸⁷ Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

⁸⁸ Hüseyin ŞAHİN, a.g.e. s.229

yıldan sonra krizin de etkisi ile 2 yıl boyunca personel harcamaları enflasyonun altında bir artış gösterdi. Personel harcamalarının enflasyon artış oranında daha fazla arttığı her dönemin devamında enflasyonun yükseldiği ve tersi durumda da azaldığı görülmektedir.

Tablo 5
Türkiyede Cari Harcamalar

Yıllar	Personel				Diğer Cari			
	Pay %	artış %	Enflasyon %	Fark	Pay%	Artış%	Enflasyon%	Fark
1990	38,6	111,1	60,3	50,8	10,2	69,5	60,3	9,2
1991	37,8	86,2	65,9	20,3	8,5	59	65,9	-6,9
1992	42,4	90,9	70,1	20,8	9,1	81,3	70,1	11,2
1993	34,9	80,2	66,1	14,1	7,3	75,3	66,1	9,2
1994	30,4	61,1	106,3	-45,2	8,2	107,8	106,3	1,5
1995	29,4	84,1	89,1	-5,0	8,3	92,8	89,1	3,7
1996	24,7	93,8	80,4	13,4	7,8	118	80,4	37,6
1997	25,9	112,8	85,7	27,1	8,8	128,9	85,7	43,2
1998	24,8	86,7	84,6	2,1	8,4	85,3	84,6	0,7
1999	24,6	78,6	64,9	13,7	8,1	72,7	64,9	7,8
2000	21,4	44,4	54,9	-10,5	7,7	59,7	54,9	4,8
2001	18,9	52,3	54,4	-2,1	6,4	43	54,4	-11,4
2002	20,1	52,3	45,0	7,3	6,8	52,8	45	7,8
2003	21,6	30,4	25,3	5,1	5,9	4,2	25,3	-21,1
2004	20,5	-4,1	10,6	-14,7	9	54,3	10,6	43,7
2005	22	10,0	7,7	2,3	10	13,9	7,7	6,2

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir, 20.06.2010
<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB>

Diğer cari dediğimiz harcama kaleminin ise hem miktarsal hem de toplam harcamalar içinde oransal olarak payının küçük olması nedeni ile enflasyona etkisi doğrudan gözlemlenememektedir. Ancak genel olarak harcamaların daraltılması prensibi gereği, enflasyon ile mücadelede bu harcama kalemlerinin de en optimum seviyede tutulması gerekmektedir. Cari harcamaların kısılması, ekonomik ve sosyal etki boyutuyla değerlendirildiğinde, enflasyona karşı kullanılacak bir politika olarak rasyonellik taşımadığı söylenebilir. Ancak yüksek enflasyonun bedeli ile karşılaştırıldığında ilk uygulanacak tedbirlerin başında gelmektedir.

2.2.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcaması ya da Türk bütçe terminolojisindeki ifadesi ile sermaye gideri ise üretim kapasitesinin genişletilmesi ile ilgili maliyettir. Örnek olarak bir hastanenin bir hastanenin yatak sayısı olarak tanımlanabilecek kapasitesinin ek bina yapılması sonucu artırılması bir yatırım harcamasıdır. Yapı tesis ve büyük onarım karşılığı ödenen paralar, makina ve teçhizat alımları gibi harcamalar yatırım harcaması sayılmaktadır.⁸⁹

Devletin ekonomide oynadığı rol arttıkça, yatırım harcamalarının devlet bütçesindeki payı da artmaktadır. İstihdam düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik kalkınma ve büyüme çabaları, gelir dağılımı ve ekonomik dengenin sağlanması konularında devlet, diğer araçlar yanında kamu giderleri yoluyla da etkili olmak zorunda kalmıştır. Söz konusu etkilerin sağlanması ve sürdürülmesi bakımından cari harcamaların etkisi büyük olmakla beraber, özellikle yatırım harcamaları bir taraftan kaynakların etkin ve verimli kullanılmalrı, diğer taraftan dengeli kalkınma, istihdam düzeyinin yükseltilmesi bakımından büyük önem taşıdığı söylenebilir⁹⁰.

Özellikle kamu yatırımları daha çok ekonomi üzerinde dolaylı etkisi olan uzun vadeli altyapı yatırımlarından oluşmaktadır. Bu tür yatırımlar kısa dönemde toplam talepte bir artışa neden olacağından enflasyonist süreci hızlandıran harcamalar olarak kabul edilmektedir. Kısa dönemde, kamu yatırım harcamalarında yapılacak kısıntı, toplam talebi daraltacağından anti enflasyonist bir etki yaratabilir. Kısa dönemde enflasyonla mücadele için yatırım harcamalarında yapılacak bir kısıntı, uzun dönemde ekonominin kapasitesini daraltıcı bir etki meydana getirebilir.

Anti enflasyonist politikalar uygulandığında en büyük kısıntı kamu yatırımlarında olmaktadır. Çünkü bu tür harcamaların azaltılmasına gösterilen tepki son derece düşüktür.

⁸⁹ Ömer Faruk BATIREL, a.g.e. s.77

⁹⁰ Abdurrahman AKDOĞAN, a.g.e., s..70

Kamu yatırım harcamalarının etkisinin uzun dönemde ortaya çıkması, bu harcama kalemlerinde yapılacak indirimle duyulan direncin az olmasının en önemli nedenidir⁹¹.

Yatırımların bu şekilde sekteye uğratılması, gelişme hamlesini tamamlayamayan ülkelerde, ekonomik kalkınma ve büyümeyi geciktirebilir. Aynı zamanda özel sektör faaliyetlerini teşvik eden ve tamamlayan alt yapı yatırımlarının aksaması, özel sektör yatırımlarını olumsuz etkileyerek, toplam üretime (arza) katkısını azaltabilir.

Enflasyonla mücadele ederken kısa devrede toplam talebi kısıcı en etkin politika kamu harcamalarını kısma politikasıdır. Özellikle depresyon devrelerinde efektif talep seviyesini yükseltmeyi amaçlayarak girişilmiş olan büyük bayındırlık ve yatırım harcamaları ile ilgili projeler tamamlandığında durdurulabilir. Kaldı ki büyük bayındırlık projeleri konjoktüre göre ayarlanarak daha uzun yıllara serpiştirilebilir. Keza küçük projeler hemen sonlandırılabilir ve yenilerine başlanmaz⁹².

⁹¹ Beyhan ATAÇ, a.g.e., s.121

⁹² İsmail TÜRK, a.g.e s.112

Tablo 6
Türkiyede Yatırım Harcamaları (Bin TL)

Yıl	Yatırım	pay	artış	Enflasyon	Fark
1990	10.055	14,7	72,8	60,3	12,5
1991	17.146	13,2	70,5	65,9	4,6
1992	29.239	13,2	70,5	70,1	0,4
1993	53.161	11	81,8	66,1	15,7
1994	72.788	8,1	36,9	106,3	-69,4
1995	91.777	5,4	26,1	89,1	-63
1996	238.085	6	159,4	80,4	79
1997	590.382	7,4	148	85,7	62,3
1998	998.361	6,4	69,1	84,6	-15,5
1999	1.544.427	5,5	54,7	64,9	-10,2
2000	2.472.317	5,3	60,1	54,9	5,2
2001	4.139.803	5,2	67,4	54,4	13
2002	6.887.544	6	66,4	45	21,4
2003	7.165.121	5,1	4	25,3	-21,3
2004	8.050.334	5,7	12,4	10,6	1,8
2005	9.805.447	6,8	21,8	7,7	14,1
2006	12.097.713	6,8	23,37748	9,65	13,7
2007	13.003.480	6,4	7,487093	8,4	-0,9
2008	18.515.893	8,2	42,39183	10,06	32,3

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYAISIM=v.50.xls> (08.05.2010)

Yatırım harcamalarının yukarıdaki tablo.6'da yıllar içerisindeki dağılımı incelendiğinde personel harcamalarındaki benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Yatırım harcamalarındaki artışın ardında enflasyonda bir artış izlenmektedir. Aynı şekilde yatırım harcamalarının enflasyon oranından daha az arttırıldığı dönemlerin ardından enflasyonda bir düşüş izlenmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde (1994 ve 1998) yatırım harcamalarında hızlı bir düşüş yaşanmış ve tüm diğer harcamalar ile birlikte yapılan kısıntılarla birlikte toplam harcama ve dolayısı ile toplam talepte azalma sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de çeşitli dönemlerde uygulanan anti enflasyonist istikrar tedbirleri, kısa dönemde istikrarsızlığı azaltma pahasına, uzun dönemde yeni istikrarsızlıkların tohumlarını ekmiştir. Bu nedenle, yıllardır istikrar tedbirleri uygulanmakta ve enflasyon sorunu bir türlü

çözülememektedir. İstikrar tedbirleri adı altında alınan talep kısıcıcı tedbirler, uzun dönemde üretimin kısılmasını da beraberinde getirdiklerinden, toplam talep toplam arz arasındaki dengesizliğin devam ettiği söylenebilir. Sonuçta, Türk toplumunun uzun bir süreçte enflasyonla birlikte yaşamak zorunda kaldığı söylenilebilir.

2.2.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları satın alma gücünün kişilere veya sosyal tabakalara karşılıksız olarak geçirilmesidir. Devlet bu harcamaların karşılığında ne bir mal, ne bir hizmet veya üretim faktörü satın almaz. Devletin mal varlığından çıkan paralar başka kişi veya kurumların mal varlığına geçerler.

Transfer harcamalarının, enflasyonun önlenmesindeki etkinliğini, transfer harcamalarının alt grupları olan sosyal transferler, iktisadi gayeli mali transferler ve faiz ödemeleri başlığı altında incelenebilir.

2.2.3.1 Sosyal Transferler

Enflasyonist bir dönemde kamu transfer harcamalarında bir kısıntıya gitme olanakları da sınırlıdır. Genellikle gelir dağılımını düzeltmek amacıyla gerçekleştirilir. Emekli dul ve yetimlere yapılan ödemeler bu tür yardımların başlıcalarıdır. Yine Türkiye’de düşük gelirlilerin, sağlık harcamalarının devlet tarafından yapılan transferlerle karşılanması şeklinde gerçekleştirilen yeşil kart uygulaması da sosyal transferlere örnek verilebilir.

Bu yardımlar genellikle düşük gelirli kesimlere yapılmaktadır. Bu tür transferlerin enflasyonist dönemlerde kısılması bir yana, en azından enflasyon düzeyinde artırılması gerekir. Çünkü, düşük gelirli emekli, dul ve yetimlerin maaşlarının reel değerini koruması için enflasyon ölçüsünde artırılması gerekir⁹³. Aslında bu kesimin marjinal tüketim eğilimi yüksek olduğundan, transfer edilen kaynaklardaki bir kısıntı doğrudan toplam talepte bir

⁹³ Beyhan ATAÇ, a.g.e., s.122

azalmaya neden olacağından anti enflasyonist politika aracı olarak kullanılması etkin olabilir. Fakat, enflasyondan en çok etkilenen düşük gelir gruplarına yapılan harcamalarının kısılması hiçbir ülkede sözkonusu olmamakla birlikte, böyle bir uygulamanın sosyal devlet anlayışına uymadığı da söylenebilir⁹⁴.

2.2.3.2. İktisadi Gayeli Mali Yardımlar

Kısa devrede enflasyonla mücadelede kamu harcamalarında kısıntı yapmak hiç şüphesiz başarı sağlayacaktır. Fakat enflasyonla mücadele, kısa devrede toplam talebi kısmak, uzun devrede ise toplam arzı toplam talep seviyesine çıkarma meselesidir. Toplam arzın artırılmasında bazı transfer harcamalarından yararlanılabilir. Transfer harcamaları içinde üzerinde en önemli durulacak olan iktisadi gayeli mali yardımlardır. Enflasyon devrelerinde faiz hadleri yüksek olduğu, iş adamları gelecek hakkında açık tahminlerde bulunamadıkları için yatırımlarının marjinal verimliliğini doğru olarak tespit edemezler. Devlet böyle zamanlarda bazı üretim şubelerinde üretim yapan girişimlere mali yardımda bulunmakla bunların gelecek hakkındaki tahminlerinin değişmesine yardımcı olur. Bununla beraber, transfer harcamalarının artırılmasında iki konuda dikkatli olmak gerekir. Mali yardımları marjinal teşebbüslere, üretim hacimlerini daraltmış olan monopollere verilmeli, bu suretle ekonomideki tıkanıklık giderilmeye çalışılmalıdır. Toplam arzda tıkanıklık olarak ortaya çıkmayan üretim şubelerine mali yardımda bulunmak enflasyonla mücadelede faydalı olmayacağı gibi, üreticilerin gelirlerini artırmak suretiyle efektif talep seviyesinin yükselmesine yol açabilir. Böyle bir durum ise, anti enflasyonist bir maliye politikasının amaçlarına ters düşer. Sektörler arasındaki tıkanıklık mali yardımlar ile giderilmek istenirken, gözönünde bulundurulacak diğer bir nokta da teşebbüslerin hangi üretim kanununa göre üretimde bulduklarıdır. Yani, mali yardım politikasında öncelik, azalan masraf veya çoğalan verim kanununa, sonra sabit verim kanununa, sonra da azalan verim kanununa göre üretimde bulunana teşebbüslere tanınmalıdır. O zaman transfer harcamaları toplam arzda azami artış sağlar. Böylece, yeni üretilen malların fiyatlarının artması önlenmiş olur. İşçiler de satın aldıkları malların fiyatlarında yükselmeler olmadığı

⁹⁴ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.115

için ücretleri üzerinde talepte bulunamazlar. Bu sayede ücret-fiyat helezonu ortaya çıkmaz. Sektörler arası tıkanıkların giderilmesi enflasyonla mücadelede harcama politikalarının temel hedeflerinden olmalıdır. Enflasyonla mücadelede kamu harcamaları politikaları herşeyden önce selektif bir harcama politikasıdır. Kamu harcamaları yolu ile toplanan arz toplam talep seviyesine yükseltilirken üzerinde durulacak konulardan biri de endüstriyel hizmetler arzındaki tıkanıklıkların giderilmesidir. Enerji üretimi arzında tıkanıklıklar varsa enerji üretimi arzını artıracak yatırımların tamamlanmasına ağırlık ve öncelik verilir. Sanayi sektöründeki darboğazlar için ise iktisadi gayeli mali yardımların yanısıra yedek parça ve ara mamul ithalatı kolaylaştırılarak üretim kapasitesinin tam randımanla kullanılması sağlanır⁹⁵.

Ülkemizde teşviklerin planlı yapılmayışı, teşviklerin dağıtılmasında rasyonel kriterler yerine politik kriterlerin ön planda tutulması kaynak israfı anlamına gelmektedir. Böylece zaten yetersiz olan sermaye birikimi verimsiz alanlara aktarılarak bir anlamda israf edilmektedir. Türkiye’de üretim kapasiteleri, dünya konjonktürü, dış talep kapasitesi gibi faktörler dikkate alınmadan tekstil, turizm ve uluslararası nakliyecilik gibi bazı sektörlerle verilen aşırı teşvikler üretim fazlasına yol açarak, bu sektörleri krizin eşiğine getirmiştir ve birçok firmanın iflasına neden olduğu söylenebilir⁹⁶.

2.2.3.3. Faiz Ödemeleri

Anti enflasyonist istikrar tedbirleri alındığı dönemlerde hiç dokunulmayan gider kalemleri arasında faiz ödemeleri yer almaktadır. Bunun bir nedeni devletin borçlanma kabiliyetini (kredibilitesini) kaybetme kaygısıdır. Diğer bir nedeni ise bu ödemelerin sözleşme ve taahhütlerle bağlı olmasıdır. Bir harcama türü olarak kategorizasyon için bahsettiğimiz faiz ödemeleri enflasyonla mücadelede bir araç olmaktan uzaktır. Ancak Borçların yeniden yapılandırılması ile birlikte ele alınabilecek olan bu konu borçlar başlığı altında incelenmiştir.

⁹⁵ İsmail TÜRK, a.g.e. s.114

⁹⁶ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.147

Tablo 7
Türkiyede Transfer Harcamaları (MilyonTL)

Yıl	Faiz hariç Transfer	Faiz Ödemeleri	Toplam	pay	artış	Enflasyon	Fark
1990	11	14	25	36,7			
1991	29	24	53	39,9	110,4	65,9	44,5
1992	38	40	78	34,6	47,7	70,1	-22,4
1993	111	117	228	46,5	192,2	66,1	126,1
1994	180	298	478	53,0	109,7	106,3	3,4
1995	399	576	975	56,6	104,1	89,1	15,0
1996	922	1.497	2.420	61,1	148,1	80,4	67,7
1997	2.344	2.278	4.622	57,4	91,0	85,7	5,3
1998	3.251	6.177	9.427	60,4	104,0	84,6	19,4
1999	6.647	10.721	17.368	61,8	84,2	64,9	19,3
2000	10.176	20.440	30.616	65,6	76,3	54,9	21,4
2001	14.919	41.062	55.981	69,5	82,8	54,4	28,4
2002	25.813	51.871	77.683	67,2	38,8	45	-6,2
2003	36.152	58.609	94.761	67,5	22,0	25,3	-3,3
2004	28.120	56.488	84.608	60,0	-10,7	10,6	-21,3
2005	36.769	45.680	82.449	56,4	-2,6	7,7	-10,3
2006	49.851	45.962	95.813	53,8	16,2	9,65	6,6
2007	63.291	48.752	112.043	54,9	16,9	8,4	8,5
2008	70.360	50.661	121.021	53,3	8,0	10,06	-2,0

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAHI13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

Yukarıdaki tabloda Türkiye’de yılları itibarı ile faiz ve faiz hariç transfer harcamaları listelenmiştir. Buna göre ilk göze çarpan özellik Türkiye’de 2006 yılına kadar faiz ödemelerinin hep faiz hariç transfer harcamalarından daha yüksek olmasıdır. Faiz ödemeleri 2003 yılına kadar sürekli artış göstermiş bu tarihten sonra ancak görece ve reel olarak düşmeye başlamıştır. Transfer harcamaları da diğer kamu harcamaları gibi talebi genişletici etkisi nedeni ile enflasyonist bir etki göstermiştir. Transfer harcamalarının enflasyona göre daha az artış gösterdiği 2000’li yıllarda ise enflasyonun düşüş trendinde olduğu görülmektedir. Bu bakımdan transfer harcamaları da diğer kamu harcamaları ile paralel bir etki göstermektedir.

2.3. TÜRKİYE'DE ENFLASYONLA MÜCADELEDE VERGİLERİN ETKİNLİĞİ

Maliye politikasının hedeflerine ulaşmak için kullandığı bir diğer araç kamu gelirleridir. Bu gelirler içinde devlet için en önemli finansman kaynağı toplanma yetkisini anayasadan alan vergi gelirleridir. Vergi devlet veya diğer kamu kuruluşlarının kamu hizmetlerini görebilmeleri için toplumu oluşturan kişilerden karşılıksız olarak aldığı iktisadi değerlerdir. Türkiye'de de Anayasanın 73'üncü maddesinde "herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır."⁹⁷

Kamu gelirleri, ki bunların en önemli kalemi olarak vergiler, kamu harcamalarındaki gibi ekonomik istikrarın sağlanması için ve gelir gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi için maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Ekonomide yaşanan bir deflasyonist dönemde genişletici maliye politikası olarak vergi indirimlerine gidilmekte; enflasyonist dönemlerde ise daraltıcı maliye politikaları olarak vergiler artırılmaktadır. İktisadi büyüme hedeflendiğinde, yatırımların artması ve ekonominin hız kazanması için vergilerle çeşitli alanlara muafiyetlikler tanınmakta ve yatırımlar teşvik edilmektedir.⁹⁸

Enflasyonun hüküm sürdüğü bir ekonomide, vergileri artırmak diğer bir deyişle vergi yükünü yükseltmek, kısa dönemde, vergi yükümlülerini likiditeden mahrum etmek, bütçe fazlasını meydana getirmek ve ekonomideki satın alma gücü fazlasını emmek bakımından gerekli olmaktadır.

Vergiler kişilerin kullanılabilir gelirlerinde, bu yolla özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak ekonomi üzerinde daraltıcı etkiye sahiptirler. Bu nedenle kısa dönemde enflasyonla mücadelede, maliye politikalarından birisi de yeni vergiler koyarak ya da mevcut vergi oranlarını yükselterek hem talep kısalmış yani

⁹⁷ Nazan SUSAM, a.g.e s.50

⁹⁸ a.g.e. s.52

enflasyon önlenmiş olacak hem de vergi gelirleri artırılarak bütçe fazlası oluşturulmuş olacaktır⁹⁹.

Vergilerin artırılmasının toplam talep üzerinde olduğu kadar toplam arz üzerinde de etkisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle enflasyonla mücadele programında, farklı vergilerin ekonomi üzerinde farklı etkilerinin gözönünde bulundurulması ve amaca en uygun bileşimin seçilmesi gerekmektedir.

Vergi türlerine göre talep kısıcı etki farklı olacaktır. Vergilerin talebi kısma gücü vergi ödeyenlerin marjinal tüketim eğilimi ve vergi matrahıyla yakından ilgilidir. Yine vergilerin ikame veya gelir etkisine yol açması da etkinliğini belirleyen diğer bir unsurdur. Enflasyonla mücadelede kısa dönemli asıl amacın efektif talebi kıstak olduğu düşünüldüğünde, vergi oranlarının artırılması veya daha önce vergilendirilmeyen rezervlerin vergilendirilmesi bu sürece yardımcı olacaktır. Vergi mükelleflerinin ödedikleri vergiler, mükellefin, kullanılabilir gelirini azaltacağından, eski gelir düzeylerini korumak düşüncesiyle boş zamanlarını daha çok değerlendirecekler, daha çok çalışmak zorunda kalacaklardır. Sonuçta mükelleflerin gelirleri artacağından, verginin bu etkisine gelir etkisi denir. Vergi bu şekilde düzenlenince hem üretim artacak, hem de artan vergi geliri ile bütçe fazlası oluşturulabilecektir¹⁰⁰.

Vergi artışı karşısında mükellefler, çok çalışıp vergi ödemektense dinlenmeyi tercih edebilirler. Mükelleflerin vergi yükü artışı karşısındaki bu davranışlarına verginin ikame etkisi denir. Özellikle enflasyon devrelerinde vergi memurları, maliye bakanlığı uzmanları verginin dozunu gelir etkisi sağlayacak şekilde ayarlamalıdır¹⁰¹.

Kamu harcamalarını azaltmak ve vergileri sabit tutmak suretiyle bir bütçe fazlası meydana getirmek, efektif talebi kıstamayıdır. Gerçekten, enflasyon devrelerinde istihdam ve milli gelir seviyesi yüksek, şahısların ellerinde özel harcamalar için kullanabilecekleri likit kıymetler fazladır. Onun için, vergi mükelleflerinin vergi yükleri artırılmazsa, kamu

⁹⁹ Beyhan ATAÇ, a.g.e., s.123

¹⁰⁰ İsmail TÜRK, a.g.e., s.111

¹⁰¹ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.100

harcamalarındaki azalmalar yerlerini özel harcamalardaki artışlara bırakabilir ve bütçe fazlası dolayısıyla ekonomide toplam para arzının daralması ve bunun antienflasyonist etkisi paranın el değıştirme hızının artmasıyla giderilebilir. Kaldı ki, zamanımızda iktisaden kalkınmış ekonomilerde, milli savunma ve transfer harcamaları, iktisaden az gelişmiş ekonomilerde yatırım harcamaları, transfer harcamaları, idari harcamalar ve belirli memleketlerde de milli savunma harcamaları artış eğilimi göstermekte, kamu harcamalarını kısmak mümkün olmamaktadır¹⁰².

Enflasyon karşısında bütün vergi çeşitlerinin etkinliği aynı ölçüde değildir. Gelir üzerinden alınan vergiler ile servet veya servet transferi üzerinden alınan vergilerin veya harcamaya yönelik vergilerin etkileri değişik olacaktır. Gerek tarifelerin artan oranlı, azalan oranlı olması, gerekse ayırma ilkesinin uygulanabilmesine olanak vermesi, indirim uygulamaları, firma maliyetleri üzerinde asgari yük yaratması gelir vergisiyle kamu harcamalarının finansmanını, enflasyonla mücadele açısından daha etkin bir hale getirmektedir¹⁰³.

Enflasyonla mücadelede vergi politikasına getirilen itirazları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

“-İş hayatı vergilerdeki değişikliklerden olumsuz etkilenebilir. Bu etkilenme üretimi azaltabilir.

-Hükümete yetki devrinde bulunmaksızın vergi sistemini ayarlanabilir hale getirmekte güçlük vardır. Yeni vergi kararları almak zor bir süreçtir.

-Vergi sisteminde değişiklik, ayarlama ve uyumlaştırma yapılırken zamanlama hatası yapılabilir.

¹⁰² İsmail TÜRK, a.g.e s.115

¹⁰³ Abdurrahman AKDOĞAN, a.g.e., s.369

-Yeni vergilerle bütçe dengesinden uzaklaşılabilir. Yeni vergilerle üretim ve dolayısıyla matrah kısılarak daha az vergi toplanabilir. Bunun neticesinde bütçe gelir – gider dengesi daha da bozulabilir”¹⁰⁴.

Enflasyonun düşürülmesinde daha çok tüketim üzerinden alınan dolaylı vergiler ön plana çıkmaktadır. Bütün mal ve hizmetleri genel bir tüketim vergisinin, tüketim ve tasarruf arasındaki tercihi tasarruflar lehine çevirerek, talebi kısıtlayıcı etkisi gelir vergisine göre daha kuvvetli olacaktır. Ancak düşük gelirli kesimin gelirlerinin tümünü harcadıkları bu nedenle vergi yükünün onlar üzerinde daha ağır olduğu düşünülürse, bu durum sosyal adalete ters düşecektir. Dolaysız vergiler ise tüketimi dolaylı olarak etkilemektedir. Gelir vergilerinin bir kısmı tasarruflardan ödendiği için toplam talebi kısıtıcı etkisi azalacaktır¹⁰⁵.

Vergi politikasının istikrarı sağlamak amacıyla enflasyonist koşullarda uygulanmasını dolaylı ve dolaysız vergiler başlığı altında inceleyebiliriz.

2.3.1. Dolaysız Vergiler

Dolaysız vergiler gurubuna beyana dayalı olarak kişilerin gelirlerinden alınan vergilerden gelir ve kurumlar vergisi ve servet vergileri girmektedir. Enflasyonu önleme amaçlı olarak yapılacak müdahaleler etkilerini bu mükellefler üzerinde doğrudan gösterirler.

2.3.1.1. Gelir Vergisi

Gelir vergileri, gelir üzerinden alınan vergilerdir. Bu vergileri ikiye ayırıyoruz. Birincisi gerçek kişilerin gelir vergisi, ikincisi kurumlardan alınan gelir vergisi. Kurumlardan alınan vergi ayrıca kurumlar vergisi başlığı altında incelenecektir. Bu bölümde sadece gerçek kişilerin gelir vergisi incelenmiştir.

¹⁰⁴ İsmail TÜRK, a.g.e. s.114

¹⁰⁵ Nazan SUSAM, a.g.e. s.66

Gelirin vergilendirilmesinde üç yaklaşım kullanılır. Sedüler gelir vergisi yaklaşımında her gelir unsuru ayrı vergilendirilir. Global ya da üniter sistemde bütün gelir unsurları toplanır ve toplam üzerinden artan oranlı tek bir tarife ile vergi alınır. Üçüncü grup ise, düalist ya da ikili sistemler olarak adlandırılır, sedüler ve global yaklaşımlar belli bir şekilde birleştirilmiştir. Günümüzde gelir vergisi yaklaşımı global olmakla birlikte, gelir vergisinde tanınan teşvik türlerinin çoğalmasa, belli gelir unsurlarında kaçakçılık unsurlarının yüksek oluşu, bütünleşen sermaye piyasaları sonucu ülkeler arası sermaye gelirlerinin ayrı vergilendirme zorunluluğu sedüler sistemi yeniden gündeme getirmektedir (neo-sedüler). Öte yandan büyük vergi teşvikleri ve indirimlerin kaldırılması yoluyla yeniden geniş tabanlı bir global sisteme geçiş çabaları bulunmaktadır.¹⁰⁶

Gelir vergisi esas itibarı ile gelir dağılımında adalet açısından savunulan bir vergi olmasına rağmen kaynak dağılımında etkinlik yönünden de iyi tarafları olduğu ileri sürülmüştür. Gelir vergisini etkinlik ve adalet yönünden değerlendireceğiz. Etkinlik açısından bakılacak olursa; gelir vergisinin iyi düzenlendiği takdirde etkinlik kaybı ya da fazla yük doğurmadığı belirtilmektedir. Gelir vergisi çalışma ve istirahat arasındaki tercihleri etkileyebilirler.¹⁰⁷

Gelir vergilerinde artış halinde iki çalışmalar iki tip tepki verebilirler. Bunlar gelir etkisi (income effect) ve ikame etkisi (substitution effect) olarak adlandırılır. Gelir etkisi kısaca artan vergi oranlarına karşılık olarak çalışanların gelir seviyelerinde bir azalma olmaması için daha çok çalışmaları ile kendisini gösterir. Verginin gelir etkisi vergi mükelleflerinin en az geçim düzeyinde bulunmalarına, eski geçim düzeylerini muhafaza etmek istemelerine, gelire karşı taleplerinin elastikiyetinin sert olmasına ve nihayet ödedikleri verginin miktarına bağlıdır. Diğer taraftan ikame etkisi, vergilere karşı mükelleflerin direnmeleri, fazla çalışıp fazla vergi ödemektense dinlenmeyi tercih etmeleri şeklinde kendisini gösterir. Çalışanlar bu şekilde bir tepkiyi gelire karşı olan taleplerin elastikiyetinin yüksek olduğu durumlarda gösterir ve fazla çalışmaktan kaçınırlar. Bu

¹⁰⁶ Ömer Faruk BATIREL, a.g.e. s.124

¹⁰⁷ a.g.e. s.124

sebeple, maliye idarelerinin enflasyonla mücadelede verginin gelir etkisini artıracak ve ikame etkisinin ortaya çıkmasına engel olacak şekilde vergi sistemi üzerinde değişiklik yapmaları gerekir¹⁰⁸.

Artan oranlı tarife, otomatik istikrar sağlayıcı politikalar çerçevesinde değerlendirildiğinden, her koşulda yeniden gelir dağılımının düzeltilmesini tam olarak sağlamayabilir. Zira, en üst gelir düzeyinden sonra vergi tarifesi düzleşeceğinden, bu kademedeki yükümlüler gelir artışları karşısında düz oranlı vergiyle karşı karşıya kalacaklardır. Bunun altında gelir elde eden tüm yükümlüler gelir artışları karşısında, düz oranlı vergiyle karşı karşıya kalacaklardır.

Bir ekonomide enflasyonla mücadele için, gelir vergilerinde değişiklik yapılması politikasının tüketim harcamaları üzerindeki azaltıcı etkisi harcamalar üzerinden alınan vergilere göre daha azdır. Çünkü gelir vergisinin bir kısmı tasarruflardan ödenmektedir¹⁰⁹.

. Gelir vergisinin basit bir yapıda olması, enflasyonist bir ekonomide kullanıldığında gelir dağılımını bozmaması bu verginin kullanılmasının başlıca avantajlarını oluşturmaktadır; ancak gelir vergileri gelirden bir süre sonra tahsil edildiklerinden, likiditeyi bu süre kadar gecikmeli olarak emerler. Ekonominin dörtlü bir enflasyon içinde bulunması durumunda gelir vergisinin nominal hasılatı artış gösterse bile, bu artışlar yükselen genel fiyatlar seviyesi nedeni ile devlet harcamalarındaki artışları karşılamayabilir. Eğer kaynakta kesme usulü (stopaj) uygulanıyorsa, bu vergiler gelirdeki artmayı, yani enflasyonist genişlemeyi önleyen kuvvetli bir fren görevi de üstlenebilir. Yine gelir vergisinin bazı uygulamalarında kazandıkça öde sisteminin geçerli olması anti enflasyonist etkiyi artırabilecektir. Geliri kazandıkça bir yıl bekleme yerine hemen ödenmesini gerektiren bu sistem yükümlülerin satın alma gücünü daha hızlı kısacaktır¹¹⁰.

Gelir vergilerinin kaynak dağılımı yönünden olumsuz etkilerinden birinin, tasarrufları düşürmesi ve dolayısı ile sermaye birikimini olumsuz etkilemesi olduğu öne

¹⁰⁸ İsmail TÜRK, a.g.e. s.118

¹⁰⁹ Beyhan ATAÇ a.g.e. s.124

¹¹⁰ İsmail TÜRK, a.g.e. s.119

sürülmüştür. Tasarrufların ileride gelir getireceği varsayılınca, bu gelirler de vergilendirilince tasarruf daha pahalı bir hale gelecektir. Bir bakıma tasarruf çifte vergilendirilmiş olur. Dolayısı ile sermaye azlığı şeklinde bir etkinlik kaybı ortaya çıkacaktır. Bu kaybın miktarı, tasarruf arzının, tasarrufun genellikle faiz olarak ifade edilen geliri karşısındaki esnekliğine ve vergi oranına bağlıdır. Buna ilave olarak artan oranlı bir gelir vergisinin marjinal tasarruf meyli yüksek olan yüksek gelirli kişilerin tasarruf isteğini olumsuz şekilde etkileyeceği söylenebilir. Oysa talep fazlalığından oluşan enflasyonist ortamı kırmak için tasarrufların teşvik edilmesi gerekir¹¹¹.

Adalet açısından bakılacak olursa, gelir vergisi esas itibarı ile vergi konusundaki yaklaşımlardan “ödeme gücü” yaklaşımına uygun vergilerin başında gelir. Vergi ödeme gücünün başlıca göstergesi olan gelir, bu vergide esas alınmış, yatay ve dikey adaletin bu vergi ile sağlanacağı savunulmuştur. Farklı geliri olanların farklı şekilde, aynı gelire sahip olanları aynı şekilde vergilendirilmesi ancak bu vergi ile mümkündür. Gelir vergisinin adil sayılmasının bir başka nedeni de verginin sübjektif olabilmesi, mükellefin kişisel durumuna göre ayarlanabilmesidir. Mükellefin kişisel durumu (ailevi, fiziki, mesleki...) bu vergide dikkate alınabilir ve vergi kişiselleştirilebilir. Artan oranlılık, en az geçim indirimi ve ayırma prensibi gibi, vergi adaletini sağlayan araçların tümünün kullanılabilmesi başlıca vergi, gelir vergisidir¹¹².

Kamu harcamalarının geniş ölçüde gelir vergisi ve artan oranlı vergi tarifesiyle finansmanı, geniş miktarda harcanacak olan satın alma gücünü emerek net gelirin azalmasıyla firma maliyetleri üzerinde en az etkiye sahiptir. Daha önemlisi, gelir vergisi sadece enflasyonist basıncı artıracak şekilde, kullanılan gelirden ziyade, bütün gelirlere uygulanabilir¹¹³. Kısaca gelir vergisi yükselişleri enflasyonu kontrol altına almada, basit ve adil bir araç olarak ortaya çıkar ve bunlar enflasyonist baskılara karşı savaşta ilk silah olarak ele alınır.

¹¹¹ Ömer Faruk BATIREL, a.g.e. s.126

¹¹² a.g.e. s.127

¹¹³ Beyhan ATAÇ, a.g.e., s.124

Gelir vergisinin anti enflasyonist politika olarak oldukça önemli olmasının yanında, tek başına yeterli olamayacağı, diğer vergilerle kullanıldığında ise etkin bir vergi politikası ortaya çıkacağı söylenebilir.

2.3.1.2. Kurumlar Vergisi

Kurumlar vergisi kurum kazançları üzerinden alınan vergidir. Gelir vergisinden ayrı bir kurumlar vergisinin gerekçesi kurumun dağıtılmayan karlarına dayanır. Bir kurumlar vergisi olmadığı takdirde kurumlar kar dağıtmayabilir ve kurum ortaklarında gelir vergisi de alınmaz. Kurumlar vergisinin belirtilen amaca hizmet edebilmesi için dağıtılmayan karlardan alınan kurumlar vergisinin, karın dağıtılması halinde alınacak olan gelir vergisi ile dengeli olmasıdır⁸⁷.

Kurumlar vergisinin toplam talebi azaltıcı yönde kullanılmasının etkisi çok daha zayıftır. Yalnız özellikle enflasyonist dönemlerde kurumlar vergisinin tüketiciye yansması daha kuvvetli olabilmektedir. Tabi bu durumda yine piyasanın eksik rekabette olup olmaması, dış talep gibi unsurlarla ayrı biçimlerde olabilmektedir. Kurumlar vergisinde yapılan artışın mal ve hizmetler üzerine yansıdığı durumlarda toplam talep düzeyi üzerine etkisi yansıyan malın fiyat esnekliğine ve kullanım genişliğine göre farklı olacaktır¹¹⁴.

Kurumlar vergisinin nasıl bir tarife yapısında düzenlenmesi gerektiği hususunda pek çok tartışmaya rağmen, uygulamada genel tercih sabit oranlı tarifelerden yanadır. Bunun gerekçesi olarak, artan oranlılığı haklı gösteren nedenlerin çoğunun kurumlar vergisinde bahis konusu olmayacağıdır. Örneğin, kişiler için toplam gelir, ilgilinin ödeme gücünü gösterdiği halde kurum toplam karı, ortakların payları bilinmedikçe, fazla birşey ifade etmeyecektir. Keza gerçek kişiler için sözkonusu olan medeni durum, çocuk sayısı, kişinin fiziksel özürleri ve benzeri unsurların kurumlar vergisinde dikkate alınması sözkonusu değildir. Aslında kurum kazancı ortaklar geçtiği zaman artan oranlı gelir vergisi içinde bir tarifeye göre vergilendirildiğinden, kurumların uygulaması kolay sabit oranlı vergiye tabi tutulması uygun görülmektedir. Ancak bazı ülkelerde biraz daha fazla

¹¹⁴ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.120

kollamak amacı ile, belli tutarın altındaki karların daha düşük, bunu aşanların daha yüksek oranda vergilendirildiği görülmüştür¹¹⁵.

Bu verginin tüketimi kısıcıcı özelliği az, yatırımları kısıcıcı özelliği ise daha fazladır. Özellikle kısıtlayıcı bir kredi politikasıyla birlikte uygulanması enflasyona karşı gücünü artıracaktır. Böyle bir tahlilin teorik olarak doğru olabileceği söylenebilir. Ancak, bahsedilen etkilerin ciddi ölçüde ortaya çıkması için, kurumlar vergisi ile geirilen yükün, şirket statüsünün sağladığı yararları geniş ölçüde ortadan kaldırması gerekir. Oysa uygulamada şirket statüsünün sağladığı yararlar son derece önem taşımaktadır. Hatta bazı alanlarda iş yapabilmek için bu statü kanunen ya da fiilen zorunlu olabilir. Örneğin, bankaların anonim şirket olarak kurulma zorunluluğu. Bununla birlikte, kurumlar vergisinin böyle bir etkisi söz konusu olduğunda bundan en çok küçük ve yeni kurulmuş şirketler etkilenecektir, çünkü küçük ve yeni şirketlerin gelişebilmeleri için kredi ve finansman olanakları da sınırlı olduğu için özellikle dağıtılmayan kurum için karlara ihtiyaçları yüksektir. Dışarıdan borçlanıldığında faiz giderlerinin kurumlar vergisi matrahında indirilmesi mümkündür. Bu durumda şirketler daha çok borçlanmaya daha az hisse senedi çıkarmaya yönelirler¹¹⁶. Üretimi teşvik etmek için hızlandırılmış amortisman, enflasyonist eğilimlere karşı ise geciktirilmiş amortisman yöntemi uygulayarak da enflasyonist yatırımlar önlenir.

Kurumlar vergisi de aslında gelir vergisinin bir türüdür ve onun ile paralel özellikler gösterir. Ancak uygulanan kurumlar vergisinin enflasyonu önleyici yapıda olduğunu veya bu amaçla düzenlendiğini söylemek zordur. Gerek toplam vergiler içindeki payı gerekse düz oranlı tarife yapısı, enflasyona karşı kullanılma gücünü azaltan önemli unsurlardır. Ayrıca özellikle talep fazlalığı olan dönemlerde ve sektörlerde bu verginin fiyatlara yansıtılması ve enflasyonist etkiyi azaltmak yerine artırıcı bir etki göstermesi söz konusu olabilir.

¹¹⁵ Özhan ULUATAM, Kamu Maliyesi, İmaj Yayınevi, Ankara, Kasım 1997, s.352

¹¹⁶ a.g.e. s.355

Tablo 8
Türkiyede Gelir ve Kurumlar Vergisi

Yıl	Gelir vergisi	Kurumlar vergisi	Dolaysız vergiler	Konsolide Bütçe Gelirleri	GSMH	Bütçe Gelir /GSMH	Dolaysız Vergiler/ GSMH	Tüfe Yıl Sonu	Gelir vergisi Artış Hızı	Kurumlar vergisi Artış hızı	Dolaysız Vergiler Artış Hızı	Bütçe Gelirleri Artış Hızı
1990	18.609	4.637	23.246	56.573	397.178	14,2%	5,9%	60,4%				
1991	33.356	7.063	40.419	99.084	634.393	15,6%	6,4%	71,1%	44,2%	34,3%	42,5%	42,9%
1992	60.056	10.078	70.134	178.070	1.103.605	16,1%	6,4%	66,0%	44,5%	29,9%	42,4%	44,4%
1993	106.661	19.132	125.793	357.333	1.997.323	17,9%	6,3%	71,1%	43,7%	47,3%	44,2%	50,2%
1994	181.884	43.976	246.579	751.615	3.887.903	19,3%	6,3%	125,5%	41,4%	56,5%	49,0%	52,5%
1995	329.795	102.801	436.000	1.409.250	7.854.887	17,9%	5,6%	78,9%	44,8%	57,2%	43,4%	46,7%
1996	675.632	189.338	865.355	2.727.958	14.978.067	18,2%	5,8%	79,8%	51,2%	45,7%	49,6%	48,3%
1997	1.500.248	396.250	1.897.693	5.815.099	29.393.262	19,8%	6,5%	99,1%	55,0%	52,2%	54,4%	53,1%
1998	3.481.752	748.382	4.230.134	11.811.064	53.518.332	22,1%	7,9%	69,7%	56,9%	47,1%	55,1%	50,8%
1999	4.935.400	1.549.059	6.535.382	18.933.065	78.282.967	24,2%	8,3%	68,8%	29,5%	51,7%	35,3%	37,6%
2000	6.212.977	2.356.787	10.503.316	33.440.143	125.596.129	26,6%	8,4%	39,0%	20,6%	34,3%	37,8%	43,4%
2001	11.579.424	3.675.665	15.647.635	51.542.970	176.483.953	29,2%	8,9%	68,5%	46,3%	35,9%	32,9%	35,1%
2002	13.717.660	5.575.495	19.343.160	75.592.324	275.032.366	27,5%	7,0%	29,7%	15,6%	34,1%	19,1%	31,8%
2003	17.063.760	8.645.345	25.716.037	100.250.427	356.680.888	28,1%	7,2%	18,4%	19,6%	35,5%	24,8%	24,6%
2004	17.845.617	8.714.752	26.558.833	108.940.174	428.932.343	25,4%	6,2%	9,4%	4,4%	0,8%	3,2%	8,0%
2005	20.457.223	9.866.396	30.323.875	135.756.182	486.401.032	27,9%	6,2%	7,7%	12,8%	11,7%	12,4%	19,8%
2006	28.982.977	11.157.710	40.140.687	168.546.745	758.390.785	22,2%	5,3%	9,7%	29,4%	11,6%	24,5%	19,5%
2007	34.447.311	13.750.876	48.198.187	184.802.653	843.178.421	21,9%	5,7%	8,4%	15,9%	18,9%	16,7%	8,8%
2008	38.029.985	16.905.045	54.935.030	203.026.914	950.098.199	21,4%	5,8%	10,1%	9,4%	18,7%	12,3%	9,0%

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

Tablo 8’de Türkiyedeki dolaysız vergilerin en önemli iki bileşeni olan Gelir ve Kurumlar vergisinin yıllar itibarı ile durumu gösterilmiştir. Dolaysız vergilerin 1999-2001 arası hariç sürekli GSMH’ye oranlandığında %6 civarında olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’de vergi gelirleri açısından dolaysız vergilerin artırılmadığı ve GSMH içindeki payının sabit tutulmaya çalışıldığını göstermektedir. Toplam bütçe gelirleri ise 1990 yılında GSMH’ye oranla %14,2 iken 2008’de %22 seviyelerindedir. Bu durumda gelirlerdeki artışın dolaysız vergiler dışındaki kaynaklardan geldiğini göstermektedir.

2.3.1.3. Servet Vergileri

Servet vergileri, kişilerin sahip olduğu servet unsurlarından ya da servetin el değiştirmesinden alınan vergilerdir. Bu sebepler servet vergileri, serveti oluşturan menkul ve gayrimenkul kıymetler üzerinden dolaysız olarak alınan bir vergidir. Bu vergiler 19.

yüzyıla kadar toplam vergiler içerisinde önemli yer tutmalarına karşın, günümüzde toplam vergi gelirleri içerisinde harcama ve gelir üzerinden alınan vergilere göre oldukça düşük bir paya sahiptir. Ancak servet vergilerinin bu önemsiz mali fonksiyonunun yanında önemli bir sosyal fonksiyonunun olduğu söylenebilir. Çünkü bu vergiler özellikle vergi adaletini sağlama açısından önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedirler. Bunun yanında servet vergilerinin bir başka avantajı, servetin saptanması kolay ve pratik olduğu için verginin uygulanması nispeten kolaydır. Ancak vergi oranının düşük olması ve ülkede üretimle ilişkisi olmaması nedeni ile bu verginin verimi düşüktür¹¹⁷.

Bir ekonomide servet vergilerinin enflasyonla mücadele amacıyla kullanılma olanağı, gelir ve tüketim vergilerine oranla, çok daha azdır. Çünkü, bu vergiler ekonomik dalgalanmalar yönünden hiç de duyarlı olmayan vergilerdir. Anti enflasyonist politikalar açısından servet vergileri, ancak bireyin gelirinin ve harcama potansiyelinin bir göstergesi olmak açısından önem taşır. Diğer bir ifade ile, eğer servet, gerçekten bir harcama potansiyeli göstergesi ise, bunun bir gösterge olarak kullanılarak, harcama potansiyeline ulaşmak ve onu törpülemek toplam talebi kısmak açısından anlamlı olabilir¹¹⁸.

Diğer yandan, bu sorunlara rağmen, servet vergilerinin vergi sistemine önemli katkıları vardır. Yalnız başına ne gelir ne de harcamaların, kişilerin ödeme güçlerinin tümünü ifadeye yeterli olmadığı açıktır. Sahip olunan çeşitli servet unsurları, gelir getirmeseler, harcamalara yol açmasalar bile, kişilere önemli bir tatmin, bir güvenlik ve toplumsal iktisadi güç verir. Kişiler gelir getiren servet biçimleri yerine gelir getirmeyen ya da az gelir getiren servet biçimlerini tercih ettikçe gelir vergilerinin kişilerin gelirlerinin tümünü yakalamadaki yetersizliği belirginleşir. Aynı yıllık gelire sahip iki kişiden birisi hiç servete sahip değilken, diğer büyük bir servete sahip ise bu iki kişinin aynı iktisadi güce sahip oldukları söylenemez. Diğer yandan harcamaya dönüşmedikleri sürece ödeme gücü

¹¹⁷ Abdulkadir IŞIK, a.g.e s.169

¹¹⁸ Beyhan ATAÇ, a.g.e., s.125

doğuran çeşitli unsurları harcama vergilerinin herhangi bir türü ile yakalamak da mümkün olmayabilir¹¹⁹.

Servet vergileri genellikle yansıtılmayan ve konjonktürel esnekliği düşük olan vergilerdir. Bu nedenle enflasyonu önleyici bir politika olarak etkinliği oldukça düşüktür. Zaten uygulamada anti enflasyonist istikrar politikası aracı olarak servet vergisinden yararlanılması olayı pek düşünülmemektedir. Yine servet vergileri genellikle yüksek gelirli gruplara hitap ettiğinden satın alma gücünü etkileme aracı olarak kullanılması mümkün değildir. Servet vergileri taşıdığı özellikler itibariyle daha çok mali (gelir elde etme) amaçlı ve servet ve gelir dağılımını düzeltme amaçlı olarak kullanılabilir.

Ülkemizde uygulanan servet vergileri (bina ve arazi vergileri, veraset ve intikal vergisi, motorlu taşıtlar vergisi gibi) daha çok gelir elde etme amacı taşımaktadır. Bu vergiler anti enflasyonist amaçlı uygulanmamaktadır¹²⁰.

2.3.2. Dolaylı Vergiler

Enflasyonla mücadele için, öncelikle talebin kısılması önemlidir. Bunun içinde genel anlamda vergilerin artırılması gerekir. Vergileri dolaylı ve dolaysız olarak ele alabiliriz. Dolaylı vergiler mal ve hizmetler üzerinden harcamalar sırasında alınan vergilerdir. Dolaylı vergilerin artırılması, aynı gelir ile daha az mal ve hizmet alınmasına yol açacak, vergiler nedeni ile fiyatların artması bazı kişilerin mal ve hizmetleri talep etmekten vazgeçmesine veya daha az satın almalarına neden olacaktır. Dolayısı ile dolaylı vergilerin talebi kısıtıcı etkisi kuvvetli bir biçimde hemen ortaya çıkar. Ancak dolaylı vergiler de belli oranda fiyatların artmasına neden olur¹²¹.

Fiyat yükselişlerine paralel olarak enflasyonun daha da yükselmesine yol açabileceği düşünülebilir. Ancak dolaylı vergilerin neden olduğu fiyat artışı enflasyonist ortamdaki fiyat artışlarından farklı kabul edilmektedir. Çünkü bu tür fiyat artışından

¹¹⁹ Özhan ULUATAM, Kamu Maliyesi, s.364

¹²⁰ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.122

¹²¹ Abdulkadir IŞIK, a.g.e s.287

kaynaklanan hasılat devlete gitmektedir. Bir anlamda reel ücretler ve reel kamu harcamaları artmadığında, veri özel mal ve hizmet arzı gerçekleştirildiğinde, faktör fiyatları değişmeyecektir. Buradaki net etki devletin gelirlerinin artması ve enflasyonist talep baskısının azalması şeklinde kendini gösterecektir. Ancak, bir başka açıdan, durum bundan farklı olabilmekte, faktör fiyatlarında fiyat yükselmelerine bağlı olarak meydana gelebilen artışlar tüketim malları fiyatlarında yeni artışlar meydana getirebilmektedir

Vergilerin dolaylı ve dolaysız olarak ayrımı vergilendirme adaletinin sağlanması bakımından üzerinde önemle durulan bir konudur. Dolaylı vergileri, örneğin harcama vergileri, sonuçları itibarı ile azalan oranlı tarife yapısına sahiptir. Farklı gelir gruplarından bulunan kişiler, aynı miktarda harcama yaptıklarında aynı miktarda vergi öderler. Bu durumda, harcama üzerinden ödenen vergilerin tutarı gerçek gelire oranlandığında, geliri çok olan, az olana göre daha düşük oranda vergi ödemiş olur. Böylece oluşan tarife yapısı gelir vergisindekinin aksine azalan oranlı bir karakter gösterir.¹²²

Enflasyonist dönemlerde uygulanan maliye politikasının temel amacı ilke olarak, toplam talebi kısmak olduğundan dolaylı vergiler bu amaca gelir vergilerinden daha fazla hizmet etmektedir. Çünkü, daha öncede belirtildiği gibi, gelir vergilerinin bir bölümü tasarruflardan ödenmekte ve bu ölçüde tüketimi azaltmamakta, buna karşılık, dolaylı vergilerin tümü tüketicilerin harcamalarını kısmakta, bu nedenle de, dolaylı vergiler bir ekonomide toplam talebi azaltmakta gelir vergilerine oranla daha etkin olmaktadır. Ayrıca, bu vergilerin varlığının ve yükünün kişiler tarafından daha az hissedilir olması, bu vergilere karşı baskı guruplarının, gelir vergilerinde olduğu kadar kesin ve çabuk dirençleri ile karşılaşmadan değiştirilmelerini mümkün kılmaktadır¹²³.

Zorunlu mallar üzerine konulan dolaylı vergiler tüketimi kısımda başarılı olacak fakat önemli sosyo-ekonomik sorunların doğmasında da ön ayak olabilecektir. Zorunlu tüketim mallarının vergiden muaf tutularak, daha çok lüks tüketim mallarının vergilendirilmesi dolaylı vergilerin esnekliğini artıracaktır. Bu yapılanma başta gelir

¹²² Osman PEHLİVAN, Kamu Maliyesi, Derya Kitabevi, Trabzon 2001, s.151

¹²³ Beyhan ATAÇ, a.g.e., s.124

dağılımının bozulması gibi, birçok sosyoekonomik sorunu asgariye indirebilecektir. Böylece daha çok lüks malları tüketen yüksek gelirlilerin vergilendirilmesi ve talebinin azaltılması dolaylı vergilerin konjonktürel esnekliğini yükselterek enflasyona karşı kullanılma gücünü artırabilecektir.

“ Dolaylı vergilerin enflasyonu önlemede gelir vergilerine göre daha üstün olmasını savunanların görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

-Dolaylı vergilerin enflasyonla mücadelede etkisi ödeme anında ortaya çıkmaktadır. Oysa gelir vergileri, kazancını izleyen yılda ödenmektedir. Bu nedenle verginin etkisi, belki de koşullarının tamamen değiştiği bir zamanda kendini gösterecektir. Ancak gelir vergisi yönünden belirtilen sakınca kaynakta kesme (stopaj), kazandıkça öde veya peşin vergi uygulamalarıyla bir ölçüde giderilebilir.

-Dolaylı vergilerin bir üstün yanı da gelir vergilerinin yansıtılabilmesinin kolay olması yanında, dolaylı vergilerin yükünün direkt nihai tüketiciye yüklenmesidir. Bu sayede talep indirimi veya diğer istisna ve muafiyetlerden yararlanan kişiler gelir vergisi yükümlüsü olmadıkları halde, dolaylı vergileri ödemek zorundadırlar.

-Dolaylı vergiler daha çok dar ve sabit gelirliler üzerinde etkili olan vergilerdir. Bu gelir grupları vergilerden kaynaklanan fiyat artışları karşısında satınalma güçlerini azaltacaklarından harcamalarını vergilendirilmemiş ikame mallarına kaydıracak (bu davranış kaynak dağılımında etkinliği bozabilir) veya erteleyeceklerdir.

-Dolaylı vergilere gösterilen tepki gelir vergilerine göre daha azdır. Çünkü dolaylı vergiler fiyatların içine gizlenmiştir ve vergi yükümlüsünün doğrudan ödeme yapması söz konusu değildir. Oysa, gelir vergileri doğrudan ödenen (dolaysız) vergiler şeklindedir.

-Dolaylı vergiler doğrudan tüketimi etkiler. Buna karşılık gelir vergileri tasarruf ve tüketimi birlikte etkiler.

-Yine, paradan kaçışın yoğun yaşandığı, yabancı paraya ve mala hücumun olduğu enflasyonist bir ekonomide dolaylı vergiler toplam talebin kısılmasında daha etkili olur”.¹²⁴

Dolaylı vergilerin etkileri bu bölümde, harcama vergileri, ve onun altbaşlıkları olarak genel tüketim vergisi ve özel tüketim vergisi olmak üzere ele alınacaktır.

2.3.2.1. Harcama Vergileri

Harcama vergileri gelir ve servetin tüketim amacıyla kullanılması sırasında alınan vergilerdir. Gelir ve servet vergilerinde vergi kayıp ve kaçaklarının fazla olması ve harcamalarında önemli bir vergi ödeme gücü göstergesi olarak kabul edilmesi harcama vergilerinin temel uygulama nedenleridir. Muamele vergileri olarak da ifade edilen harcamalar üzerinden alınan vergileri, genel tüketim (muamele) vergileri ve özel tüketim vergileri olarak iki gruba ayırabiliriz. Bu grublama vergi konusunun kapsamının genişliğine göre bir bakış açısidir. Genel tüketim vergileri bazı istisnalar dışında bütün mal ve hizmetleri kapsamına alan vergiler iken, özel tüketim vergileri sadece belli ve sınırlı bazı mal ve hizmetleri kapsamına alan vergilerdir. Harcama vergilerini uygulama şekilleri açısından ele alırsak; her üretim aşamasında alınırsa yayılı, üretim ve dağıtım zincirinin sadece bir aşamasında alınırsa toplu, her aşamada yaratılan katma değer üzerinden alınırsa katma değer vergisi olarak ifade edilir.¹²⁵

Ülkemizde uygulanan katma değer vergisi, adının benzemesine karşın, uygulama şekli olarak yukarıda belirtilen katma değer vergisi değil, genel tüketim vergisine örnektir.

Özellikle harcamaları vergilendirmesi açısından toplam talep düzeyi üzerinde etkin olarak kullanılması yanında bu verginin tasarruf ve yatırımı teşvik edici özelliği de bulunmaktadır. Yine ayrıca gelir vergisi gibi artan oranlı bir şekilde uygulanabilmesi sonucunda sosyal adalet açısından daha uygun bir vergi yapısına sahip olmaktadır. Uygulamasının çok güç olması ve bugüne kadar sadece Hindistan’da sınırlı bir uygulama

¹²⁴ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.122

¹²⁵ Abdulkadir IŞIK, a.g.e. s.172

sansına sahip olabilmesi nedeniyle bu vergi günümüzde bir vergi politikası aracı olarak kullanılmamaktadır¹²⁶.

2.3.2.2. Genel Tüketim Vergileri

Genel tüketim vergileri bazı istisnalar dışında bütün mal ve hizmetleri kapsamına alan vergilerdir. Ülkemizde uygulanan Katma Değer Vergisi bu vergi türüne örnektir. Genel tüketim vergisinin harcamalar üzerindeki etkisi harcama vergisinininkine benzerse de, harcama vergisi fiyatlar genel seviyesinde bir artış yaratmadan, genel tüketim vergisi ise fiyatlar genel seviyesini bir kere arttırarak toplam talebi kısar.

Vergi yüzünden geliri azalan kişiler, bu azalış nedeni ile sadece harcamalar toplamını değil, bu toplamın dağılımını gözden geçirirler. Vergiler mallar arasındaki vergi öncesi geçerli nisbi fiyat yapısını hiç değiştirmeseler bile bu etki görülecektir. Gelir esnekliği zayıf olan malların talebi bu azalıştan daha az etkilenecek, yüksek esneklik taşıyan mal ve hizmetlerin talep ve üretimi ise geniş ölçüde azalacaktır¹²⁷.

Keynesçi mutlak gelir teorisinde, ortalama ve marjinal tüketim eğilimleri, hem kişisel hem de makro planda, gelir arttıkça azalır. Böyle bir tüketim fonksiyonunun sonucu olarak, yüksek gelirliler üzerine düşen tasarruf azaltıcı etkisi, düşük gelirlilere düşen yüklenenden daha büyük olacaktır. Yani harcamalar üzerinden vergiler, özellikle de genel tüketim vergileri, düşük gelirliler tarafından daha ağır biçimde ödendiğinden, gelir vergisine kıyasla, tüketimi daha çok, tasarrufu daha az kısıtıcı etki yapar.¹²⁸ Buna mani olmak için gıda ve temel ihtiyaç maddelerini vergi dışı bırakmak mümkündür, fakat bu durumda verginin talebi kısıtlayıcı etkisi azalır. Verginin, harcamalarda önemli bir kısıntı yapması için düşük gelirlilerden alınması gerekir.

¹²⁶ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.124

¹²⁷ Özhan ULUATAM, Kamu Maliyesi, s.315

¹²⁸ a.g.e s.317

2.3.2.3. Özel Tüketim Vergileri

Özel tüketim vergilerine gelince, tüketimin yaygın ve talebin fiyat esnekliği düşük olan bazı malların vergilendirilmesi toplam talebi azaltabilir. Eğer vergilendirilen mala olan talebin fiyat esnekliği yüksekse, talep diğer mallara kayacağı için toplam harcamalarda önemli bir azalma olmayacaktır. Tüketimi yaygın ve fiyat elastikiyeti az olan mallar genellikle zaruri ihtiyaç maddeleridir. Bu malların vergilendirilmesinden doğan mahsurları daha önce belirttik. Talep esnekliği yüksek olan lüks malların vergilendirilmesinin, anti-enflasyonist bir araç olarak kullanıldığı söylenemez. çünkü yüksek gelir gruplarının kullandığı bu malların vergilendirilmesinin, harcamalar üzerinde etkisi önemli olmaz. Kaldı ki, geliri yüksek olan kişiler tasarruflarını azaltarak veya servetlerini paraya çevirerek, diğer mal ve hizmetlere olan taleplerinde bir kısıntı yapmadan, vergilendirilen malları satın almaya devam edebilirler. Lüks mallardan alınan özel tüketim vergilerinin anti-enflasyonist etkisini kısıtlayan diğer bir husus, lüks malların fiyat esnekliğinin yüksek olmasıdır. Bu malların tümünü vergilendirmek çok güçtür ve bu durumda lüks tüketim, vergilendirilmeyen mallara kayabilir¹²⁹.

Bir ekonomide hangi vergilere ağırlık verilmesi gerektiği konusunu vergi sistemi belirlemektedir. Genellikle gelişmiş ekonomilerde dolaysız, az gelişmiş ekonomilerde dolaylı vergiler kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Vergilemede esas amaç likidite kısılması olduğundan farklı yapıdaki vergi sistemlerinde değişecek tek sonuç vergilemede adalet açısından ortaya çıkacaktır.

¹²⁹ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.124

2.3.3. Türkiye Dolaylı ve Dolaysız Vergiler

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi Türkiyede dolaylı vergiler 1990 yıllarında kısıtlı yaygınlıkta idi. Dolaysız vergiler ile dolaylı vergiler eşit miktarlarda idi. Ancak sonrasında sürekli olarak dolaylı vergilerde bir artış ve bu vergilendirme yönteminin asıl vergilendirme aracı olması yönünde sürekli bir gelişim izlendi. 1990’larda eşit olan dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki miktarsal denge 2008 yılına geldiğimizde dolaylı vergiler yönünde değişmiştir. 2008’de dolaysız vergi toplamı dolaylı vergilerin iki katına ulaşmıştır.

Tablo 9
Türkiye Dolaylı ve Dolaysız Vergiler (Bin TL)

Yıl	Dolaylı Vergiler	Dolaysız vergiler	Konsolide Bütçe Gelirleri	GSMH	Dolaylı Vergiler/ GSMH	Dolaysız Vergiler/ GSMH	Tüfe Yıl Sonu	Dolaylı Vergiler Artış Hızı	Dolaysız Vergiler Artış Hızı	Bütçe Gelirleri Artış Hızı
1990	21.724	23.246	56.573	397.178	5,5%	5,9%	60,4%			
1991	37.542	40.419	99.084	634.393	5,9%	6,4%	71,1%	42,1%	42,5%	42,9%
1992	70.190	70.134	178.070	1.103.605	6,4%	6,4%	66,0%	46,5%	42,4%	44,4%
1993	135.660	125.793	357.333	1.997.323	6,8%	6,3%	71,1%	48,3%	44,2%	50,2%
1994	304.003	246.579	751.615	3.887.903	7,8%	6,3%	125,5%	55,4%	49,0%	52,5%
1995	623.880	436.000	1.409.250	7.854.887	7,9%	5,6%	78,9%	51,3%	43,4%	46,7%
1996	1.358.009	865.355	2.727.958	14.978.067	9,1%	5,8%	79,8%	54,1%	49,6%	48,3%
1997	2.811.456	1.897.693	5.815.099	29.393.262	9,6%	6,5%	99,1%	51,7%	54,4%	53,1%
1998	4.923.122	4.230.134	11.811.064	53.518.332	9,2%	7,9%	69,7%	42,9%	55,1%	50,8%
1999	8.094.055	6.535.382	18.933.065	78.282.967	10,3%	8,3%	68,8%	39,2%	35,3%	37,6%
2000	15.653.186	10.503.316	33.440.143	125.596.129	12,5%	8,4%	39,0%	48,3%	37,8%	43,4%
2001	23.654.248	15.647.635	51.542.970	176.483.953	13,4%	8,9%	68,5%	33,8%	32,9%	35,1%
2002	39.551.165	19.343.160	75.592.324	275.032.366	14,4%	7,0%	29,7%	40,2%	19,1%	31,8%
2003	56.505.656	25.716.037	100.250.427	356.680.888	15,8%	7,2%	18,4%	30,0%	24,8%	24,6%
2004	58.342.395	26.558.833	108.940.174	428.932.343	13,6%	6,2%	9,4%	3,1%	3,2%	8,0%
2005	69.783.100	30.323.875	135.756.182	486.401.032	14,3%	6,2%	7,7%	16,4%	12,4%	19,8%
2006	86.971.055	40.140.687	168.546.745	758.390.785	11,5%	5,3%	9,7%	19,8%	24,5%	19,5%
2007	92.560.061	48.198.187	184.802.653	843.178.421	11,0%	5,7%	8,4%	6,0%	16,7%	8,8%
2008	100.039.864	54.935.030	203.026.914	950.098.199	10,5%	5,8%	10,1%	7,5%	12,3%	9,0%

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir. <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB> (08.06.2010)

2.4. ENFLASYONLA MÜCADELEDE BORÇLANMANIN ETKİNLİĞİ

Günümüzde tüm ülkelerde devlet borçlarının sürekli olarak ve hızla arttığı gözlenmektedir. Borçların artış hızı, ülke ekonomilerinin kendine has özellikleri nedeniyle farklı farklıdır. Borçlanmanın bu kadar çok artmasının nedeni ise, hem kamu harcamalarının giderek artmasından, hem de vergi kaynaklarının yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır.

Borçlanma, yakın zamanlara kadar, kamu maliyesinde önemli bir yere sahip değildi. Bunun nedeni ise, klasiklerin denk bütçe politikasını savunmalarıdır. Onlara göre devlet borçlanması sadece olağanüstü dönemlerde olmalı, bunun haricinde borçlanılmamalıdır.

Keynes ile birlikte klasik düşünceden büyük sapmalar meydana gelmiş olup, artık denk bütçenin vazgeçilmez bir kural olmadığı, ekonominin içinde bulunduğu duruma göre bütçenin fazla veya açık verebileceği fikri ortaya atılmıştır. Borçlanma, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, savaş harcamalarının finansman yöntemlerinden bir olarak kabul edilmiş ve bu yöntemden, gerek ekonomideki toplam tüketimi sınırlamak ve böylece daha fazla tasarruf yaratılmasını teşvik etmek, gerekse bu dönemdeki enflasyonist baskıyı kontrol etmek açısından yararlanılmıştır. İkinci dünya savaşı sırasında borçlanma miktarı artmış ve borçlanmanın ekonomideki rolü ve önemi hem politikacılar, hem de kuramcılar tarafından kabul edilir hale gelmiştir. Daha sonra kamu borçlarındaki bu artış eğilimi savaş sonrası dönemde de sürmüş ve borçlanma, o zamandan beri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, (gelişmekte olan ülkelerde özellikle, ekonomik kalkınmalarını finanse etmede bir araç olarak) büyük ölçüde kullanılmıştır¹³⁰.

Burada, enflasyonun toplam talep fazlalığı sorunu olduğundan hareketle, bu fazlalığın ortadan kaldırılmasında borçlanma politikasının etkinliğinin ne olabileceği konusuna değinilecektir.

¹³⁰ Beyhan ATAÇ, a.g.e., s.127

Enflasyon devrelerinde, kamu gelirlerinin gerçekte değil de, görünüşte artma eğiliminde olması, vergi gelirleri konjonktüre göre ayarlanmış olsa bile bütçeyi devamlı olarak enflasyonun kaynağı olmaya doğru itecektir. Bu nedenle borç yönetiminin, kamu harcamalarının enflasyonist eğilimleri en aza indirecek şekilde borçlanma politikasına önem vermesi gerekir. Bu finansman şeklinde borçlanmanın kaynağı, ihraç edilecek borç senetlerinin tipi, borç senetlerine ödenecek faiz ve borçların idaresi enflasyonsuz finansman bakımından oldukça önemlidir.¹³¹

Devlet borçlanmayı iç piyasadan veya dış piyasadan mali kurumlardan ve kişilerden yapabilmektedir. Enflasyon ile mücadelede kişilerden borçlanmak temel prensip olarak kabul edilmelidir. Devlet kişilere borçlanırken mümkün oldukça özel tüketim harcamalarını kısımaya çalışmalıdır. Borçlanma ile devlet kişilerin elindeki likit kıymetleri alır, onlara borç senedi verir. Bu şahısların tüketim harcamalarını azaltır. Ancak burada kişilerin tasarruf değil tüketim harcamaları üzerinden bu borçlanmanın gerçekleşmesi asıl istenen anti-enflasyonist etkiyi en güçlü biçimde gerçekleştirecektir.¹³²

Anti-enflasyonist bir politika bakımından devletin mali kurumlara borçlanması kaydi para yaratılması yoluyla ekonomik genişlemeye yol açacağından uygun olmayacaktır. Kişilere yapılan borçlanmada, şahısların devlet tahvilini uzun süre ellerinde tutmaları sağlanmalıdır. Kişilerin tahvilleri uzun süre ellerinde tutmaları elde edecekleri maddi çıkârlara bağlıdır.

Bunlar, faiz oranlarının yüksekliği, başa başın altında ihraç, tahvil değerlerinin teminata bağlanması ve vergi istisnası getirilmesi şeklinde avantajlardır.

“ Bu açıklamalarımıza göre kamu harcamalarının finansmanında kullanılan borçlanmanın başarı şansı aşağıdaki şartlara bağlıdır:

(a) Mali kurumlara minimum satış, kişilere ise maksimum satış şeklinde olmalıdır.

¹³¹ İsmail TÜRK, a.g.e., s.122

¹³² a.g.e., s.125

(b) Tüketimin kısılması ve tahvillerin satın alınması için kişilere azami teşvik sağlanmalıdır.

(c) Satın alınan tahvillerin elde tutulması mümkün olduğu kadar sağlanmaya çalışılmalıdır.”¹³³

Devletin para piyasasında kısa vadeli borç senetleri, hazine bonoları karşılığında borçlanması gayet kolaydır. Para piyasasının kurumları olan bankalar, sigorta şirketleri ve büyük kurumların ellerinde daima kısa vadeli plasmanı vardır. Ancak kısa vadeli borç senetleri, tahvillere nazaran çok daha likittir. Ekonominin likiditesini daraltmadıkları gibi arttırmaları. Bu ise enflasyonsuz finansman yöntemine aykırı olacaktır. Üstelik bonoların vadelerinin de kısa olması devleti ödeme zorluğu içine sokabilir, faiz oranlarındaki değişimler devlet harcamalarını arttırabilir ve diğer devlet borçlarının da idaresini güçleştirir. Bu durumda devletin kısa vadeli borçlanmadan kaçınması gereklidir¹³⁴.

Bugün devletin modern fonksiyonlarındaki artış, kamu harcamalarını devasa boyutlara ulaştırmıştır. Yüksek düzeylerde kamu harcamalarını finanse etmede vergiler yetersiz kalmaktadır. Bir anlamda; bazı ülkelerde vergilerin iktisadi sınırına, Türkiye gibi ülkelerde de politik sınırına gelindiğinde vergileri arttırmak mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla kamunun finansman ihtiyacını gidermede borçlanma kaçınılmaz olmaktadır. Klasiklerin olağanüstü kamu geliri olarak nitelendirdikleri borçlanma, günümüz toplumlarında olağan devlet gelirleri haline gelmiştir.

Borçlanma gerek toplumsal tepki bakımından, gerekse elde edilmesinin kolaylığı bakımından vergilere tercih edilmektedir. Borçlanma gelirleri bir süre sonra faiziyle geri ödeneceğinden vergi gelirlerinden farklı olmaktadır. Ayrıca maliye politikası amaçlarını gerçekleştirmedeki etkinliği de farklı olmaktadır. Aslında borçlanmayla elde edilen gelirler bir süre sonra faiziyle beraber geri ödenecek ve bu ödeme büyük ölçüde yeniden borçlanmayla ya da vergilerle karşılanacaktır. Bu bakımdan borçlanmaya erkene alınmış

¹³³ İsmail TÜRK, a.g.e. s.124

¹³⁴ Beyhan ATAÇ, a.g.e. s.126

vergiler şeklinde bakılmaktadır. Gelecekteki vergi gelirlerinin bugüne iskonto edilmesini belirleyen oran ise faiz oranıdır. Borçlanma faizlerinin çok yüksek olduğu ülkemizde yüksek maliyetlerle vergilerin iskonto edilerek gelir sağlandığı söylenebilir.

Enflasyonla mücadelede borçlanma politikası likidite fazlasının piyasadan çekilmesi temeline dayanmaktadır. Borç politikasının enflasyonla mücadelede başarılı olmasını belirleyen bazı unsurlar vardır. Bunlar, borçlanmanın kimlere yapıldığı, ihraç edilecek borç senetlerinin tipi, borç kağıtlarının vadesi, faiz oranları ve özellikle de borç yönetimi idaresinin etkinliğidir¹³⁵.

Sosyal güvenlik fonlarından yapılacak borçlanmanın da daraltıcı etkisi söz konusu olabilir. Eğer bu fonlar yeni yatırımlara dönüştürülüyor veya başka amaçlar için kullanılıyorsa, devletin tahvil satışıyla aktif halden atıl hale geleceklerinden (devletin bu fonları kullanmayacağı varsayımıyla) anti enflasyonist bir etkide bulunabileceklerdir. Ticari bankalardan yapılan borçlanma, yukarıda da değinildiği gibi, kaydi para yaratıp para arzını artıracıklarından enflasyonu artırıcı bir etkide yapabileceklerdir. Ekonomide daraltıcı etki yaratılıp yaratılmayacağı, bankaların borç verecekleri parayı nereden karşılayacaklarına bağlıdır. Eğer ticari bankalar, devlete borç verdikleri parayı, kredi talebinin yeterince yüksek olmadığı bir durumda, kullanılmayarak atıl olarak portföylerinde tuttıkları miktarlardan karşılıyorsa, kısa dönemde, ekonomide daraltıcı etki, özel kesimin talebinde bir azalma meydana gelmeyeceği için gerçekleşmeyecektir. Bankaların atıl tuttıkları fonları devlete borç vermeleri durumunda, devletçe elde edilen fonların harcanması ekonomi üzerinde genişletici etki yaratacaktır.

Ancak bankalar, özel kredi talebinin yüksek olduğu, bu nedenle kullanılmayarak atıl tutulan miktarların olmadığı bir durumda, bu fonları devlet tahvili alımında kullanılırsa, özel kesimin kredi talebi kısıllacağından, ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelebilecektir.

¹³⁵ İsmail TÜRK, a.g.e. s.123

Borçların kısa vadeli olanlarını uzun vadeye dönüştürme (konsolidasyon) enflasyonist eğilimlere karşı en etkin yöntem olduğu söylenebilir. Oysa ülkeler, borçlanma kabiliyetlerini ve güvenilirliklerini kaybedecekleri korkusuyla konsolidasyona pek başvurmamaktadırlar. Vadesi gelen borçlar daha çok yeni borçlanmayla kapatılmakta, bunun sonucu borç stokları çığ gibi büyümektedir. Aslında bu uygulama, 1995 yılı Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Thomas Sargent'in de dediği gibi, ülkeleri kısa sürede borçlanma sınırına getirecek ve vadesi gelen borçların emisyonla ödenmesi kaçınılmaz olacaktır. Borçlanmanın sınırına gelinmesi ise ülke ekonomilerinin derin bir kriz yaşadığının en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir¹³⁶.

Hazineye emisyon yaparak borç verecektir ve bu işleme açık finansman yöntemi denilmektedir. Merkez Bankasının devlet tahvili satın alması, para basımı yoluyla gerçekleştirildiğinden ekonomi üzerinde hiçbir daraltıcı etki meydana gelmeyecek, hatta bu fonların harcanması durumunda genişletici etki yaratılmış olacaktır. Çünkü, ilk olarak ekonomide para arzı borçlanılan miktar kadar artmakta, ayrıca buna ek olarak, banka sisteminin nakit dengesinin artması ve böylece bankaların özel sektöre daha fazla borç verme imkanının yaratılması sonucu kaydi para miktarı da yükselmektedir¹³⁷.

Aşağıdaki iki tabloda Türkiye'deki iç borçların ve dış borçların yıllar içindeki değişimi incelenmiştir. Tablo 10'da görüleceği gibi toplam iç borçların 1990 başında GSMH'ye oranla %14 seviyelerinden 2001 yılına kadar yavaş bir trend ile arttığı görülmektedir. 2001 yılındaki ani yükselişin ardından iç borçlar toplamda düşme trendine girdi ise de %30'lar civarında ve 1990 yılının iki katı seviyededir. 2001 yılından itibaren iç borçların sürekli azalmasına (GSHM'ye oranla) paralel enflasyon da azalmaya devam etmiştir.

¹³⁶ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.139

¹³⁷ a.g.e., s.140

Tablo 10
Türkiyede İç Borçlar (Milyon TL)

Yıl	Tahvil	Bono	Toplam (avans ve kur farkı dahil)	GSMH	Tahvil/ GSMH	Bono/ GSMH	Toplam iç Borç / GSHM	Tüfe Yıl Sonu	Toplam İç Borç Artış Hızı
1990	19	5	57	397	4,8%	1,3%	14,4%	60,4%	
1991	25	18	98	634	3,9%	2,8%	15,5%	71,1%	41,8%
1992	86	42	194	1.104	7,8%	3,8%	17,6%	66,0%	49,5%
1993	191	64	357	1.997	9,6%	3,2%	17,9%	71,1%	45,7%
1994	239	304	798	3.888	6,1%	7,8%	20,5%	125,5%	55,3%
1995	512	631	1.361	7.855	6,5%	8,0%	17,3%	78,9%	41,4%
1996	1.250	1.528	3.189	14.978	8,3%	10,2%	21,3%	79,8%	57,3%
1997	3.571	2.375	6.284	29.393	12,1%	8,1%	21,4%	99,1%	49,3%
1998	5.772	5.841	11.613	70.203	8,2%	8,3%	16,5%	69,7%	45,9%
1999	19.683	3.237	22.920	104.596	18,8%	3,1%	21,9%	68,8%	49,3%
2000	34.363	2.058	36.421	166.658	20,6%	1,2%	21,9%	39,0%	37,1%
2001	102.128	20.029	122.157	240.224	42,5%	8,3%	50,9%	68,5%	70,2%
2002	112.850	37.020	149.870	350.476	32,2%	10,6%	42,8%	29,7%	18,5%
2003	168.974	25.413	194.387	454.781	37,2%	5,6%	42,7%	18,4%	22,9%
2004	194.211	30.272	224.483	559.033	34,7%	5,4%	40,2%	9,4%	13,4%
2005	226.964	17.818	244.782	648.932	35,0%	2,7%	37,7%	7,7%	8,3%
2006	241.876	9.594	251.470	758.391	31,9%	1,3%	33,2%	9,7%	2,7%
2007	249.176	6.134	255.310	843.178	29,6%	0,7%	30,3%	8,4%	1,5%
2008	260.849	13.978	274.827	950.534	27,4%	1,5%	28,9%	10,1%	7,1%

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB> (20.06.2010)

Aşağıdaki tablo 11’de Türkiye’deki dış borçların yıllar içindeki değişimi incelenmiştir. 2001 yılındaki hem iç hem de dış borçlardaki ani yükselişin dışında dış borçların GSMH’ye oranla daha stabil olduğu ve %30-%40 aralığında seyrettiği görülmektedir. Bu dönemlerde enflasyondaki ani yükseliş ve düşüslere rağmen dış borçlarda herhangi bir oransal dalgalanmanın olmaması dış borçların enflasyon ile mücadele anlamında bir enstruman olmadığını ve bu amaçla kullanılmadığını göstermektedir.

Tablo 11
Türkiyede Dış Borçlar (Milyon TL)

	ORTA VE UZUN VADELİ	KISA VADELİ	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	G S Y H	Dış Borç /GSYH
1990	103	25	128	397	32%
1991	173	38	211	634	33%
1992	296	87	383	1.104	35%
1993	536	204	740	1.997	37%
1994	1.613	336	1.949	3.888	50%
1995	2.632	718	3.349	7.855	43%
1996	5.059	1.386	6.445	14.979	43%
1997	10.077	2.679	12.755	29.393	44%
1998	19.630	5.402	25.032	70.203	36%
1999	33.492	9.571	43.063	104.596	42%
2000	56.259	17.651	73.911	166.658	45%
2001	119.056	20.094	139.150	240.224	58%
2002	170.309	24.732	195.041	350.476	56%
2003	180.779	34.360	215.139	454.781	47%
2004	183.162	45.806	228.969	559.033	41%
2005	176.273	51.338	227.610	648.932	35%
2006	236.082	60.983	297.066	758.391	39%
2007	268.437	56.139	324.576	843.178	38%
2008	293.778	65.223	359.001	950.534	37%

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir,
<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB> (20.06.2010)

2.5. TÜRKİYEDE UYGULANAN MALİYE POLİTİKASININ ENFLASYONLA MÜCADELEYE ETKİSİ

2.5.1 ENFLASYON ORANLARI

Türkiye’de uygulamaya konan istikrar tedbirlerinin,enflasyonla mücadelede ne kadar etkili olduğunu ortaya koyabilmek için 1990 sonrasında oluşan enflasyon oranlarına bakmak gerekir.

Tablo 12: Türkiye’de Yıllar itibarı ile Enflasyon Oranları

Yıllar	TÜFE Yıl Sonu
1990	60,4
1991	71,1
1992	66
1993	71,1
1994	125,5
1995	78,9
1996	79,8
1997	99,1
1998	69,7
1999	68,8
2000	39
2001	68,5
2002	29,7
2003	18,36
2004	9,4
2005	7,72
2006	9,65
2007	8,4
2008	10,06
2009	6,53

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir., <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

Türkiye ekonomisinde özellikle 1989'dan sonra, kamu kesimi gelir – gider dengesi ciddi biçimde bozulmuştu. Kamu kesimi açıkları konjonktürel değil yapısal, kurumsal nedenlerden kaynaklanıyordu. Devlet gelirlerini arttıracak sağlam esaslar oluşturulamamıştı. Ekonomide vergilendirilmeyen alanları akılcı ve etkin biçimde vergilendirecek yeni vergi yasaları çıkarılamıyor, mevcut vergiler etkin biçimde tahsil edilemiyordu. Akaryakıt, motorlu taşıtlar veya kamu hizmetlerinden alınan dolaylı vergiler ve harçlar artırılıyordu. Kayıt dışı ekonominin boyutları ile ilgili değerlendirme ve tahminler devletin etkinliğinin ne derece zaafa uğradığını ve sosyal yozlaşmanın düzeyini gözler önüne sermektedir. Kayıt dışı ekonominin genişliği sadece kamu kesimi gelirlerinin düşük düzeyde kalması sonucunu doğurmamaktadır. Vergi yükünün adil dağılımı mümkün olmamakta, vergi ahlakı ve vergi ödeme sevki çok büyük yara almaktadır. Kamu kesimi gelirleri artırılamamasına karşılık kamu harcama ve giderleri de kontrol altına alınamamıştır. Devlette israf ve savurganlık alabildiğine sürmüştür. Kamu kesimi açıklarına “beş kara delik” nitelemesi yakıştırılarak adeta bunların boyutlarının çok büyük olduğu ve kapatılmasının mucize gerektirdiği gibi bir izlenim oluşturulmuştur. Tüm yukarıda yaşanan olumsuzluklar sonuç olarak 1994 ekonomik krizine sebep olmuştur. Eğer 24 Ocak İstikrar Programı ile belirlenen uzun vadeli hedeflere ulaşılabilseydi 5 Nisan 1994 kararlarına ihtiyaç duyulmazdı. 5 Nisan kararlarının öncelikli hedefi mali piyasalarda istikrarı sağlamaktı. Piyasalara istikrar kazandırmak için fiyat artışlarının durması gerekiyordu. Bu amaçla fiyatlarda ayarlamaya gidildi. İstikrar programının bir başka amacı kamu kesimi gelir- gider dengesini kurmak, devletin borçlanma ihtiyacını düşürmek idi. Ancak bu sayede faizlerin yükselmesi önlenemeyecek, devlet bütçesi üzerindeki faiz yükü hafifleyebilecekti. Fiyat istikrarının sağlanması da buna bağlı idi. Buna yönelik olarak devlet bütçesinde yaygın ve katı bir tasarruf uygulaması başlatılmıştır. Kamu kuruluşlarının savunma ve güvenlik harcamaları hariç, cari harcamalarda %30 oranında kısıtlamaya gidilmiştir. Kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli mal ve hizmet alımları kısıtlandı. Kamu kesiminde kadrolu personel alımı ve geçici işçi istihdamı durduruldu. Kamu kesiminde ücret ve maaşların bütçe imkanları ile sınırlı olarak artırılacağı ilan edildi. Ücret ve maaşlar enflasyonun altında endekslendi. Kamu yatırım programına yeni proje

eklenmemesi ve ihalelerin bir bölümünün ertelenmesi ve alt yapı projelerinin yap – işlet – devret yöntemi ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır¹³⁸.

Buraya kadar yapmaya çalıştığımız açıklamalardan görüldüğü üzere, 1980’den 2000’li yıllara kadar maliye politikası araçları kullanılarak yapılan enflasyonla mücadele politikasının başarılı bir sonuç vermediği, alınan tedbirlerin hem yetersiz kaldığı, hem de uygulanamadığı söylenilebilir.

2001 krizi sonrası ise hem maliye politikası hem de para politikası yoluyla enflasyonun düşüşe geçtiği yıllardır. Bu yıllarda en önemli olarak dikkat çeken nokta enflasyonla mücadele programının ödün verilmeden uygulanmasıdır. O günün Merkez Bankası başkanı Serdengeçti hazırlanan programla ilgili su ifadeyi kullanmıştır “hazırlanan ve uygulanmasına başlanan Güçlü Ekonomiye Geçis Programı’nın iyi yönetilmesi, hükümetin ve ekonomi ile ilgili kamu kurumlarının sorumluluğunda olmakla birlikte, alınacak kararlara ve politika uygulamalarına is dünyasının, tüketicilerin ve piyasa katılımcılarının gösterecekleri tepkiler, genel performansı, hedeflere ulaşabilirliği ve sürdürülebilirliği belirleyecektir”¹³⁹.

Ulusal bir programdan beklenen, uygulamalara ve alınan kararlara tüm kesimlerin inanması ve sahip çıkmasıdır. 2001 yılındaki krizden sonra IMF desteğiyle uygulanan istikrar programıyla birlikte enflasyon 2001’de %54.4, 2002 ‘de %45 olmuş bu dönemde yeni kurulan hükümet önceki dönemde uygulanmaya başlanan istikrar programına bağlı kalacağını açıklamış ve enflasyonun düşürülmesine yönelik önlemler alınmıştır¹⁴⁰. 2003’te %25.3’e düşen enflasyon 2004 yılında %10.6’ya düşmüş ve nihayet 2005 yılından itibaren tek haneli rakamlara ulaşarak düşüşünü sürdürmüştür.

¹³⁸ Ahmet ULUSOY, a.g.e., s.180

¹³⁹ Süreyya SERDENGEÇTİ, “2001 Yılı Para Politikası Raporu”, TCMB, Ankara, 2001, s.2

¹⁴⁰ TCMB, Enflasyon Kitapçığı, Ankara 2004, s.10

2.5.2. KAMU HARCAMALARI

Kamu harcamaları cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından oluşmaktadır. Kısa dönemde enflasyonla mücadelede en etkili olabilecek harcamalar ise cari harcamalar ve yatırım harcamalarıdır. Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan istikrar programlarına baktığımızda hemen hemen hepsinde amaç olarak bu harcamaları kontrol altına almak vardır.

Bu amaca ulaşıldığı rakamsal büyüklüklere bakıldığında söylenemez. Tablo 7’de ve Tablo 8’deki derlenmiş olan rakamlara bakıldığında 2002 yılına kadar hiç bir zaman giderlerin enflasyon oranından daha da fazla arttığı görülmektedir. Enflasyondan daha yüksek oranda artan giderler aynı zamanda gelilerle de dengelenememiştir. Burada ele aldığımız gelir özellikle enflasyonla mücadelede maliye politikalarının temel aracı olan vergi geliridir. Gelir artışları gider artışlarının gerisinde kalmış, bütçe açıkları ve tablo 9’da gösterilen borç stoğu sürekli artmıştır. Bu durumda gerçek anlamda maliye politikalarının uygulanmadığı ya da uygulanamadığı sonucuna varabiliriz.

Sadece 2002-2007 döneminde vergi gelirleri artış hızı bütçe giderleri artış hızından yüksek olmuş ve sadece bu dönemde istikrarlı bir ılımlı enflasyon ortamı yakalanabilmiştir. Dikkat edilecek olursa istisna gibi görülse de 2007 yılında giderlerde enflasyona göre artış gelirdekenden yüksek olmuş hemen ardından 2008’de enflasyon tekrar %10’un üstüne çıkmıştır.

Tablo 13**Türkiye’de Bütçe Giderleri ve Enflasyon İlişkisi**

Yıl	Bütçe Giderleri	Gider Artış oranı	Enflasyon	Fark
1990	68.354.409	75,8	60,3	15,5
1991	132.400.882	93,7	66	27,7
1992	225.398.207	70,2	70,1	0,1
1993	490.437.973	117,6	66,1	51,5
1994	902.454.000	84,0	106,3	-22,3
1995	1.724.194.000	91,1	93,6	-2,5
1996	3.961.308.000	129,7	80,4	49,3
1997	8.050.252.000	103,2	85,7	17,5
1998	15.614.441.482	94,0	84,6	9,4
1999	28.084.685.000	79,9	64,9	15,0
2000	46.705.028.000	66,3	54,9	11,4
2001	80.579.065.000	72,5	54,4	18,1
2002	115.682.350.000	43,6	45	-1,4
2003	140.454.842.000	21,4	25,3	-3,9
2004	141.020.860.000	0,4	10,58	-10,2
2005	146.097.573.000	3,6	8,18	-4,6
2006	178.126.033.000	21,9	9,6	12,3
2007	204.067.683.000	14,6	8,8	5,8
2008	227.030.562.000	11,3	10,44	0,8

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir., <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAHI3774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

Tabloda koyu renk işaretli satırlar enflasyonun artış gösterdiği yıllardır. Bu yıllardan bir önceki yıla bakıldığında toplam kamu harcama rakamlarında aynı yılın enflasyon oranına göre çok daha fazla bir artış göze çarpmaktadır. Bu durumda Kamu harcamalarındaki artışın Türkiye’de ardından gelen enflasyon artışına etkisi olduğunu açıkça görebiliriz.

2.5.3. VERGİ GELİRLERİ

Bu bölümde Türkiye’de enflasyonu önleme amaçlı olarak maliye politikası araçlarından vergilerin etkinliği incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 14
Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Enflasyon İlişkisi

Yıl	Vergi Gelirler	Gelir Artış oranı	Enflasyon	Fark
1990	45.399.434	77,7	60,3	17,4
1991	78.642.770	73,2	66	7,2
1992	141.602.094	80,1	70,1	10,0
1993	264.272.936	86,6	66,1	20,5
1994	587.760.248	122,4	106,3	16,1
1995	1.084.350.504	84,5	93,6	-9,1
1996	2.244.093.830	107,0	80,4	26,6
1997	4.745.484.021	111,5	85,7	25,8
1998	9.228.596.000	94,5	84,6	9,9
1999	14.802.280.000	60,4	64,9	-4,5
2000	26.503.698.000	79,1	54,9	24,2
2001	39.735.928.000	49,9	54,4	-4,5
2002	59.631.868.000	50,1	45	5,1
2003	84.316.169.000	41,4	25,3	16,1
2004	90.076.861.000	6,8	10,58	-3,7
2005	106.929.227.000	18,7	8,18	10,5
2006	137.480.292.000	28,6	9,6	19,0
2007	152.835.111.000	11,2	8,8	2,4
2008	168.108.960.000	10,0	10,44	-0,4

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir., <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

Vergi gelirlerine bakıldığında, giderlerde olduğu kadar net bir ilişki görülememektedir. Ancak kamu giderleri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelediğimiz tabloda (Tablo 12) giderlerin arttığı halde enflasyonun artmadığı bazı yıllar dikkat çekmektedir. Örneğin 1997-1998 yıllarında kamu harcamaları enflasyonun üzerinde artış

gösterdiği halde vergi gelirlerinde daha da büyük bir artış olması enflasyonda azalma yönünde etki yapmış olabilir. Benzer bir durum tersine de olsa 2008 yılındaki enflasyon artışından önce de gerçekleşmiştir.

2.5.4 BORÇLANMA

Devlet borçlanmayı iç piyasadan veya dış piyasadan mali kurumlardan ve kişilerden yapabilmektedir. Enflasyonu önleme açısından yapılan borçlanma ise iç piyasadan ve kişilere karşı borçlanma şeklinde kendini gösterir. Enflasyonist etkilerin giderilmesi ve önlenmesi bakımından en başarılı borçlanma şekli ise kişilerin varolan tasarruflarını devlet tahvillerine ayırmalarından çok tüketim harcamalarını devlet tahvillerine ayırarak, toplam tüketim harcamalarını azaltacak şekilde borçlanmadır¹⁴¹. Oysa Türkiye'de iç borçlanmada en büyük pay bankalara aittir. Bu nedenle borçlanma enflasyonla mücadelede etkili bir araç olamamıştır.

Tablo 15
Türkiye'de İç Borç ve Enflasyon Karşılaştırması

Yıllar	İç Borçlar	Artış %	TÜFE Yıl Sonu	Fark
1990	20.901	25,8	60,4	-34,6
1991	45.787	119,1	71,1	48
1992	149.689	226,9	66	160,9
1993	330.033	120,5	71,1	49,4
1994	841.400	154,9	125,5	29,4
1995	1.665.503	97,9	78,9	19
1996	4.625.421	177,7	79,8	97,9
1997	6.259.961	35,3	99,1	-63,8
1998	14.254.323	127,7	69,7	58
1999	26.886.405	88,6	68,8	19,8
2000	32.468.545	20,8	39	-18,2
2001	209.613.235	545,6	68,5	477,1
2002	125.303.125	-40,2	29,7	-69,9
2003	158.238.383	26,3	18,36	7,94
2004	163.596.496	3,4	9,4	-6
2005	151.841.000	-7,2	7,72	-14,92

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi verilerinden derlenmiştir.,

<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYAISIM=v.50.xls>

(08.05.2010)

¹⁴¹ İsmail TÜRK, a.g.e., s.125

SONUÇ

Fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artışı anlamına gelen enflasyonun önlenmesi özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmasında ve büyümesinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle yapılması gereken bellidir. Bir an evvel enflasyonu önlemede kararlılık gösterip, buna ilişkin önlemler alınmalıdır. Ülkenin bütün kurumları ve halkta enflasyonun düşeceğine inanmalıdır. Olumsuz beklentiler kırılmalı, olumlu bir bekleyiş süreci içerisine girilmelidir.

24 Ocak 1980 istikrar programı ilk adım olarak programın ilk yıllarında enflasyonu düşürmede etkili olmuş fakat daha sonra etkili politikalar izlenemeyince programdan sapmalar olmuştur. Sonuç olarak başarılı olunamamıştır. 5 Nisan 1994 istikrar paketinde ilk yıllardaki enflasyonu düşürmedeki başarısını daha sonraki yıllarda gösterememiştir. Özellikle kamu harcamalarının artması ve bunlar içerisinde en önemli kalemi faiz ödemelerinin oluşturması, borç faiz sarmalını meydana getirmiş, borç borçla ödenir hale gelmiştir.

2001 krizi sonrası ise hem maliye politikası hem de para politikası yoluyla enflasyonun düşüşe geçtiği yıllardır. Bu yıllarda en önemli olarak dikkat çeken nokta enflasyonla mücadele programının ödün verilmeden uygulanmasıdır. Ulusal bir programdan beklenen, uygulamalara ve alınan kararlara tüm kesimlerin inanması ve sahip çıkmasıdır. 2001 yılındaki krizden sonra IMF desteğiyle uygulanan istikrar programıyla birlikte enflasyon 2001'de %54.4, 2002 'de %45 olmuş bu dönemde yeni kurulan hükümet önceki dönemde uygulanmaya başlanan istikrar programına bağlı kalacağını açıklamış ve enflasyonun düşürülmesine yönelik önlemler alınmıştır. 2003'te %25.3'e düşen enflasyon 2004 yılında %10.6'ya düşmüş ve nihayet 2005 yılından itibaren tek haneli rakamlara ulaşarak düşüşünü sürdürmüştür.

Özellikle Maliye Politikalarının Enflasyon ile mücadelede etkisi incelendiğinde en dikkat çekici enstruman olarak, kamu harcamaları dikkat çekmektedir. Her harcama kaleminde ve toplamda bakıldığında kamu harcamalarının arttığı yılların ardından hemen

enflasyonun artışa geçtiği görülmektedir. Bunun tek istisnası 1997-1998 yıllarıdır. Bu yılların özelliği ise kamu harcamalarının artmasına rağmen göreceli olarak kamu gelirlerinin daha yüksek bir oranda artış göstermesi olarak açıklanabilir. Yıllara göre enflasyon ile karşılaştırmalı olarak verdiğimiz tablolardan incelemelerimize göre Türkiyede kamu gelirlerinin ancak kamu harcamalarının bir tamamlayıcısı olması halinde enflasyonla mücadelede katkı sağladığıdır. Sadece vergi gelirlerindeki artış tek başına enflasyon ile mücadelede görünür bir etki sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitap

AKDOĞAN Abdurrahman, Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara: 1998

AREN Sadun, 100 Soruda Para ve Para Politikası, Gerçek Yayınları, İstanbul, 2003

ATAÇ Beyhan, Maliye Politikası, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı yayınları, Eskişehir, 2000

BATIREL Ömer Faruk, Kamu Maliyesi ve Yönetimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları No:24, İstanbul 2007

ÇÖLOĞLU Halit, Stagflasyon G.Ü.İ.İ.B.F Yayınları, Ankara, 2001

ÇUBUKÇU Tuğrul, Enflasyon Teorisi ve Türkiye’de Enflasyon, H.Ü. İİBF Yayınları, Ankara, 2001

EĞİLMEZ Mahfi,KUMCU Ercan, Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi 12.Basım İstanbul, 2008

EKEN Mehmet Hasan, Enflasyonun Bankacılık Üzerine Etkilerinin Risk ve Karlılık Açısından Değerlendirilmesi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000

ERGUN Temel, İthal Edilmiş Enflasyon ve Türkiye Örneği, Kavram Yayınları, İzmir, 2002

IŞIK Abdulkadir, YILDIZ Habib, GÜRDAL Temel, Kamu Maliyesi (Ders notları) Sakarya Kitabevi, Adapazarı, 2004

İMREN Arzu, Türkiye’de ve Dünya’da Enflasyon, Era Yayınları, İstanbul, 2000

KAFAOĞLU Arslan Başer, Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-2, Kaynak Yayınları 2008

KAZGAN Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Yayınları, İstanbul,2002

KAZGAN Gülten, Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, Eylül 2009

KEPENEK Yakup, YENİTÜRK Nurhan,Türkiye Ekonomisi,8.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1996

KEPKEP Naci, Enflasyon, Kuramlar Politikalar ve Avusturya Keynesciliği, Cem Yayınları, İstanbul, 2001

KEYDER Nur, Para Teori-Politika-Uygulama, Seçkin Yayıncılık, 8.baskı, Ankara, 2002

MISHKIN Fredrik, Para Teorisi – Politikası, (Çev: IŞIKLAR İlyas, ÇAKMAK Ahmet, YAVUZ Suat), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000

ORHAN Osman Z., ERDOĞAN Seyfettin, Para Politikası, Yazıt Yayın Dağıtım, 4.Baskı Ankara, 2007

ÖNİŞ Ziya, Kriz Ekonomisi, Ezgi Yayınları, Bursa, 2001

ÖZEL Saruhan, Türkiye’de Enflasyon Devalüasyon ve Faiz, Alkım Yayıncılık, İstanbul 2000

PARASIZ İlker, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa: 1998

SUSAM Nazan, Türkiyede Uygulanan Maliye Politikaları, DERİN Yayınları, İstanbul, 2009

SERDENGEÇTİ Süreyya, “2001 Yılı Para Politikası Raporu”, TCMB, 2001

ŞAHİN Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006

TÜRK, İsmal, Maliye politikası, Turhan Kitabevi, 12.Baskı, Ankara, 1999

ULUATAM Özhan, Makro İktisat, Savaş Yayınları, Ankara, 2001

ULUSOY, Ahmet. Maliye Politikası. Derya Kitabevi, Trabzon, 1999,

UYGUR Ercan, 2000’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi ve Ekonomi Öğretimi, T.E.K. Yayınları, Ankara, 2000

Makale/İnternet

ALTINTAŞ Nilsen, “Hiperenflasyon Olgusu”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, S. 7 C.12 Ankara, 2000

ÇAKIR Necip, “Türkiye Ekonomisinde Enflasyon”, İ.Ü.S.B.F. Dergisi, S.3-4-5., C.19 İstanbul,2001

DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, DPT Yayınları, Ankara, 2000

TCMB, Enflasyon Kitapçığı, Ankara 2004

YILDIRIM Erhan ve YILDIRIM Refia, 1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Maliye Sempozyumu,2001

<http://www.tuik.gov.tr/icerikgetir.do?istab=142> (08.05.2010)

<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?dil=1&BELGEANAH13774&DOSYASIM=v.50.xls> (08.05.2010)

<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB> (20.06.2010)